

“SLACHTSCHAPEN VAN JEZUS CHRISTUS”

“Maar om Uwentwil worden wij den gansen dag gedood; wij worden geacht als slachtschapen.” Psalm 44:23

Geloofsvervolgingen en geloofshelden in Italië

WALDENZEN IN PIEMONT

Deel II

Overgenomen uit:

De Historie der MARTELAREN, die om de getuigenis der Evangelische Waarheid hun bloed gestort hebben van Christus onzen Zaligmaker af tot het jaar 1655.

De verschrikkelijke moord op de Waldenzen in Piemont en andere vervolgingen der gelovigen.

door

Adriaan van Haamstede

STICHTING DE GIHONBRON

MIDDELBURG

2009

INHOUD

I. Overzicht van literatuur over De Waldenzen.

**II. De Waldenzen. De eerste protestanten en hun 800-jarige geschiedenis
Door Giorgio Tourn**

III. BRIEF VAN DE WALDENZEN AAN DE STATEN-GENERAAL (1655)

**IV. Verhaal van het verschrikkelijk bloedbad in het jaar 1655 onder de
gemeenten in Piëmont, en van hetgeen er verder plaats had tot de vrede
Overgenomen uit de Historie der Martelaren, door Adriaan van Haamstede.**

1. Algemeen overzicht
2. Veroordeling
3. De grote vlucht
4. De vreselijkste moorden en afslachting
5. Verdediging van hun rechten
6. Valse beschuldigingen
7. Overheidsdwang bij Waldenzen om Rooms-Katholiek te worden
8. Verzet en verlossing
9. Gedwongen vredes-akkoord
10. Korte geloofsbelijdenis der Hervormde gemeenten (Waldenzen) in Piëmont

V. Overzicht van de regerende hertogen van Savoye vanaf 1580

**VI. Uniek pamflet uit de Academiebibliotheek opgenomen in bronnenpublicatie
over de Waldenzen**

I. Overzicht van literatuur over De Waldenzen.

Geschiedenis der Waldenzen van den vroegsten tijd tot op het jaar 1850. Door Antoine Monastier, Predikant en inboorling der Valleien. Uit het Frans vertaald door J. Oudijk van Putten; met een voorrede van N.C. Kist, Hoogleraar te Leiden. 2 Dl. XXIV en 437 en VIII en 452. 8°. Rotterdam bij van der Meer en Verbruggen. 1851.

Nederland in betrekking tot de Waldenzen gedurende hun ballingschap na de herroeping van het Edict van Nantes (1686-1690). Grotendeels bewerkt naar de Resolutiën der Staten-Generaal en andere officiële bescheiden, door Herm. Joh. Royaards.

Geplaatst in het: Nieuw Archief voor Kerkelijke Geschiedenis inzonderheid van Nederland, 1ste Dl. bl. 179-310.

Er zijn onderwerpen, in welke bespreking men nooit is uitgeput, geschiedenissen, voor welke mededeling men steeds verzekerd kan zijn een luisterend oor te zullen vinden, zij het voor de eerste of voor de honderdste maal, dat het verhaal daarvan wordt voorgedragen. Zulk een onderwerp, zulk een geschiedenis vindt de gemoedelijke Protestant in hetgeen de jaarboeken der kerk omtrent de strijd berichten, die de Waldenzen, geen maanden of jaren, maar eeuwen achtereen, met opoffering van goed en bloed, voor de handhaving huns voorvaderlijken geloofs hebben doorgestaan. Hij hoort daarvan nooit genoeg. Hij kent, waar het zulke feiten geldt, de verveling niet, die hem zo lichtelijk bekruipt bij de optelling der dogmatische haarkloverijen en schoolse spitsvondigheden, waaraan de beuzelgeest van sommige geslachten der Christenen tijd en krachten heeft verspild.

Integendeel hij is dankbaar aan wie zijn aandacht gedurig op nieuw bij een reeks van gebeurtenissen bepaalt, waarin een zooveel betere geest, de geest van een levend, werkzaam, door lijden beproefd geloof, zoo helder te voorschijn treedt. Hij vindt in de heenwijzing daarop een gezonder, krachtiger voedsel voor zijn gemoed, dan in het aanhoren der stichtelijkste leerrede. Want, wat deze hem slechts in woorden predikt, dat ziet hij dáár door daden en voorbeelden gestaafd. Hij hoort niet alleen een aaneengeschakeld verhaal der merkwaardigste bijzonderheden. Zijn hart wordt ook brandende in hem, terwijl hij de vruchten aanschouwt van een waarachtig geloof. Hij leert de onvergelykelijke waarde van zulk een geloof daaruit beter schatten, en, ter zelfder tijd dat een gevoel van ootmoedige tekortkoming hem ter neder buigt, heft hij vrolijk en dankbaar het oog tot God, die ook hem uit de duisternis geroepen heeft tot Zijn wonderbaar licht, ook hem het voorrecht heeft geschonken van tot een afdeling der Christelijke kerk te behoren, die op een zo kostbaar erfgoed boogt als dat, voor welks behoud de Piemontesche dalbewoners de smaad en de verachting der wereld, ja kerkerbanden, ballingschap en marteldood, met een schier weergaloze standvastigheid verdragen hebben. Geen wonder dan ook, dat de literatuur over de Waldenzen een der rijkste is, die de kerkgeschiedenis heeft aan te wijzen.

Door belangstelling in de zaak, die zij met zoveel getrouwheid dienden, aangespoord, wenste men niet alleen in telkens vernieuwde vorm het verhaal van hun strijd en de zwaarte van hun rampen te vernemen, maar men verlangde ook in bijzonderheden, tot in de minste kleinigheden toe, te worden ingelicht omtrent hun herkomst, de oorsprong van de naam dien zij voeren, hun onderscheidene gevoelens in het godsdienstige, hunne taal en geschriften, gewoonten en zeden, zelfs omtrent de

geografische ligging en natuurlijke gesteldheid van het land, dat sinds onheugelijke tijden aan dit kleine heldenvolk tot woonplaats heeft verstrekt, en waarvan iedere plek zoo rijk is aan de roemruchtigste herinneringen. Vooral openbaarde dat verlangen zich, zoo vaak het telkens uitgedoofde en telkens uit de as weer opflikkerende vuur der vervolging zich met verwoestende vaart over Piemont's valleien uitbreidde, of wanneer andere buitengewone oorzaken samen werkten, om het oog der Protestantse wereld naar die bakermat en kweekplaats van gewetensvrijheid heen te richten.

Dan ontbrak het nooit aan schrijvers, die, hetzij zelve Waldenzen zijnde, de pen opvatten om een getrouw verhaal te geven der dingen, waarvan zij ooggetuigen geweest waren, *quorum ipsi magna pars fuerant*; hetzij alleen door banden des geloofs met hen verbonden, doch in geestdrift ontstoken door het bericht van daden en ervaringen, die de wereld evenzeer verbaasden als ontroerden, de sympathie hunner tijdgenoten voor de zwaar geplaagde Dalbewoners zochten te voeden, door hen met het geschiedkundig verleden dezer helden van het Protestantisme nader bekend te maken.

Niet alleen echter de Historieschrijvers, in de engere zin des woords, hebben de Waldenzen herhaald tot het voorwerp van hun nasporing gemaakt. Om er niet van te gewagen, dat in de laatste tijd zelfs de geliefkoosde vorm van de historische roman gebezigd werd, om het een of ander gedeelte van een der aan romaneske episoden rijkste drama's ter kennis van het publiek te brengen, - hebben wij hier slechts te herinneren, hoe dezelfde belangstelling, die anderen dreef om naar de toestand der Waldenzen te vragen, enigen zelfs bewogen heeft, om een opzettelijke reistocht naar de Valleien van Piemont te ondernemen. En, na daar, op de plaats zelf, de gedenktekenen van een roem onderzocht te hebben, die onbezwakt van vader op zoon was overgegaan, in een afzonderlijke beschrijving de indruk weer te geven, die al wat zij van de even moedig en onverschrokkenen als Christelijk vrome, eenvoudige, valleibewoners gezien en gehoord hadden, in hun ziel had achtergelaten.

Literatuur over de Waldenzen

Het is ten gevolge van dit een en ander, dat de Waldenzische literatuur sedert de dagen van Matthias Flacius Illyricus een aanwas gekregen heeft, die, na gedurig te zijn toegenomen, tot op onzen leeftijd niet heeft opgehouden. Reeds vroeger, veel vroeger zelfs, was de zaak der valleibewoners gedurig behandeld geworden, doch steeds in een vijandige geest, van de zijde van een kerk, die, in hare treurige verblindings, de Waldenzen niet alleen voor hoogst gevaarlijke kettters verklaarde, maar er ook een heiligen plicht in vond, hare getrouwe zonen ter kruistocht, hetzij met het zwaard of met de pen, tegen die ongehoorzamen op te roepen.

De beroemde Protestantsche geschiedschrijver, daareven genoemd, was, om met de Hoogleraar Kist te spreken: 'een der eersten, die de Waldenzen en hun geschiedenis in een beter daglicht plaatste'. En sedert hem - hoevele genoemde en ongenoemde schrijvers, die in zijne voetstappen getreden zijn! Wij herinneren hier slechts de namen van voorname auteurs als Balthasar Lydius, Joh. Cappellus, Jean Paul Perrin, Piere Gilles, Samuel Morland, Jean Leger, H. Arnaud Boyer, Reynaudin, Marten Schagen, Martinet, von Moser, A. Coquerel, Gilly, Dieterici, Blair, Mayerhoff, Jas, Muston, Fleck, Beattie, N.G. van Kampen en K. Sybrandi, Weiss en anderen, wier monografiën over de geschiedenis der Waldenzen (van algemene werken over kerkgeschiedenis zwijgen wij), naast een nog groter aantal anonieme geschriften over hetzelfde onderwerp, vermeld staan op de Catalogus, nu enige jaren geleden door de

pas genoemde Hoogleraar vervaardigd, en waarheen wij de weetgierige lezer reeds in een aantekening verwezen hebben.

En toch, met hoeveel zorg voor zijn tijd ook samengesteld, toch is die Catalogus nog niet volledig. Want sedert de bewerking daarvan zijn alweder verscheidene geschriften, en daaronder hoofdwerken, in het licht verschenen, die aan de behandeling daarvan zo vaak beschreven stof zijn toegewijd, of waarin die stof uit een enkel bijzonder oogpunt wordt onderzocht en toegelicht. Waarlijk wel een bewijs voor de buitengewone belangstelling, waarmede al wat tot de Waldenzen betrekking heeft, door de Protestantse wereld ten allen tijde is, en nog bij voortdoring wordt ontvangen en gadeslagen. Het is dan ook op die belangstelling, dat ik mij verlaat, terwijl ik 't onderneem, de drie aan het hoofd dezes genoemde producten der Waldenzische literatuur in dit Tijdschrift aan te kondigen.

Door de Redactie uitgenodigd, om mij met de beschouwing van het eerste uit dat drietal te belasten, voelde ik mij opgewekt, om deze Revue ook tot de twee andere uit te strekken. Ik hoopte langs dien weg een strekking aan mijn overzicht te kunnen geven, waardoor het zoowel in algemeenheid als belangrijkheid aanmerkelijk won.

Wat toch het werk van Monastier betreft, op zich zelf beschouwd geeft dit ons wel aanleiding tot een blik op de daarin behandelde geschiedenis; doch het staat in dit opzicht gelijk met andere geschriften over hetzelfde onderwerp, zij 't dan ook, wat wij gaarne toestemmen, dat het door rijkdom van zaken en schoonheid van vorm boven de meeste zijner voorgangers uitmunt. Beschouwen wij het daarentegen in verband met geschriften, als die aan het hoofd dezes vermeld, dan ontdekt ons oog van zelf een standpunt vanwaar ons een veel gewichtiger zijde ter bespreking aangeboden wordt. Het valt toch niet te ontkennen, dat wij 't slechts daarnaast behoeven te plaatsen, om op zekere leemten en betwistbare punten opmerkzaam te worden gemaakt, die Monastier's voortreffelijke arbeid wel naawelijks ontsieren of zijn waarde en bruikbaarheid verminderen, maar die toch de aandacht van de wetenschappelijke beoefenaar der historie niet mogen ontgaan, al ware 't zelfs, dat geen andere, hoogst tere belangen bij de ontdekking daarvan betrokken waren. Het is dan om deze reden, dat ik de drie nieuwste voortbrengselen op het gebied der Waldenzische literatuur bij elkander heb gevoegd.

Met het oog op alle drie gezamenlijk wens ik enige vragen ter sprake te brengen, wier beantwoording van grote invloed moet zijn op onze beoordeling van het standpunt en de lotgevallen der Waldenzen, in de verschillende betrekkingen, waarin wij hen in de loop der eeuwen zien optreden. Ik wens ze ter sprake te brengen, niet om ze in al hare uitgestrektheid te behandelen, wat de mij gegeven ruimte niet gedooft - maar om de lezers van dit Tijdschrift, waaronder voorzeker ook vele lezers van Monastier's geschrift geweest zijn, of nog verder zullen gevonden worden, op het een en ander oplettend te maken, wat een gezonde historische kritiek of een speciaal onderzoek ons leert, dat in de arbeid des Waldenzische geschiedschrijvers hetzij gemist of wellicht minder juist wordt voorgesteld. Wat mij bij geheel dit onderzoek leiden zal, is de zucht om, zonder de onmiskenbaar grote verdiensten van laatstgemelde arbeid in het allerminst voorbij te zien, het een en ander aan te roeren, dat aan mannen als Dieckhoff en Royaards, ook na de verschijning van Monastier's geschiedverhaal, van zooveel gewicht is toegeschenen, dat zij er de pen opzettelijk voor hebben opgevat, en alzo, in hunne voetstappen tredende, mede te werken tot een heldere kennis en verspreiding der waarheid op geschiedkundig kerkelijk gebied.

I.

De Waldenzen in betrekking tot de Rooms-katholieke kerk.

Wanneer wij het verhaal der meer dan dertig vervolgingen lezen, die de Waldenzen in de loop des tijds hebben doorgestaan, dan bevinden wij bij de minste oplettendheid, dat het de vijandschap van Rome te hunnen aanzien is geweest, die geheel die onafzienbare vloed van rampen over hen heeft uitgestort. Wel was de staatkunde daaraan niet altoos vreemd; doch dit was, omdat die staatkunde zelve in dienst stond van de belangen ener kerk, die zich van haar wist te bedienen tot bereiking van haar doeleinden, of omdat zij, in de ontwikkeling en verspreiding van nieuwe denkbeelden een reden tot vrees voor zich zelve ziende, haar steun zocht in de handhaving van het volstrekte oppergezag der Roomse hiërarchie over het geloof en de consciëntie der leken. Overal, waar wij de wereldlijke arm boven het hoofd der ongelukkige Waldenzen zien opgeheven, is het die hiërarchie, die hem, zo niet door openlijke aansporing tot daden van geweld, dan door de meer verborgen invloed van geheime machinatie's, deze dreigende houding gegeven heeft.

Reeds omtrent het eerste ons bekende decreet, waarbij de wereldlijke macht een vervolging tegen de Waldenzen gelastte, het bevelschrift in 1198 door keizer Otto IV daartoe uitgevaardigd, wordt ons bericht, dat het door de Roomse geestelijkheid was uitgelokt, tijdens genoemde vorst zich te Rome bevond, om zich door de paus te laten kronen. En hetzelfde feit, dat ons daarin voor ogen treedt, herhaalt zich bij iedere nieuwe vervolging, die wij over de bewoners der Piemontesche valleien zien losbarsten. Geen enkele maal treedt de Roomse kerk bemiddelend op, om de onderdrukten van een al te grote gestrengheid van de zijde der politieke machten vrij te waren. Doorgaans integendeel neemt zij het initiatief bij de vijandige aanvallen tegen eerstgenoemde gericht, of, zoo de ijver van haar getrouwe zonen haar is voor geweest, zij acht zich voor het minst geroepen, met verzaking aller barmhartigheid, de uitgetogen zwaarden te scherpen, het twistvuur aan te blazen, door alle haar te dienste staande middelen mede te werken tot bereiking van het gemeenschappelijk doel - de onderdrukking niet alleen, maar uitroeijing van mensen, die niet blindelings aan haar gezag wilden gehoorzamen.

Na de vreselijke kruistocht, in de aanvang der 13de eeuw, op last van Paus Innocentius III tegen de Albigenzen ondernomen, en die aan ten minste een miljoen mensen het leven moest kosten, was het, ongeveer een eeuw later, Paus Johannes XII, die, ter voortzetting van het vroeger aangevangen 'goede' werk, twee Inquisiteurs, één naar het zuiden van Frankrijk, en één naar Piëmont zond, de laatste met het uitdrukkelijk bevel, om zijn aandacht te vestigen op de Waldenzen der Valleien van Lucerna en Perosa. In denzelfde geest handelden later de pausen Clemens VII en Gregorius XI, van welke laatste ons als een bijzonderheid wordt vermeld, dat hij zich bij Karel V koning van Frankrijk over de tegenwerking beklaagde, welke de door hem gezonden Inquisiteurs, in de uitoefening van hun taak, bij 's konings officieren en dienaars ondervonden. Na verschillende andere vervolgingen, die van de zijde der Roomse geestelijkheid waren uitgegaan, was het in 1476, op aanhouden van Giovanni Compesio, bisschop van Turijn, en van de inquisiteur Andrea di Aquapendente, dat de hertogin Jolante, weduwe van Amedeus de gezegenden, en voogdes van haar zoon Karel, een bevelschrift tot uitroeijing der ketters in hare Piemontesche staten uitvaardigde, waarin onder anderen gelezen werd: 'Het is onze wil, dat bepaald die van Lucerna in de schoot onzer heilige moeder de kerk worden opgenomen'.

Nog duidelijker openbaarde zich de gezindheid van Rome ten aanzien der Waldenzen, toen een bul van paus Innocentius VIII in het jaar 1488 allen, wie ook, vorsten en

heren zowel als hunne onderzaten, tegen de ketters ten strijde riep, met toezegging van volkomen aflat, en met de aanlokkelijke vergunning aan ieder die de kruisvaan volgde, om zich de buit der ketters toe te eigenen.

En zullen wij hier nog opzettelijk gewagen van de vele en hevige vervolgingen, waaronder de Waldenzen ook later, in de 16de, 17de en 18de eeuw, zoo bloedig geleden hebben?

Wij zouden, bij het doorlopen van die brede lijst van gruwelen en onmenselijkheden, slechts gedurig in herhaling van hetzelfde moeten vervallen. Nu eens zijn het de vorsten uit het regerend huis van Savoye, dan weer de vorsten van het naburige Frankrijk, die de Valleien der Alpen tot het toneel der jammerlijkste verwoesting maken, - doch van welk een zijde de aanval ook geschiede, het is een rusteloos werkzame Propaganda, die de daartoe gemaakte plannen beraamt en bestuurt, terwijl het de Roomse kerk, en geenszins de staat als zodanig, is, die de vruchten plukt van iedere triomf, langs deze weg op de weerstrevige behaald.

Wij hebben het bovenstaande niet geschreven, om oude grieven op te halen, noch om aan ons Protestants gevoel lucht te geven bij het terugzien op de handelingen ener geestelijkheid, die, schoon dan ook door de heerszuchtigste inzichten geleid, toch in haar recht meende te zijn, zo vaak zij een kruistocht tegen Rome's vijanden predikte. Ons doel was alleen, de geschiedenis der Waldenzen in het ware licht te stellen, en daartoe te doen uitkomen, wat het eigenlijk geweest zij, dat die geschiedenis gemaakt heeft tot hetgeen zij in de loop der eeuwen aan ons vertoont. Wat zij namelijk met korte, of lange tussenpozen behelst, is een strijd, niet tussen vorsten en onderdanen, maar tussen vervolgers en vervolgdten om des geloofs wille.

Rome ziet in de Dalbewoners gevaarlijke ketters, die het, door zachte en harde, door alle haar ten dienste staande middelen, tot onderwerping moet zoeken te brengen. De bewoners der Valleien daarentegen van hun kant zien in de kerk van Rome niets dan een diep verbasterde vorm der kerk van Christus, terwijl zij zich op die grond gerechtigd en verplicht achten, met versmading van het dwangjuk, dat men hun telkens weder tracht op te leggen, op zulk een wijze in hunne geestelijke behoeften te voorzien, als hun het meest met de eisen des Evangelies schijnt overeen te komen.

Het is deze strijd, die hun jaarboeken vult. Het zijn de oorzaken die er toe geleid hebben, de redenen, die een telkens vernieuwde uitbarsting van het onder de as smeulend twistvuur hebben voortgebracht; het is het wisselend beloop van die kamp op leven en dood, met geheel de daaraan verbonden reeks der belangrijkste, hetzij tragische of romantische, incidenten; het zijn eindelijk de bloedige sporen daardoor achtergelaten, en daarbij uitkomsten, waardoor, zoo al geen volledige zegepraal aan de zaak der gewetensvrijheid verschaft, dan toch de ijver der vervolgers zoo zichtbaar werd beschaamd en teleurgesteld; het is, zeg ik, de aaneengeschakelde voorstelling van dit een en ander, waarmede ieder zijn lezers heeft bezig te houden, die de taak van geschiedschrijver der Waldenzen op zich nam.

Ook Monastier heeft in het voor ons liggend geschrift zijn pen tot zulk een voorstelling geleend. Hij heeft in dit opzicht gedaan, wat reeds vele zijner voorgangers deden, en wat door allen behoort te geschieden, die later nog in zijne voetstappen treden zullen.

Ontstaan van de Waldenzen

Het enige, schoon geenszins onbeduidend verschil, dat bij deze behandelingswijze kan bestaan, betreft het aanvangspunt van de strijd, en daarmede van de geschiedenis zelve

der Waldenzen. De gevoelens der historieschrijvers lopen, met betrekking hiertoe, in twee tegenovergestelde meningen uiteen. Volgens het ene dagtekent het bestaan der Waldenzen, als zodanig, ongeveer van dezelfde tijd, waarop de vervolgingen tegen hen een begin hebben genomen. Volgens het andere daarentegen hebben zij in hunne antithetische verhouding tegenover, de Roomse kerk veel langer bestaan, ja moet, uit kerkhistorisch oogpunt, hun oorsprong tot de allervroegste tijden van het Christendom worden teruggebracht.

Wie het eerstgenoemde gevoelen verdedigen, plegen het ontstaan der Waldenzen doorgaans met de godsdienstige bewegingen der 12de eeuw, en met de prediking van Petrus Waldus of Valdo in verband te brengen, onverschillig, voor het overige, of men in de hier gemelde voorloper der hervormers de voornaamste stichter van de kerk der Waldenzen zie, van wien zij al dan niet hanen naam heeft ontleend. De voorstanders der tegenovergestelde mening daarentegen, - en hieronder ook nog Monastier, wiens woorden wij bij deze gelegenheid laten volgen, - zijn van oordeel: ‘dat de Waldenzen uit Piemont niet een sekte zijn, die haar oorsprong aan Valdo dank moet weten; niet een voorbijgaand verschijnsel der twaalfde eeuw; geen godsdienstige beweging, alleen aan *dat* tijdvak behorende; *neen, maar integendeel een overblijfsel der eerste Christelijke kerk*; een spruitje van de oude boom, dat door een wonderwerk was bewaard gebleven, en dat in het verborgen is blijven groeien en bloeien, te midden der stormvlagen die de moederstam neerwierpen, en terwijl alle overige takken en loten van de moederstam verdroogd en verstorven waren’ .

Het is een netelig vraagstuk, te beslissen, aan welke zijde in deze de historische waarheid zij. Veel is hierbij, ten gevolge van gebrek aan genoegzame bescheiden, aan de subjectiviteit van de beschouwers overgelaten. Doch welk een gevaarlijke klip, die juist daaruit ontstaat voor de onpartijdigheid der geschiedschrijvers! Evident is het zeker niet, dat de oorsprong der Waldenzen zich in zoo hoge oudheid verliest. Wanneer wij dan, in weerwil hiervan, met zoveel stelligheid horen beweren, dat dit wel het geval moet zijn, terwijl men, tot verklaring van hetgeen in de eenmaal aangenomen gang van zaken duister blijft, zich zelfs op een *wonderwerk* beroept, - dan rijst al ligt het vermoeden, dat het onderzoek, waarop deze gehele voorstelling berust, misschien onder dezen of genen invloed heeft gestaan, waardoor aan de historische nauwgezetheid in mindere of meerdere mate afbreuk is geschied. Trouwens, het valt spoedig in het oog, dat, behalve een partijdige, ofschoon licht verklaarbare, ingenomenheid met de Valleibewoners, ook een apologetisch doel hierbij in het spel geweest is.

De voorstanders van de hoge oudheid der Waldenzen zouden aan de bewijsvoering voor de waarheid hunner mening zooveel waarde niet hechten, als wij zien dat doorgaans door hen gedaan wordt, ware 't niet, dat op die oudheid zelve zooveel prijs door hen gesteld werd. En waartoe dit? Gewis niet, om door dit middel voor de Waldenzen zekeren voorrang boven de overige Protestanten te kunnen bedingen. Evenmin om daaruit te betogen, dat de waarheid nog na verloop van vele eeuwen onder hen bewaard moet zijn gebleven. Neen, maar om, tot verdediging van hun goed recht, tegen het traditionele gezag der Roomse kerk een ander te kunnen overstellen; om die kerk te kunnen toeroepen: “gij zijt het, die van der vaderen geloof zijt afgeweken, niet zij die thans als ketters door u vervolgd worden; hun voortdurend bestaan is maar een protest te meer tegen de dwalingen, waarin gij bevangen bent, want, dat de zuiverder leer, die zij belijden, door alle tijden heen aanhangers gevonden

heeft, daaruit blijkt, dat wel het licht heeft geschinen in de duisternis, maar dat gij de duisternis liever hebt gehad dan het licht!”

Wij willen de kracht van het hier gebezigde argument ditmaal niet in het brede onderzoeken. Van Protestants standpunt, kan niemand daarin trouwens iets meer zien dan een ‘argumentum ad hominem,’ geschikt om de aanmatiging van een kerk te bestrijden, die voor de enige ware, Apostolisch-katholieke wil gehouden worden, doch niets afdoende als bewijs voor de aanspraak die men voor zichzelf op dergelijke titel meent te kunnen maken. Ofschoon wij echter, als wij de zaak van dit standpunt beschouwen, tamelijk onverschillig kunnen zijn omtrent de wijze, waarop het door ons bedoelde vraagstuk moet worden opgelost, dit neemt toch niet weg, dat zij ons uit een kerkhistorisch oogpunt belang blijft inboezemen. Als bijdrage tot een juiste kennis van de geschiedenis der lotgevallen van 's Heilands gemeente, is en blijft het een hoogst gewichtig onderzoek, in hoeverre en op welke gronden wij kunnen aannemen, niet alleen dat er, door alle tijden heen, een kern van Christenen geweest is, die zich heeft weten vrij te bewaren van de verbasteringen, welke al te spoedig en van lieverlede meer in de kerk zijn binnengeslopen, maar ook dat het de Waldenzen zijn, aan wie deze eer bepaald moet worden toegekend.

Wij vinden deze gronden met uitvoerigheid vermeld door Monastier in het eerste gedeelte van zijn geschrift. Wel gaat hij niet, gelijk zijn voorganger Leger, tot de dagen der Apostelen terug, om de Kerk der Waldenzen door Paulus zelf, op zijn doorreis naar Spanje, te laten stichten; maar ook hij meent toch de geschiedenis van die kerk van zeer vroege tijden te moeten ophalen. Volgens zijn wijze van beschouwing, was, tot de troonsbestijging van Constantijn de Grote, de Christelijke kerk als zodanig vrijwel bij haar Apostolische zuiverheid bewaard gebleven. Wel waren er dwalingen en misbruiken in haar boezem ontstaan, doch deze hadden nog de enge kring van sekten niet kunnen overschrijden, om het geheel te verontreinigen. Dit had eerst plaats nadat de kerk vrede met de staat had gesloten, doch nu ook in een toenemende mate en op zeer uitgebreide schaal. Sinds die tijd onderging het Christelijk leven, de wijze van godsdienstoefening, het kerkelijk bestuur gedurige veranderingen, totdat de Rooms-katholieke kerk het standpunt had bereikt, waarop de Hervorming haar vond, of, zoals Monastier zich uitdrukt, totdat zij, ‘na tien of twaalf eeuwen in barensnood geweest te zijn, die zonderlinge en bonte mengeling van instellingen en ceremoniën had voortgebracht, waaraan zij de aanmatigende titel geschonken heeft van één en onfeilbaar te zijn, doch waarin de onpartijdige en opmerkelijke beschouwer niets anders ziet, dan een samenraapsel, dat bestaat uit overblijfselen van het Joodse formalisme, uit bijgelovigheden aan het Heidendom ontleend, uit menselijke uitvindzels en dromerijen, kortom uit een aantal onchristelijke en on-evangelische zaken, die men met misvormde, in een verdraaide betekenis opgenomen, Bijbelplaatsen in verband heeft willen brengen’ .

Al deze veranderingen en nieuwigheden werden niet ingevoerd zonder in de boezem der kerk zelf veelvuldige tegenstand te ontmoeten. ‘Die tegenstand’ - schrijft Monastier - ‘vertoonde zich zoowel in de vergaderingen der bisschoppen als in de boezem der gemeenten, en evenzeer ontstond hij in het gemoed van de onaanzienlijke priester of van de voorname prelaat, als bij de leek van hoge of geringe stand’ .

Wat voorts opmerking verdient in de voorbeelden, ten bewijze hiervoor bijgebracht, is, dat vooral het noordelijk gedeelte van Italië, bepaald het bisdom van Turijn, waartoe ook de valleien der Waldenzen behoorden, zich te allen tijde door manmoedig verzet tegen de ingeslopen dwaalleringen onderscheiden heeft. Geheel doortrokken van de zuivere Evangelische geest was nog Claudius, de vrome man, die sedert 822

aan het hoofd van dat bisdom was geplaatst, en het vele jaren achtereen heeft bestuurd. Hij stond echter in dit opzicht niet alleen. Meerdere feiten, door de geschiedenis opgetekend, overtuigen ons, dat hij een reeds begonnen arbeid maar heeft voortgezet, terwijl het even onbetwistbaar is, dat wij in hem de vertegenwoordiger ener ver verspreide richting hebben te zien, en dat, hetgeen hij tot wering van het bederf der kerk heeft gedaan, in het hart van een groot aantal volgelingen weerklank heeft gevonden.

Sedert deze 'Protestant der negende eeuw' gelijk Waddington Claudius van Turijn niet te onrechte heeft genoemd, 'levert,' om met Monastier te spreken, 'de historie der getrouwe, echt gelovige kerk slechts weinig uitkomende trekken op. Intussen is het er toch verre af, dat zij van zodanige trekken bijna ontbloot zou zijn.' 'Deze trekken, welke in die eeuwen op ongelijke tijden en dikwijls op geheel verschillende plaatsen zich voordoen, lopen op één middelpunt uit, en hebben zonder onderscheid de strekking, om ons oog heen te leiden naar de merkwaardige landstreek, waar altijd nog een zuivere evangelische kerk was blijven bestaan, wier leden een ver ontwikkeld Christelijk leven voerden, en zich in leer en wandel getrouw hielden aan de leer der apostelen'.

Het is aan de vermelding van wat tot staving en toelichting hiervan strekken kan, dat de eerstvolgende bladzijden van zijn geschrift zijn toegewijd, terwijl hij zich aldus de weg baant, om van de godsdienstige bewegingen te spreken, die in de 11de en 12de eeuw in het zuiden van Frankrijk en het daaraan grenzend gedeelte van Italië hebben plaats gehad, alles ten bewijze: 'dat de zetel, de kern der ware en getrouwe kerk, die buiten Rome bestaan bleef, in de valleien der Waldenzen moet gezocht worden'.

Wij moeten ons hier onthouden van de mededeling der bijzonderheden en feiten, met grote zorg door Monastier bijeengezamd, en op welke gezamenlijke kracht hij de waarheid zijner bewering heeft gegrond. Terwijl wij onze lezers echter naar de optelling daarvan verwijzen, mogen wij niet nalaten op te merken, dat langs de weg, op nieuw door Monastier bewandeld, toch niet geheel bewezen wordt, wat hij en zijne voorgangers zich hebben voorgesteld. Gold het hier alleen de vraag, of het Protestantisme, als poging om de waarheid des Evangelies naar vorm en inhoud zuiver van alle menselijke inmengsels te bewaren, als iets nieuws moest worden aangemerkt, dan wel of de allengs verder gaande afwijking van die waarheid gedurige reacties van het licht tegen de duisternis ten gevolge heeft gehad, die als zoo vele protesten tegen een kerk, welke zich met deze afwijkingen vereenzelvigde, beschouwd kunnen worden, - wij zouden geen ogenblik aarzelen, in laatst gemelde zin een toestemmend antwoord daarop te geven.

Maar dat is het standpunt niet, vanwaar de verdedigers der hoge oudheid van de kerk der Waldenzen die vraag willen hebben opgevat. Volgens hen komt aan die kerk bepaald de eer toe, de Evangelische waarheid door alle tijden heen getrouw bewaard te hebben, - met andere woorden: te midden van de donkeren nacht, die overal elders heerste, ging het licht der waarheid voort, de valleien van Piëmont te beschijnen; de opgekomen nieuwigheden en misbruiken vonden dáár geen' ingang, drongen dáár niet door; of nog anders: wat de Waldenzen waren, ten tijde toen zij als kettters buiten de kerk gesloten en vervolgd zijn geworden, datzelfde zijn hunne voorvaderen door alle tijden heen geweest.

Tegen zulk een voorstelling verheffen zich evenwel gewichtige bedenkingen. Wij betwisten in genen dele de echtheid der feiten, waarop Monastier zich in het voordeel zijner stelling beroepen heeft, doch menen, dat daaruit eniglijk kan worden afgeleid, dat er door alle tijden heen een voor de waarheid reagerend beginsel in de Christelijke

kerk is overgebleven, terwijl wij voorts gaarne toegeven, dat dit beginsel zich vooral werkzaam heeft betoond in dat gedeelte van Europa, waartoe ook de valleien van Piëmont behoren, en dat gedurende de middeleeuwen de meeste andere gedeelten in beschaving en verlichting vooruit plagt te zijn. Het is verder, onzes inziens, een verkeerde beschouwing der geschiedenis, wanneer wij de Katholieke kerk dier tijden als 't ware in twee helften verdelen, alle dwalingen en misbruiken op rekening der een brengende, de andere daarentegen voorstellende als in het bezit der onvervalste waarheid, zoals die door de Apostelen werd overgeleverd. Zoo was het in de werkelijkheid niet. Die werkelijkheid vertoont ons een kerk, waarin het licht der waarheid nooit geheel werd uitgeblust, ofschoon het ook hoe langer hoe meer als onder een koornmaat werd geplaatst. Zij leert ons op het gebied dier kerk elementen van verzet en tegenstand kennen, die, als dragers van het steeds zwakker wordende licht, dat in de kerk is overgebleven, zichtbaar te voorschijn treden bij iedere nieuwe poging om dwalingen en misbruiken in te voeren. Die elementen liggen echter nog door elkander verspreid. Zij zijn nog niet van de kerk afgescheiden. Wat meer is, zij zijn zelve in mindere of meerdere mate besmet met het bederf, dat de gemeente van Christus in al hare leden heeft aangetast. Het is een chaotische strijd, in de eigen boezem der kerk, tussen het licht en de duisternis. Eeuwen moeten nog verlopen, voordat de met elkander kampende elementen zich genoegzaam geconsolideerd, genoegzame zelfstandigheid verkregen hebben, om uit elkander te gaan. Eerst aan het einde van dien ontwikkelingsgang kan er sprake zijn van een ware en valse kerk. Zolang die crisis echter nog niet gekomen is, is en blijft het één kerk, waarin waarheid en dwaling onder één zijn gemengd, één lichaam, welks verschillende leden, het een meer, het ander minder, deel hebben aan het bederf, waardoor het geheel is aangetast. Een blik op het bijzondere geval, waarvan wij spreken, zal ons de juistheid dezer beschouwingwijze nog beter doen kennen. Waaruit immers is het, dat de voorgeschiedenis der Waldenzen door Monastier en anderen geconstrueerd wordt?

Uit feiten, die bewijzen, dat er door de loop der eeuwen heen een sekte buiten de Katholieke kerk heeft bestaan, die de Evangelische heilsleer in de valleien van Piëmont zuiver heeft voortgeplant? Niets minder dan dat. Al die feiten zijn aan de geschiedenis der kerk zelf ontleend, en omvatten een zeer groot gedeelte van haar toenmalig gebied. Vragen wij vervolgens, of het dan voor 't minst bewezen zij, dat genoemde heilsleer werkelijk in al hare zuiverheid door de voorvaderen der Waldenzen bewaard is gebleven - wij moeten ook op die vraag weder ontkennend antwoorden, terwijl wij ons voorbehouden op de gronden daarvoor straks opzettelijk terug te komen.

Wat blijft ons bij dezen stand van zaken anders over dan te stellen, dat de Waldenzen wel als één der producten zijn aan te merken van het algemene gistingsproces, dat gedurende de 11 of 12 eerste eeuwen in de kerk werd waargenomen, doch dat hun daarom het recht niet mag worden toegekend, om hun geschiedenis van die kerk in dier voege af te zonderen, alsof zij vroeger niet werkelijk tot die kerk behoord, noch als hare leden deel hadden gehad aan de strijd, die overal op kerkelijk gebied tussen waarheid en dwaling gevoerd werd? Trouwens, wij hebben in het bovenstaande nog geenszins alles gezegd, wat strekken kan, om het bestaande geschilpunt te helpen uitmaken.

Een hoogst belangrijke omstandigheid ontleent de historische kritiek nog aan de vraag: wat de Waldenzen geweest zijn van het ogenblik af, dat zij als zoodanig in de geschiedenis optreden? Of het bewezen kan worden, dat zij toen nog geheel dezelfde waren als hunne vaderen, dan wel of destijds met en onder hen een verandering hebbe

plaats gehad, waardoor zoowel de naam, dien zij sinds dragen, als het sektarisch bestaan, dat zij verder leiden, genoegzaam wordt verklaard?

Wij kunnen hier niet in alle bijzonderheden treden, die tot een juiste oplossing dier vraag vereist worden, doch beroepen ons op het oordeel van Dieckhoff, dezelfde, wiens arbeid over de Waldenzen wij in de tweede plaats aan het hoofd dezes vermeld hebben, en van wiens voorlichting wij verder nog meermalen gebruik hopen te maken. Dieckhoff namelijk meent, dat het eigenaardig nieuwe, waardoor de Waldenzen zich bij hun optreden als sekte onderscheiden hebben, daarin gelegen is geweest, dat zij, zonder daartoe door de prelaten der kerk geroepen te zijn, ja tegen het uitdrukkelijk verbod van dezen, het predikambt waarnamen, en daardoor strijdig handelden met de gehoorzaamheid, die de kerk, de paus en de bisschoppen van hen eisten. Hij brengt deze omstandigheid voorts in verband met het optreden en de werkzaamheid van Petrus Waldus, van wien wij weten, dat hij, schoon leek zijnde, zich vooral door zijnen ijver in het prediken onderscheiden heeft. Dat diezelfde ijver van dat ogenblik af tot de eigenaardige karaktertrekken der Waldenzen behoord heeft, is ook door Monastier uitvoerig aangetoond, zonder dat deze schrijver daaruit echter gelijksoortige gevolgtrekkingen wil hebben afgeleid. Ook lijdt het wel geen twijfel, dat daarin de voorname reden moet worden gezocht, waarom zij sedert die tijd door de kerk als ketters zijn beschouwd en vervolgd geworden.

Is dit echter zó, dan blijkt hieruit nog te meer, dat hunne geschiedenis in onderscheiding van die der kerk en andere sekten, niet vroeger dagtekent dan van de laatste helft der 12de eeuw.

Wat voor 't overige de naam betreft, dien zij sedert gedragen hebben, Monastier geeft zich op nieuw veel moeite, om de afleiding van dien van Petrus Waldus, de Lyonesche handelaar, tegen te spreken. Hij ziet in dien Petrus alleen maar iemand, die op lofwaardige en volhardende wijze het goede werk van Pieter de Bruys en Hendrik de Italiaan heeft voortgezet. Hij vergeet intussen, dat, wat beide laatstgenoemden als geestelijken deden en doen mochten, door Petrus als *leek* in praktijk werd gebragt. Hij vergeet evenzeer, dat, terwijl genen het predikambt alleen als *middel* gebruikten om hunne oppositie voort te planten, deze daarvan een bepaald *beroep* heeft gemaakt. En voorts twijfel ik er aan, of de gronden, door Monastier aangevoerd, ons wel volstrekt verbieden aan de naamsafleiding van Petrus Waldus vast te houden. Hoe dit intussen zij, en al moest die afleiding zelve ook in het duister blijven, zooveel blijkt toch wel, dat de werkzaamheid van de koopman uit Lyon van grote invloed op de Waldenzen is geweest, en dat zij sinds, en vooral ten gevolge hiervan, hun onderscheidend haeretisch karakter verkregen hebben, na tot hiertoe een integrerend deel der Katholieke kerk te hebben uitgemaakt.

En dit zij genoeg ten aanzien van de betrekking der Waldenzen tot genoemde kerk.

II. De Waldenzen. De eerste protestanten en hun 800-jarige geschiedenis

Door Giorgio Tourn

EEN BLOEDROOD VOORJAAR

1. DE KONING EN DE HEILIGE STRIJDEERS

In het midden van de 17e eeuw, na een eeuw vol strijd en verwickelingen, toont de protestantse uithoek in Piëmonte nog steeds levenskracht en moed. Wel blijkt een aanmerkelijke reductie plaatsgevonden te hebben ten opzichte van 100 jaar eerder. Onderworpen aan het Katholieke offensief zijn de Waldenzen in de verdediging gedrongen en de periode 1655-1690 wordt de meest dramatische uit hun geschiedenis. Op het internationale vlak vindt de grote botsing plaats tussen twee culturen: de katholieke en de protestantse, gepersonifieerd door de grootmachten Frankrijk en Engeland.

In Frankrijk voert de jonge Lodewijk XIV zijn centraliseringspolitiek in een klimaat van schijnheiligheid en kruiperij; de krachten van de dissidente adel en het parlement worden onderdrukt en alle macht concentreert zich in de persoon van de soeverein.

In Engeland probeert de jonge Karel I hetzelfde: streven naar autoritair gezag en katholiciteit (hij hoopt zelfs het land terug te brengen in de schoot van Rome), maar hier gebeurt het tegenovergestelde - het zijn de dissidenten die de koning verslaan. De beweging van antimonarchisten en antikatholieken, gevormd door de kleine adel, Schotse presbyterianen en andersdenkenden van allerlei slag, loopt uit op een grote revolutie rond 1640. Al deze mensen strijden niet voor geld, zoals de huursoldaten van de koning maar voor een ideaal. Zij doen dit in een bewustzijn niet slechts de eigen rechten te beschermen maar ook het ware geloof. Karel I wordt door deze *round heads* (borstelhoofden - zoals ze minachtend door de bepruikte adel genoemd worden) verslagen en ter dood veroordeeld. De revolutie van de 'puriteinen' doorloopt verschillende fasen onder leiding van haar belangrijkste vertegenwoordiger Oliver Cromwell. Deze zal uiteindelijk het lot van het land ter hand nemen onder de titel Lord Protector (1653) en het met een duidelijk religieus en sociaal beeld voor ogen realistisch regeren en profileren.

In Piëmonte lijken deze twee lijnen van de Europese politiek bij elkaar te komen in de weduwe van Victor Amadeus I, de regentes Christina, bijgenaamd Madama Reale. Zij is een zuster van Lodewijk XIII en gevoelig voor

2. DE CIRKEL SLUIT ZICH

De eerst te treffen kerken waren die van het Pragelatodal. Zolang Lesdiguières gouverneur van Dauphiné geweest was, hadden de Waldenzen hier in bijzonder bevoorrechte omstandigheden geleefd; genietend van alle voordelen van het Edict van Nantes (1598). Rond de jaren 1627-29 echter gelasten de koninklijke commissarissen opnieuw de katholieke eredienst in de vallei. Na lang en geduldig aandringen verkrijgen de prior van Mentoulles en de Jezuïeten de teruggave van de kerkgebouwen en de kerkelijke goederen alsmede de opbrengst van de tienden. Volgens de klassieke methode van de Contrareformatie proberen zij vervolgens eerst de autoriteiten, de kasteelheren, de consuls, enz. voor het katholicisme te winnen. De spitsvondigheid

achter dit offensief is gelegen in de regel van het edict die de eredienst verbiedt in de "gebieden aan gene zijde van de bergen". Politiek gezien behoort het Pragelatal tot Dáuphiné en is dus Frans, maar geografisch ligt het op de oosthelling van de Alpen; welke interpretatie moet men aan de regel geven? Het lot van Pragelato toont hoe de wet in handen van een onderdrukkingsmacht zelf tot onderdrukkingsmiddel wordt; de door een autoritaire politiek toegepaste edicten verstikken langzaam het gereformeerde geloof in het dal.

In de Waldenzendalen is de verhouding met de hertogelijke autoriteiten geregeld in het *edict van Cavour*, maar de strijd is dezelfde. Ook hier strijden de Waldenzer protestanten om veiligstelling van wat levensruimte, om opening van het net dat hen gevangen houdt. Gedwongen door de economische beperkingen hebben de *Lucernesi* (zoals de Waldenzen van het Pellicerlal generaliserend naar de plaats Lusema genoemd worden) grond in de vlakte verworven, waarbij zij doorgedrongen zijn tot in de buurt van Fenile, ongeveer 20 kilometer over de grens. Deze kolonisatie van Waldenzen werpt echter weer het oude probleem van de verovering der vlakte op en brengt het hof van Turijn in staat van alarm.

Rond de jaren 1640 nemen de incidenten in de buurt van Campligione en San Giovanni toe, hetzelfde geldt voor de streek tussen de heuvels van Ciabás en het dorp Lusema. De Waldenzen gaan koppig door met het houden van kerkdiensten en hebben ook door de bouw van een kapel de edicten openlijk geschonden. De autoriteiten van het hertogdom gelasten deze af te breken maar zij beginnen opnieuw en herbouwen de kapel.

In 1641 gebiedt de gouverneur de inbeslagname van de bezittingen van een honderdtal families die zich buiten de grenzen gevestigd hebben. In 1653 wordt het klooster van Villar Pellice door een bende heethoofden in brand gestoken: het is een onduidelijk incident, maar dominee Manget wordt beschuldigd. Twee jaar later staat dominee Léger terecht voor de moord op de priester van Fenile; deze moord was begaan door een reeds eerder veroordeelde.

De Waldenzen, gewend aan de afmattende edictenoorlog en aan de provocaties, beschouwen dit alles als normaal bestuur; het is de nooit aflatende strijd. Zij zijn zich niet bewust van de verandering in het politieke klimaat, begrijpen niet dat het fanatisme van de 'Congregatie voor de Geloofspropaganda' en het Franse imperialisme hebben besloten tot de liquidatie van de Reformatie in de Alpen. Wanneer de eerste troepencontingenten zich aan de grenzen samentrekken is het veel te laat om een oplossing te zoeken en blijft er niets anders over dan de confrontatie.

3. PIEMONTESE PASEN

Aan de ene kant staan de troepen van de hertog, 4000 man; een samenraapsel van gemeentelijke milities onder commando van de markies van Pianezza, de ideale zoon van de Italiaans-Spaanse Contrareformatie: voornaam, religieus, berekenend en absoluut overtuigd van "het doel heiligt de middelen".

Aan de andere kant staat de Waldenzenbevolking, verenigd rondom hun moderator Giovanni Léger, neef van de eerder genoemde Antonio, een levenslustige en moedige jongeman, maar zoals de hele gereformeerde 'top' onvoorbereid op de nieuwe situatie. Men was hoogstens gewend aan procederen en in beroep gaan, maar niet aan het voeren van strijd.

Alles lijkt te herinneren aan de gebeurtenissen van 1560, een eeuw eerder: een fanatiek katholiek leger, de gewoonlijke ambivalentie van de Savooyse macht, de

Waldenzen die er niet op voorbereid zijn. In werkelijkheid is de situatie echter diepgaand veranderd. Het meest opvallend in de houding van de Waldenzen is een soort fatalisme, een gelatenheid waardoor men de gebeurtenissen ondergaat in plaats van deze te doorleven binnen de dimensie van het doof. Die bijeenkomsten van de eerste godsdienstoorlog, vol preken en asten, zijn slechts een herinnering uit het verleden. Verdwenen is ook die dramatische spanning tussen trouw aan de soeverein en gehoorzaamheid aan het Evangelie welke die jaren beheerst had. Wat er nu te gebeuren staat lijkt beschouwd te worden als een natuurramp, zoals de pest en de hongersnood; men kan slechts hopen dat de hertog de gesel doet ophouden.

De sfeer die de opmars van Pianezza (1655) omringt is die van een middeleeuwse kruistocht, die van een pogrom. Bij het fanatisme van de boeren van Piëmonte voegt zich de anti-protestantse hartstocht van de Ierse soldaten die in hun vaderland de onderdrukking door Cromwell zijn ontvlucht. Alles verloopt echter ongeorganiseerd; de benden slaan aan het plunderen terwijl de ene Waldenzendelegatie na de andere zich "met woorden van onderwerping en kniebuigingen" in het Piëmontese kamp vervoegt. Er schijnt geen sprake te zijn van enig organisatieplan. In werkelijkheid is het slechts de bedoeling van het opperbevel van Savoye het verzet van de Waldenzen te beproeven en een sterke positie in te nemen.

Zo wordt het eind april. Pianezza gelast als teken van trouw aan de vorst de inkwartiering van troepen in de Waldenzengemeenten. De gevolgen van deze operatie zijn gemakkelijk te voorzien; weigering daarentegen zal gelijk staan aan een daad van ongehoorzaamheid. Na totale verbijstering gaan de Waldenzen akkoord, maar de bezetting ontaardt al snel in een ware afslachting, die men in grote lijnen als gepland en gewild moet beschouwen. Deze tragische episode, te vergelijken met de Bartholomeüsnacht bij de Hugenoten (1572), zal de historie ingaan als de "*Piëmontese Pasen*".

Op 24 april wordt **Pra del Torno**, waarheen de bevolking voor zover mogelijk gevlucht was, door bestorming ingenomen en geplunderd. Dat wat tot nu toe het bolwerk van alle verzet was geweest, het heiligdom van de grote overwinningen, is niet meer dan een puinhoop.

Hetzelfde lot treft in de daarop volgende dagen **Villar en Bobbio**. Overal herhalen zich dezelfde scènes: de weerloze bevolking wordt uitgemoord of sadistisch gemarteld en die aan de terreur ontkomen vluchten de bergen op terwijl de soldaten met buit beladen afdalen.

Op 3 mei schrijft Pianezza in de voor het katholicisme heroverde gemeenten een grote ceremonie uit, tijdens welke, in aanwezigheid van de troepen en de overlevenden van de bevolking het kruis geplaatst wordt als "teken van het geloof en wapen van Zijne Koninklijke Hoogheid".

4. GIANAVELLO, DE "LEEUW VAN RORA"

In deze tragische dagen werpt zich onder de Waldenzen een resoluut leider op, een boer uit de vallei van Rorá: **Giosuè Gianavello**. Op de massamoord die zijn volksgenoten als een natuurramp lijken te ondergaan, reageert hij met geïmproviseerd verzet. Zijn bende, enkele tientallen slecht bewapende mannen, slaagt er met slimheid en behendigheid in na bloedige gevechten de hertogelijke troepen terug te dringen. Gedurende enkele dagen blijft Rorá overeind; het laatste vrije gebied in het Pellicedal. Gianavello (wiens naam ook vaak als **Janavel** genoemd wordt) verwerft de bijnaam *Il leone di Roni* en onder de titel "De leeuw van Rora" heeft K. Norel deze strijd in een

jongensboek beschreven. In die dagen van wanhopig verzet speelt zich een historisch, maar ook spiritueel drama af binnen de Waldenzengemeenschap. Als Gianavello en de zijnen, verslagen door de vijand, machteloos toekijken bij de verwoesting van hun cultuur, zijn zij zich ook bewust van hun profetische roeping. Zoals de Schotse puriteinen ervaren ook zij dat de Contrareformatie niet een religieuze stellingname is, maar de ideologie van het geweld en de dood, in Turijn zowel als in Londen. Het hof van Savoye is niet langer een politiek regime waarmee men kan leven, al is het dan onder voortdurende spanning: het is een instrument van de dood. Zij zijn niet langer 'gereformeerde' onderdanen van een katholieke hertog, maar zielen waarover men beschikt en waarvoor men beslist wat zij zouden moeten geloven. Rechteloos geworden zullen zij zich echter tegenover God voor hun gedrag verantwoorden, strijdend en stervend als vrije mannen.

De militaire actie van Pianezza gaat meedogenloos door. Na de verwoesting van Rorá verplaatst deze actie zich naar het **Chisonedal** waar de Waldenzen tevergeefs de bemiddeling inroepen van de Franse gouverneur in Pinerolo. Zij kunnen echter de onbemande grens overschrijden en zo naar Frans gebied en naar Prigelato vluchten. De 8e mei onderwerpt zich het gehele Germanascadal om zo te redden wat er nog te redden valt en de 10e geeft **Prali** zich over.

Na de slachting volgen de edicten: alle leidinggevende personen van de Waldenzenkerken, waaronder Léger en Gianavello, worden in de ban gedaan en op hun hoofd wordt een prijs gezet die varieert van 200 tot 600 ducaten. Na de wet volgt het schouwspel in de stijl van die tijd: *tijdens een grote ceremonie in de Dom van Turijn, waaraan vertegenwoordigers van staat en kerk deelnemen, zweren 40 Waldenzen met twee van hun predikanten hun geloof af, zij doen afstand van de "afschuwelijke sekte van Calvin"*.

De herovering van het protestants gebied van Piemonte is nu bij wijze van spreken voltooid, voor de katholieke missionarissen opent zich een nieuw werkterrein. Wat men in Turijn echter niet weet is dat in Europa een storm op losbarsten staat.

5. PROTESTANTS EUROPA IN REP EN ROER

Op 23 april vlucht Léger naar Frankrijk. Tien dagen later laat hij vanuit Parijs door middel van een boodschap van hoog journalistiek niveau aan protestants Europa weten dat de weerstand van de Waldenzen gebroken is. Hij stelt een zuiver politiek communiqué op en roept hulp in voor zijn vredelievende, weerloze mensen. Er is maar één conclusie mogelijk: een door edelen geleid en door geestelijken opgehitste soldateska is het ware gezicht van de Contrareformatie die Europa bedreigt. De reactie volgt onmiddellijk.

De "Waldenzenkwestie" wordt op 17 mei door het Engelse parlement behandeld: niet als zo maar een politiek feit, maar als een theologisch-geestelijk gebeuren. De slachting onder de Waldenzen is niet zomaar volkerenmoord, het is moord op heiligen; het heeft apocalyptische trekken en is de onverwachte openbaring van de Antichrist. Derhalve is Puriteins Engeland solidair met de broeders verweg in de Alpen en wordt hun martelaarschap aanleiding tot een nationale vasten dat door de predikanten in vurige bewoordingen omlijst wordt.

Woede en geween heeft de dichter John Milton bewonderenswaardig tot uitdrukking gebracht in een beroemd geworden sonnet dat begint met de regels:

Avenge, o Lord, thy slaughtered saints, whose bones

Lie scattered on the Alpine mountains cold.

Twee eeuwen later wordt dit sonnet door Isaac da Costa als volgt in het Nederlands vertaald:

*Zie neér en wreek, o God! het uitgespreid gebeent'
dier langs der Alpen rug geslachte martelaren,
wier vaadren eeuwen lang Uws Woords belijders waren,
als de onzen nog voor hout en levenloos gesteent'
zich bogen. In uw boek zal nooit de schuld verjaren
van 't bloed der schapen dáár geplengd, het bloed geweend
van moeders met haar kroost tot in de dood vereënd
of van haar kroost gescheurd door wrede moordenaren,-
toen voor des kerktirans onzalige geboôn
de blinde Piemontees den noodkreet uit de dalen
ten bergen op, en van die bergen tot Gods troon
deed stijgen, die het bloed en de asse Zijner doôn
nog honderdvoudig eens zal zaaien, en verhalen,
zoo ver Italië zich strekt, in zegepralen
Zijns Woords op Babylon en haar driedubbele kroon.*

De verontwaardiging verspreidt zich over Europa, gevoed door de onvergelykelijke Hollandse drukkers. Binnen enkele dagen wordt de boekenmarkt overstroomd met een lawine van reportages, drukwerk en gravures die met de meest sadistische details de wreedheden illustreren die men in de valleien ondergaat.

Tevergeefs proberen de ambassadeurs van Savoye de feiten te minimaliseren, in Europa ligt de publieke opinie vast: de Savooyen verdienen erbarmen noch respect. Het protest wordt echter onmiddellijk in politieke termen vertaald.

De 25e mei stuurt Engeland de hertog een protestnota en verzoekt de Europese staten, van Denemarken tot Transsylvanië, dringend tussenbeide te komen. Een maand later is een buitengewoon ambassadeur, **Sir Samuel Morland**, in Turijn. Zijn Angelsaksisch accent doet misschien een enkele hoveling glimlachen als hij in het Latijn de rede voorleest die Milton voor deze gelegenheid geschreven heeft.

De Nederlandse Staten-Generaal vaardigen als pleitbezorger voor de Waldenzen de diplomaat Rudolph van Ommeren, burgemeester van Wageningen, af naar het hof in Turijn. Madam Reale, de Savooyse regentes Christina, moeder van hertog Karel Emanuel II, begrijpt dat de kwestie van de Waldenzen niet meer opgelost kan worden met Ierse soldaten - de protestantse kwestie dreigt een lawine te worden.

De protestantse "goede onderdanen" zijn ondertussen rebellen geworden. Gianavello en Jahier, een verzetsleider uit Pramollo, beginnen een partizanen-oorlog zonder pardon en hiervan worden de katholieke dorpen in de vlakte, Osasco en San Secondo, de dupe. Het is de Franse godsdienstoorlog in een nieuwe gedaante, met een meer puriteins karakter. Barbetti (bijnaam van Waldenzen en afgeleid van barbe) wordt synoniem met 'partizanen' en zal dat lang blijven. De graaf van Marolles antwoordt met systematische razzia's, maar plundering wordt met plundering beantwoord en er worden geen gevangenen meer gemaakt.

Ook eindigt de strijd niet als de zwaargewonde Gianavello zich terugtrekt, en evenmin als Jahier tijdens een gevecht sneuvelt; veeleer wint de guerrilla-oorlog aan zelfbewustzijn en breidt deze zich uit. Er komen vrijwilligers uit Prigelato,

Hugenotenofficieren nemen de leiding bij de operaties op zich en tenslotte beschikt men zelfs over een afdeling cavalerie.

De 26e juli wordt Torre veroverd en het klooster aan de vlammen prijsgegeven; het is een duidelijke boodschap aan de Congregatie voor de Geloofspropaganda: de Contrareformatie zal het doel niet bereiken. Het hof van Turijn, in de wurggreep van een partizanenoorlog in eigen huis en onder een enorme internationale druk, moet zwichten. In tegenwoordigheid van de ambassadeur van Frankrijk, die als bemiddelaar optreedt, beginnen tenslotte in Pinerolo de gesprekken met de delegatie van de Waldenzen, die bijgestaan wordt door Engelse en Zwitserse diplomaten.

Het document dat na afloop van de bijeenkomsten (18 augustus 1655) openbaar gemaakt wordt, erkent de bestaansrechten van de Waldenzenkerken naar *het akkoord van Cavour*; in werkelijkheid is het echter heel anders. Het is een hertogelijk edict waaraan de dubbelzinnige naam "Genadepatenten" gegeven wordt; het is kortom de vorst die zijn vergiffenis schenkt aan rebelse onderdanen. Recht bestaat niet meer, het is slechts genade van de soeverein.

6. DE "BANDITI"

De "Patenten" stellen zonder meer de publieke opinie en de protestantse regeringen gerust, daar zij het bestaan van de gereformeerde gemeenschap lijken te waarborgen; in werkelijkheid betekent het nauwelijks iets meer dan een wapenstilstand. Het Waldenzenfront is heroverd, maar gaat, zoals Gianavello voorzien had, meer dan ooit gebukt onder de dreiging van katholieke agressie. Het symbool van deze dreiging is zichtbaar voor allen: het fort van San Maria. Nauwelijks 15 dagen na de concessie van de "Patenten" wordt met de bouw begonnen en in recordtijd is het fort, dat met zijn kanonnen het dorp Torre en het hele Pellicedal domineert, klaar.

Er is echter niet alleen het fort, er is de voortdurende schending van het akkoord; geconfisqueerde landerijen die niet worden teruggegeven, ontvoerde kinderen die niet meer terugkeren, boetes, processen. Het is kortom een strategie waarbij spanningen worden opgewekt, een strategie die doordacht en met overleg in gang gezet is.

Toch is het geen herhaling van de strijd uit begin 1600, het is nu anders. Binnen de sfeer van het katholieke absolutisme is deze juridische druk een gevolg van nuchtere berekening, het is het instrument om het verzet van de bevolking te breken (en in het Pragelatal met succes) of om de bevolking te provoceren (zoals in de Waldenzendalen).

De situatie wordt voortdurend slechter. Léger is als moderator aan het hoofd van de Waldenzenkerken teruggekeerd en is betrokken bij een serie processen omdat hij gepreikt heeft in S. Giovanni en omdat hij uit Holland afkomstige gelden verduisterd zou hebben (een beschuldiging die later vals blijkt). Gianavello kan zijn aan de gemeente Luserna gegeven wijngaarden niet terugkrijgen en zijn zoon blijft in de gevangenis. Men probeert het Waldenzenfront te splijten door de leiders te beschuldigen, waardoor het volk 'murmureert'. Wanneer de crisis uitmondt in een volksoproer speelt de Savooyse diplomatie mooi weer door dit af te schilderen als insubordinatie; het is de oorlog van de bannelingen (*de banditi*).

Opnieuw ontbrandt de volksguerrilla: het één na het andere handgemeen tegen de katholieke dorpen doet zich voor. Gianavello en de zijnen - ervaren door ondervinding - gunnen de markies van Fleury, die verantwoordelijk is voor de openbare orde, geen rust. Het normale leven is zo goed als verlamd, de mannen leven op de bergen, de gerechtshoven veroordelen met verrassende snelheid velen bij verstek ter dood.

Léger, die ervan beschuldigd wordt in geheim contact te staan met de rebellen, wordt ter dood veroordeeld en moet de dalen verlaten. Zijn vertrek staat gelijk met internationaal isolement van de Waldenzenopstand. Zij die tot nu toe onbeschermde martelaren waren, slachtoffers van de onderdrukking, worden nu beschouwd als ontevreden rebellen.

De bevolking die de last van de oorlog moet dragen, raakt vermoeid en teleurgesteld en distantieert zich in toenemende mate van de partizanen. Men verlangt naar het normale leven. De partij van de verzoeningsgezinden verwerft zodoende steeds meer invloed. Tijdens een zeer opgewonden synodezitting laat men Gianavello en de zijnen vallen en hun wordt verzocht zich terug te trekken. De oplossing wordt nog weer een keer aan de onderhandelingstafel gezocht. Van december 1663 tot januari 1664 worden tijdens de "conferenties" van Turijn, onder arbitrage van Zwitserse deputaten, de bestaande problemen opgelost.

Deze onderhandelingen worden afgesloten met de "Patenten" van 14 februari: amnestie voor allen - uitgezonderd de veroordeelde *banditi*, bekrachtiging van de patenten van 1655, verbod om kerkdienst te houden in San Giovanni en aanwezigheid van een afgevaardigde van de hertog bij de synoden. Deze laatste clausule, schijnbaar onschuldig in het licht van de verzoening, toont in feite echter de crisis van de gereformeerde gemeenschap in de dalen; *het einde van de zelfstandigheid*. Het Waldenzendom lijkt gered na deze tien jaren van verschrikkelijke crises, maar het is innerlijk verwoest en beroofd van haar leiders.

In dit vreselijke decennium 1655-1665 heeft men in het klein het drama doorleefd van heel protestants Europa: *de puriteinse omwenteling die gebroken wordt door de absolutistische katholieke monarchie, de overwinning van de politiek van Lodewijk XIV op die van Cromwell*.

Het symbool is meer dan ooit 'verbanning'. Léger, de intellectuele leider van zijn volk, trekt heel Europa door terwijl Gianavello, de vrije boer, gewend om voor zijn omgeploegde velden en de bossen van zijn dal te zorgen, een eenvoudige kroeg beheert in een volkswijk van Genève. 's Avonds in de stilte van hun huizen strijden deze twee mannen, die hun geboortedalen niet meer zullen terugzien, hun laatste strijd door hun herinneringen en hun hoop op schrift te stellen.

Zo ontstaan twee klassieken van de Waldenzenliteratuur: het monumentale *Histoire générale des églises évangéliques des Vallées du Piémont...*, uitgegeven in 1669 in Leiden, waar Léger zijn leven besluit als predikant van de Waalse kerk; en de verschillende *militaire instructies die Gianavello opstelt voor zijn geloofsgenoten*.

Het eerste is een driedelig werk van hoog cultureel niveau met verwijzingen, citaten en documenten, waarin de moderator van de Waldenzen zich inspant om het Evangelisch karakter van hun kerken aan te tonen met behulp van drie argumenten: hun historische ouderdom (de traditionele stelling van de Waldenzer apostoliciteit), de zuiverheid van hun leer (met een onderzoek van de middeleeuwse Waldenzenlektuur) en de ondergane vervolgingen (met eigen ooggetuigenverslag).

Van het eerste deel verscheen in 1670, het sterfjaar van Léger, een Nederlandse vertaling. De instructies van Gianavello zijn veel bescheidener, slechts enkele in het Frans of slecht Italiaans geschreven blaadjes met een serie praktische raadgevingen voor een efficiënte verdediging van de dalen. Verschillend en formeel bezien bijna tegengesteld, delen ze dezelfde helderheid van geloof en buitengewone religieuze hartstocht.

III. BRIEF VAN DE WALDENZEN AAN DE STATEN-GENERAAL (1655)

Smeekschrift van de gelovigen, uit de valleien van Piemonte, geschreven in het jaar 1655, aan hunne Hoog Mogenden, de Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden.

Hoog Mogende Heeren,

Het heeft u vreemd kunnen schijnen, dat, daar de wrede en barbaarse vervolging, welke wij geleden hebben, en heden nog lijden, van alle kanten tot Ulieder kennis gekomen is, wij de enigen geweest zijn, die de billijkste klachten in Ulieder schoot niet uitgestort hebben... Zodra onze rampen begonnen waren, hebben de Vijanden van de ware Godsdienst ons beschuldigd, van hulp gezocht te hebben bij vreemde Mogendheden, om ons te

126 gemakkelijker te doen doorgaan voor oproerigen tegen de Staat, hetwelk, ons ten uiterste verzettend, de oorzaak geweest is, dat wij. de minste aanleiding tot lastering niet willende geven, het besluit genomen hebben om liever de woede hunner aanvallen te verdragen, dan hun het voordeel te geven van ons zwart te kunnen maken wegens een misdaad, waaraan wij geheel onschuldig zijn... Wij durven daarom hopen, Hoog Mogende Hoeren, dat Gij, acht slaande op deze redenen, niet zult misprijzen, noch kwalijk nemen, dat wij, tot het uiterste toe, gewacht hebben met onze klachten te komen brengen voor uwe rechtbank, en toevlucht te nemen tot uwe liefde ter onze vertroosting. Dult, in de naam Gods, Hoog Mogende Heeren, dat wij U, bij deze gelegenheid, een beknopt bericht meedelen zo van onze deerniswaardigen toestand, als van de aard der zaak, zullende wij het vonnis, zo over het gedrag van de ene als van de andere zijde, gelijk ook het besluit omtrent die dingen, welke wij van Uwe mogen verwagten, aan Uwe hooge Wijsheid overlaten...

(...)

Een menigte van vrouwen, kinderen grijze lieden en anderen zijn gevat, en jammerlijk vermoord, met zulk een barbaarse wreedheid, als de geest der eerste moordenaars, van de beginne af, ooit heeft ingeblazen... en God heeft ons dermate gesterkt, dat wij nog bestaan, in weerwil der woedende aanvallen, die men alle dagen op ons gedaan heeft. Intussen is het zeker, dat wij, zonder ondersteuning onzer Broederen, niet lang in deze staat kunnen blijven.

Daar gij dan, Hoog Mogende Heeren, zeer duidelijk ziet, dat men het op de Godsdienst geladen hebbe...; zo twifelen wij niet, of Gij zult uw ijver, bij deze droevige omstandigheden, doen blijken. Uwe Provinciën hebben, door eigen ondervinding geleerd, hoe zwaar het Roomse juk weegt, en deszelfs ondraaglijke last heeft ze eindelijk gedwongen het af te werpen, en zich in vrijheid te stellen...

Wij bezweren U, Hoog Mogende Heeren, U te willen verbeelden een Land, geheel doorweekt van onnozel bloed; huizen eerst geplunderd, daarna in as gelegd; een goed aantal Kerken tezamen vernield; ingeooogste granen vervoerd of verbrand door de vijand; de arme overgeblevenen, ten getale van verscheidene duizenden, zwervende op de bergen, zonder ander dak, dan de hemel, of onderstand dan van aalmoezen te hebben; de arme gevangenen, zuchtende in de gevangenissen der Inquisiteurs; een menigte van zieken, welke niet anders in 't leven schijnen gebleven te zijn dan om te zuchten en te wenen..., eindelijk die geschonden Heiligdommen, waar men niet anders hoort dan lasteringen in plaats van heilige lof, Gode toegebracht; hels geschreeuw in stede van heilige Gezangen: waar men niet anders dan beelden ziet...

Gij verheugt U, door de zegen Gods, in een bloeiende vrijheid, gelukkige vrede, onuitputbare overvloed, glorierijke achting; en wij zijn gestort in een kwijnende slavernij, bloedige oorlog, deerniswaardige armoede, en een schandelijke blaam. Dit onderscheid belet niet, dat wij de eer hebben van uw Broeders te zijn. En als zodanigen bidden wij, zeer vurig en onderdanig, U, Hoog Mogenden, het oog uwer ontferming op ons te slaan, en de behulpzame hand te bieden, wel verzekerd, dat gij uw ogen voor uw vlees niet verbergen zult. Jezus Christus wacht, of gij Hem, nu hongerig zijnde, te eten zult geven; ...

Geheel Europa heeft het oog geslagen op hetgeen gij in dit geval zult doen. Hebt medelijden met ons, Mijne Heeren; dat uw ingewanden rommelen over Jozef en zijn verbreking! Och, of gij moogt genieten de overvloed van alle overschot van dat kleine hoopje volk hersteld werde in het bezit hunner Goederen en Landerijen, die hun ontnomen, en met zoveel onmenselijkheid en wreedheid verwoest zijn.

Hierdoor zal Uwe Koninklijke Hoogheid een werk doen, waardig uwer grootheid en rechtvaardigheid; en wij zullen niet nalaten God te bidden, dat hij u gematigdheid en heilzame raad inboezeme, ter behoudenis van en gedeelte Uwer getrouwe Onderdanen, die geen ander oogmerk hebben, gelijk wij onderricht zijn, dan de ere Gods, en de verheerlijking van Zijn grote Naam, nevens een volmaakte gehoorzaamheid aan hunne Vorsten, gelijk zij zo geleefd hebben onder de bescherming Uwer Voorzaten, welke Uwe Koninklijke Hoogheid hun mede heeft toegezegd.

Dit doende zal uwe Koninklijke Hoogheid ons meer en meer verplichten, waar mede blijve &c.

In Den Haag, den 27. van Bloemaand 1655.

BRON: J.F. Martinet, *Kerkelijke Geschiedenis der Waldenzen...* 2e druk, Amsterdam, 1775, pag. 65-67 (enigszins aangepaste spelling).

IV. Verhaal van het verschrikkelijk bloedbad in het jaar 1655 onder de gemeenten in Piëmont, en van hetgeen er verder plaats had tot de vrede.

Aantonende, dat het plan uitgegaan is van Rome en Madrid, die het met elkaar eens waren de Hervormde godsdienst uit te roeien, en de Franse regering uit Italië te verjagen.

Overgenomen uit:

De Historie der MARTELAREN, die om de getuigenis der Evangelische Waarheid hun bloed gestort hebben van Christus onzen Zaligmaker af tot het jaar 1655, niet alleen in de Nederlanden, maar ook in Frankrijk, Engeland, Scotland, Spanje, Italië, Duitsland, Amerika en andere landen,

Benevens vele van hun brieven en belijdenissen, de moord te Parijs en in Valtellina, de ongehoorde wreedheid in Ierland, de verschrikkelijke moord op de Waldenzen in Piemont en andere vervolgingen der gelovigen.

door

Adriaan van Haamstede

1. Algemeen overzicht

De gruwelijke vervolging, die de Hervormde kerk in de dalen van Piëmont getroffen heeft, verbaasde en beroerde hen, die deze bedroevende gebeurtenissen vernamen, zodanig, dat niemand, die niet alle menselijkheid en medelijden heeft uitgeschud, die zonder ontzetting kon aanhoren. Er zal ook wel niemand gevonden worden, die niet begerig is de oorzaken te leren kennen van deze ongehoorde en terecht barbaarse wreedheden.

Dit is ook de reden, die ons bewogen heeft het ware verhaal in het licht te geven, hoe het in deze vervolging toegegaan is, namelijk, wat wij van hen, die bij deze treurige verwoesting tegenwoordig waren, hebben vernomen, teneinde daardoor de twijfelingen, die soms bij iemand ontstaan zijn of nog ontstaan mochten, weg te nemen.

Nodig en billijk is dit ook om de onschuld der vervolgdten te bewijzen, omdat de tegenstanders zich verstout hebben allerlei valse beschuldigingen uit te strooien, alsof deze lieden oproerlingen waren en de bewerkers van hun ongeluk.

Indien intussen de goedgunstige lezer zich de moeite wil geven, dit kort verhaal onpartijdig en zonder vooroordeel te lezen, zal hij gemakkelijk kunnen nagaan, welke partij gelijk heeft, en hoe onrechtvaardig in dergelijke gevallen onschuldige lieden kunnen worden bezwaard.

Wanneer er in de gehele wereld enige gemeenten gevonden worden, die de wonderbare goedheid Gods in het beschermen van haar gelovige leden hebben getoond, en waartegen de satan al zijn boosheid, list, geweld en gruwelen, om die te

onderdrukken, heeft aangewend, is dit vooral te zien in de Hervormde gemeenten in Piëmont. De Heere echter, die te midden Zijner vijanden regeert, heeft Zijn kracht reeds sedert vele jaren wel in haar zwakheid willen volbrengen. Hij heeft die door een bijzonder wonderwerk van Zijn macht in geheel Italië bewaard. Hij heeft deze glimmende vlaswiek in de duisternis der dwalingen en des ongeloofs niet laten uitblussen. Hij heeft niet toegelaten, dat het licht Zijner waarheid, dat scheen van de tijd der Apostelen af, ooit in dit kleine Gosen geheel onder de korenmaat werd geplaatst, zoals dit de bedoelde gemeenten dankbaar erkennen.

In het jaar 1655 zocht de Spaanse partij de weg te banen, om Pinerotte overvallen, en daarentegen Frankrijk deze toegang te verhinderen, welk voornemen, zonder twijfel, in Piëmont zeer algemeen, was. Tot de uitvoering daarvan waren echter zovele duizenden Hervormden in de vallei van Pinerol, Bricheras, St. Second, Campillon, Fenil, Bubiane, Lucern en de bergen in die streken een onoverwinnelijke hinderpaal. Ieder wist toch genoeg, dat de Hervormden, wat de vrijheid van hun geweten aangaat, zich nooit met Spanje zouden kunnen vergelijken, noch overtuigd worden op zijn toezeggingen of, beloften te kunnen vertrouwen, om mee te werken tot de inneming van de genoemde plaatsen, of slechts toe te laten en nog minder de passen en engten, die in de vallei van St. Martin gevonden werden, en waar slechts weinige personen een geheel leger het inkomen konden beletten, over te geven.

Doch, opdat *door de arglistigheid van Spanje* deze hinderpaal uit de weg geruimd zou worden, en om aanvankelijk tot de middelen te geraken, waardoor hun doel zou kunnen worden bereikt, zagen zij vooral toe, dat de monniken, die hier en daarin de dalen werden uitgezonden, geboren onderdanen waren van de koning van Spanje, en dat men door, hen, volgens hun gewoonte alles onder de naam van de roomse stoel meesterlijk wist uit te voeren, alleen tot voordeel van hun koning; evenals in Frankrijk, gelijk bekend is, onder de naam van *het heilige katholieke Moordverbond*, werd ondernomen.

Aldus vonden deze monniken niet alleen een zichtbaar, maar ook volgens hun mening een zeer, heilig, en toch in de grond der zaak arglistig voorwendsel, om de dusgenoemde ketterij uit de dalen uit te roeien en de Hervormden te verdrijven. En, om aan hun handelingen een beteren glimp te geven werden de onschuldige lieden aangeklaagd van ongehoorzaamheid, en maakten zij hen door vele andere valse beschuldigingen zeer verdacht.

Een van de voornaamste redenen, waarom de genoemde gemeenten verwoest werden, waren *de Spaanse handelingen*. En, aangezien deze verdrukte gemeenten naast God tegen de moedwil der priesters en Spaanse monniken benevens hun aanhangers geen ander middel kenden dan de bescherming van hun genadige vorst, hielden zij, zo spoedig Karel Emanuël, door Gods genade de tegenwoordige hertog, aan de regering kwam, niet op, God ernstig voor hem en zijn regering aan te roepen, en tevens hem, in alle onderdanigheid om bevestiging van hun verkregen vrijheid te bidden, totdat zij in het jaar 1649 een genadige vergunning verkregen, die zij in het openbaar in druk uitgaven.

Toen zij met alle onderdanigheid erop aandrongen, dat deze toelating, zoals hun beloofd was, en waarvoor zij een zekere som geld betaald hadden, ter lands raadkamer zou worden ingeschreven en rechtsgeldig verklaard, werd hun toelating aan de heren, die daartoe waren aangewezen, overgegeven. Hierop volgde niets, dat naar de gegeven toelating geleeke; er werd integendeel afgekondigd, dat zij al hun vroeger verleende

vrijheden en gerechtigheden moesten missen. Evenwel, en niettegenstaande hun tegenpartij zich voortdurend heftig tegen hen verklaarde, verkregen zij toch na veel en zeer gevaarlijk heen en weer reizen en grote onkosten, op de 29e December 1653 van zijn koninklijke doorluchtigheid een genadige vergunning, waarbij hun alle vrijheden, van het jaar 1603 en 1620, zonder enige verandering en enig voorbehoud, werden bevestigd.

Dit was hun zeer troostrijk, en zij dachten daarbij niet meer aan de gemaakte grote kosten, maar gaven bevel, dat dit stuk der toelating in 's lands raadkamer zou worden ingeschreven. Doch, aangezien dit, vanwege de grote menigte krijgsvolk, de volgende winter en zomer werd verzuimd, liet evenwel zijn koninklijke doorluchtigheid een waarschuwing uitgeven, waarvan de inhoud was, "dat, ofschoon de inschrijving nog niet had plaats gehad, het toch zijn wil en bedoeling was, dat zij de vruchten der verleende vrijheid zouden genieten, alsof die reeds naar eis waren ingeschreven" wat na die maanden zou plaats hebben. Men wachtte intussen niet zo lang, maar hield van die tijd zeer ernstig aan. Men verzocht het oorspronkelijke stuk van toelating, bewilligde daarvoor 800 Franse kronen te geven, en betaalde die op verlangen der rekenkamer uit; in één woord, men deed alles, wat zij begeerden. Daarna gaf de rekenkamer de geschriften in handen van een procureur, opdat die er een stuk van zou opmaken, om daarna alles zonder uitstel en zodoende aan de gehele zaak een eind te maken, over te leveren. Doch aangezien de tegenstanders van de Hervormden alles tegenspraken, gaf hij op valse wijze voor, dat deze toelating op 's lands raadkamer niet kon worden ingeschreven, daar er nog niets dergelijks noch door de rekenkamer noch door de raad was afgedaan, en waarvan men ook geen bewijs kon bijbrengen.

Zulke listen gebruikten zij, omdat zij meenden, dat de Hervormden het oorspronkelijke stuk, dat in 1620 was opgemaakt, hadden verloren, en de overgegeven afschriften niet geloofwaardig genoeg waren. Zij zeiden: "Indien de Hervormde gemeenten dit voldoende kunnen bewijzen, zullen wij overigens er geen bedenkingen meer tegen hebben." Dit bezwaar ruimden de Hervormden echter ook uit de weg, door namelijk de geschriften, waarvan men niet meer weten wilde, te tonen. Toen had immers aan de waarheid der zaak niemand meer behoeven te twijfelen.

2. Veroordeling.

Doch, nadat de Hervormden geruime tijd door allerlei middelen en grote onkosten alles hadden beproefd en met een ijdele hoop waren aan de praat gehouden, liet men eindelijk, tegen hun verwachting, de 25ste Januari 1655, **het volgende geschrift** uitgaan en openlijk bekend maken.

“Wij Andreas Gastaldo, doktor in de rechten, raadslid en rekenmeester bij de rekenkamer van Zijn koninklijke doorluchtigheid en beschermer van het heilige roomse geloof, tot handhaving der gegeven bevelen, tegen de bedoelde Hervormde godsdienst, in de dalen van Lucern, Perouse en S. Marlin, in deze handelende als afgezant van zijn hooggeachte Koninklijke doorluchtigheid.

Uit kracht van zijn Koninklijke doorluchtigheid, de 13e dezer, in volkomen vorm vervat, met het zegel ondertekend, gezegeld in gekleurde was, ook volgens de aanwijzing in het bijzonder aan ons gegeven, op aandringen van de heer Bartholomeüs Gaslaldo, rentmeester van zijn Koninklijke doorluchtigheid:

Verkondigen en bevelen wij de raadsdienaar van het hof, dat hij bevele en gebiede, gelijk door dit tegenwoordig bevel gewaarschuwd en bevolen wordt, alle hoofden der bedoelde Hervormde huisvaders, en een iegelijk van hen, in het bijzonder, van welke,

staat, aanzien en rang hij zou mogen zijn, niemand uitgezonderd, zo te Lurn, S. Joan, La Tour, Bubiane, Fenil, Compillon, Bricheras als te St. Second woonachtig, die daar goederen bezitten, dat zij binnen de tijd van drie dagen, na openbare afkondiging dezes, met hun huishouding, vrouwen en kinderen uit deze streken naar andere plaatsen moeten, vertrekken, waar zij zich, onder het gezag van zijn Koninklijke doorluchtigheid mogen ophouden, als te Boby, Villar, Angrogna, Rora en in de omstreken van de Bonneb, en dat wel onweersprekelijk op lijf- en doodstraf en het verlies van al hun huizen en bezittingen, die buiten de genoemde plaatsen zijn gelegen; in geval zij niet voor ons verschijnen en terugkeren tot de katholieke godsdienst, of hun bezittingen aan katholieke personen verkopen.

Wij verklaren hier ook, dat het nooit de bedoeling van zijn Koninklijke doorluchtigheid, of van zijn voorouders geweest is, en ook nu niet is, wegens enige reden, die ooit mocht hebben beslaan, de grenzen der bedoelde en ingewilligde toelating aan de Hervormden aan de reeds genoemde plaatsen te veranderen of verder uit te breiden. Hij heeft ons echter bevolen te verklaren, dat de burgerlijke bewoning van die plaatsen een loutere, onrechtmatige en willekeurig genomen bezitting is, zowel tegen zijn bedoeling als tegen die van de beambten. Zodat nu tot dat einde in het openbaar verkondigd en ieder bekend gemaakt wordt, dat daarvan tot de daartoe bepaalde straffen, vervallen zijn.

Verstaan en willen tevens zijn Koninklijke doorluchtigheid, dat aan al de plaatsen waar de bedoelde Hervormde gemeenten uit genade worden geduld, onweersprekelijk de heilige mis gehouden worde, en dat alle Hervormden zich zullen wachten de gezonden monniken noch hun dienaren, enige ongelegenheid aan te doen, veel minder hen op enigerlei wijze tegenhouden of beletten, of hen, die gezind zijn tot de Katholieke godsdienst over te gaan, van dit goede voornemen afkerig te maken, en wel op lijf- of doodstraf, zoals bepaald is. Zodat dan inzonderheid de kerkdienaren van de bedoelde Hervormden godsdienst ernstig bevolen, wordt, te letten dat deze zaak, tot vermijding der bovengenoemde straf, onverbrekkelijk gehoorzaam, worde nagekomen, en opdat ieder zich voor straf en schade wachte, bevelen wij, dat deze waarschuwing aan alle plaatsen in het openbaar zal worden bekend gemaakt en aangebracht.

Gegeven, te Lucern, de 25e januari 1655.

Andreas Gastaldo,
Rekenmeester en gezant.

Deze waarschuwing werd de 25ste januari in het openbaar afgekondigd, toen op de een plaats, namelijk in de dalen, veel water en op de bergen veel sneeuw was, als op de allerongunstigste tijd des jaars, waarop de beklagenswaardige lieden zich in grote nood en moeilijkheid op de vlucht moesten begeven.

Toen zij dit ernstig bevel vernamen, verschenen zij voor de gezant van de hertog, en gaven hem onderdanig te kennen, hoe allerbezwarendst het hun vallen zou in de zo ongunstige wintertijd hun huizen te verlaten, en dat het hun ten enenmale onmogelijk was in de genoemde plaatsen, waarheen zij, volgens het bevel, verwezen waren, zich neer te zetten, aangezien het hun, die daar hun brood hadden, nu al zorgelijk genoeg was, en dat ook dit bevel in strijd was met hun tegenwoordige vrijheid en toelating. Zij verklaarden zich dan ook daartegen, en beriepen zich op zijn koninklijke doorluchtigheid, hun genadige landvorst. Doch deze gezant wilde hun noch in het een noch in het ander tegemoet komen.

Toen zij zagen, dat hij hun ernstig en billijk verzoek ten enenmale afsloeg, verzochten zij hem nadrukkelijk, hun tenminste zo lang uitstel en tijd te vergunnen om een verzoekschrift aan zijn koninklijke doorluchtigheid te kunnen zenden, en die hun grote nood te kennen te geven. Hij wilde hun dit op geen andere wijze toestaan, dan dat zij zijn schriftelijk goeddunken daarin wilden volgen, en niet anders verzoeken dan hetgeen hij hun van woord tot woord zou voorschrijven, teneinde dit bij hun verzoekschrift te voegen. Dit alles was echter, daar zij hun rechten hadden, geheel ten hun nadele, wat zij dus met een gerust geweten niet konden toestaan.

Aangezien nu deze goede lieden van hem aan deze plaats niets konden verkrijgen, besloten zij, om allen schijn, alsof zij oproermakers waren en door soldaten aangevallen te worden weg te nemen, en niet minder in de hoop, om bij gelegenheid hun hoog geklommen nood en klachten aan zijn koninklijke doorluchtigheid onderdanig aan de voeten te leggen, en deze, volgens zijn natuurlijke vorstelijke mildheid, hen in het rechtmatig bezit van hun huizen en bezittingen, waarvan zij nu door de gezant waren beroofd, zou stellen, besloten zij, om dit onweer te ontwijken en hun getrouwe gehoorzaamheid jegens zijn koninklijke doorluchtigheid te bewijzen, hun huizen en bezittingen te verlaten.

Zij vertrokken aldus met vrouw en kinderen, jongen en ouderen, gezonden en zieken, zwangeren en zuigenden, die zij met het grootste bezwaar en onuitsprekelijke ongemakken, te midden van de gestrengte winter, en, gelijk wel te denken is, onder grote droefheid, kommer en hartzeer, vele duizenden in getal, door het harde ijs en sneeuw en op de hoogste bergen en schier onbeklimbare rotsen voerden. Daar moesten zij in holen en spelonken van de rotsen zonder genoegzame levensmiddelen een plaats zoeken, om zich zoveel mogelijk voor wind en regen te beschutten. Zij toonden dus, liever alles te verlaten, en het uiterste gevaar en ongemak te willen verduren, dan hun godsdienst te laten vaten.

Door dit hun standvastig gemoed, dat God hun gaf om veel liever de tijdelijke dan de hemelse goederen op te offeren, werden vele andere gemeenten niet weinig vertroost, maar de tegenstanders daarentegen ten hoogste verbaasd, en wel temeer, daar ieder wist, welke grote voordelen allen, die aan deze plaats de Hervormde godsdienst vaarwel wilden zeggen en overgaan tot de roomsen, was toegezegd, namelijk, genade, als zij misdadigers, loslating, als zij gevangenen waren, en van alle belastingen en onkosten voor de tijd van vijf jaren ontslagen, namelijk van de tijd van hun afval af, volgens het door haar koninklijke doorluchtigheid de hertogin gemaakte besluit, de 16de Januari 1642, wat zich ook, door een geheime overeenkomst tot de bezittingen uitstreekte, die men hun door een vals verdrag of verzonnen koop toerekende. Door zulke streken en listen werden de beklagenswaardige Hervormden, die in hun godsdienst volhardden, en aan wie kwade handelingen werden toegeschreven, waarvan anderen werden vrijgesproken, geheel onderdrukt.

3. De grote vlucht

Nauwelijks hadden de Hervormden hun huizen verlaten, of er deden zich ontelbaar vele roofzuchtige boeren op (God alleen is het bekend, wie hen daartoe drong), die terstond op alles, wat deze beklagenswaardige lieden hadden achtergelaten, aanvielen en alles plunderden. De huizen werden gedeeltelijk omver gehaald en ten dele verbrand, alles in zulk een woestenij gebracht, dat zelfs de vruchtbomen op hun plaats niet ongedeerd bleven, maar omgehakt werden, waarbij de gezanten niets deden om dit te verhinderen. Uit een en ander is gemakkelijk op te maken, wat zij tegen de onschuldige lieden in de zin hadden. En, toen de Hervormden zich over dit snood

geweld en deze roverij beklaagden, gaf men hun, uit naam van zijn koninklijke doorluchtigheid, ten antwoord, dat zij de daders dan maar met naam moesten bekend maken, wat hun, als verjaagden en drie of vier mijlen van hun huizen en bezittingen verwijderden, ten enenmale onmogelijk was en daarom bespottelijk.

Toen volgens dit antwoord, dat voor waar, oprecht en redelijk gehouden werd, enige besloten, dat het de bedoeling van zijn doorluchtige hoogheid niet geweest was, dat zij van huis en hof geheel verjaagd en van het hunne beroofd zonden worden, en die zaak gerechtelijk werd onderzocht, en nog, niet uitgesproken was, waagden enige zich, met een onschuldig goed vertrouwen, weer in hun huizen, om die voor plundering te vrijwaren, en de velden, teneinde de belastingen te kunnen voldoen, te bebouwen. Dit werd hun echter als oproer toegerekend, ofschoon zij noch door naar de wapens te grijpen, noch door opstand, noch door enige vijandelijke daad het minst bewijs daarvan hebben gegeven, want ieder bleef stil en tevreden thuis, zonder iemand te beledigen.

Gedurende deze beroeringen hielden niet alleen zij, die door Gastaldo uit hun woningen waren verdreven, maar ook de overige Hervormde bewoners der dalen niet op bij zijn Koninklijke doorluchtigheid, bij de koninklijke weduwe en de doorluchtige vorsten ootmoedig aan te dringen, zich in genade over hen te erbarmen, hun redenen te willen aanhoren, en hen volgens recht te helpen. Maar, aangezien hun tegenstanders vast besloten hadden met deze onschuldige lieden voort te gaan en hen uit te roeien, zo had dit ook plaats, want zij wisten de zaak te Turijn zo te drijven en het Hof te overreden, dat hun onderdanige smekingen en verzoekschriften geen gehoor vonden. Geen ander antwoord werd hun gegeven, dan dat zij het gegeven bevel zouden nakomen en verder niets verlangen.

Evenwel lieten de Hervormden niet na, tot op deze tijd, zijn doorluchtige hoogheid, de koninklijke weduwe, de vorsten en algemene overheden hun verzoekschriften te tonen. Doch, in plaats van bij de raad van zijn Koninklijke doorluchtigheid, als hun enigen landheer, een gunstig gehoor te verkrijgen, wees men hun als advocaat bij de raad aan: de propaganda *fide & extirpandis Haereticis*, dat is, die het geloof voortplanten en de kettters uitroeien moet, als degene, die hun recht zou verschaffen.

Toen de Rooms katholieke advocaat, de heer Gibellini, voor hen verscheen, om de zaak der Hervormden te behandelen, durfde hij, door een bevangen schrik, ternauwernood spreken. Eer hij voor hen begon te spreken, bad hij op de knieën om vergiffenis en wel omdat hij het waagde voor de ketters te pleiten. Het besluit van deze vergadering en waaraan men zich daarna altijd hield, was, dat zijn Koninklijke doorluchtigheid hun geen verhoor wilde verlenen, dan onder zulke voorwaarden, waaromtrent zij zich verzekeren konden, dat die door de Hervormden nimmer zouden worden aangenomen, namelijk, dat zij zulke gezanten zouden zenden, die niet van gewone verzoekschriften waren voorzien, maar volmacht hadden aan te nemen alles, wat zou worden bepaald en goedgekeurd. Dit werd hun daarom voorgesteld, opdat zij, op ongemerkte wijze, in hun ontvangen vrijheden konden gedwongen worden, en zich genoodzaakt zouden zien zich aan het goeddunken van zijn Koninklijke doorluchtigheid geheel te onderwerpen, daar hun dan alles zou worden voorgesteld wat de bovenbedoelde raad tot hun onderdrukking had goedgevonden.

Toen nu op deze wijze de Hervormden in grote ongelegenheid gebracht waren, stelden zij, om deze klachten te voorkomen, een andere volmachtbrief op, die door alle kerkdienaren en afgevaardigden was ondertekend en door de rechter te Lucern

bekrachtigd, waarin zij de daarin genoemde afgevaardigden volmacht gaven, alles wat hun doop zijn doorluchtige Hoogheid zou worden voorgesteld, en niet in strijd was met hun geweten en hun verkregen vrijheden, aan te riemen en te beloven. En, ofschoon zij met deze volmacht tot drie malen toe te Turijn verschenen, konden zij toch geen gehoor verkrijgen.

De vorsten noch de schatbewaarder, bij wie zij zich schriftelijk over dit onrecht beklagden, gaven hun antwoord. De Koninklijke weduwe antwoordde hun eens, en verwees hen naar de markgraaf van Pinasse, voor wie zij, hoeveel moeite zij ook daartoe deden, nooit verschijnen mochten, doch ontvingen eindelijk van hem door hun afgevaardigden een schriftelijk antwoord, dat hun volmachtsbrief niet goed was, en dat zijn doorluchtige hoogheid hun hoogmoed wilde fnuiken, daar zij hun toevlucht tot vreemde vorsten en heren hadden genomen.

Niettegenstaande dit onbillijk rechtsgeding hielden de Hervormde gemeenten, daar zij naast God hun enige toevlucht zochten bij hun wettelijke landvorst, zijn koninklijke doorluchtigheid, niet op hun toevlucht tot hem te nemen.

Het was er zover vandaan dat zij het juk van hun schuldige gehoorzaamheid van zich zouden afwerpen, of zelfs daaraan denken, dat zij nog op de 16e April, daags voor zij door het leger overvallen werden, door hun afgevaardigden te Turijn hij zijn koninklijke doorluchtigheid hun ootmoedig verzoek voordroegen. Om hen des te beter en onvoorziens te overvallen, paaide men hen met de ijdele hoop, dat zij bij zijn koninklijke doorluchtigheid weer geheel in alles zouden hersteld worden.

4. De vreselijkste moorden en afslachting

Op zulk een genadig antwoord wachtten deze beklagenswaardige lieden nog, tot de 17e April, op welke dag zij onverwacht door het gehele leger werden overvallen. Dit leger bestond uit krijgsvolk van zijn doorluchtige hoogheid, en vijf afdelingen Fransen, een afdeling Ieren, welke laatste, aangezien zij zeer goed als wreedaards met het barbaarse moorden bekend waren, en dit overvloedig aan de Hervormden in Ierland getoond hadden, gekozen werden. Bij dit leger voegden zich nog de pausgezinden uit Piémont en de bandieten en boosdoeners, die uit de gevangenis ontslagen waren.

Teneinde dit gespuis zich te beter van zijn goddeloze handelingen zou kwijten, gaven de heren biechtvaders gedrukte briefjes uit, waarin zij volkomen vergeving van alle zonden beloofden aan allen, die hun dienst wilden lenen tot uitroeijing der vermeende ketters. Wat meer is, men liet openlijk uitroepen, dat de inwoners der genoemde dalen aan ieder waren prijs gegeven. Terstond viel dan ook het leger op hun bezittingen aan, door plunderen, roven en weg te nemen, wat zij vandaar konden brengen. Het overige werd verbrand, en de wijn liet men weglopen. Behalve dit pleegden zij ongehoorde gruwelen, en vermoordden alle Hervormden, die in hun handen kwamen.

Toen nu de Hervormden zagen, dat dit leger bij de eerste inval in de dalen, zelfs voor zij enige tegenstand boden, op een zeer gruwelijke en barbaarse wijze met allen, die de mis niet wilden bijwonen, tewerk gingen, daarna hun huizen plunderden, het overige in brand staken, en voorts alles verwoestten, werden zij gedrongen zich tot het bieden van tegenstand gereed te maken, doch met de grootste bescheidenheid en onderdanigheid, zoals zij dat overvloedig toonden, toen zij zich op de schone woorden van de markgraaf van Pinasse, de generaal van het leger verlieten.

De vijanden staakten hun roven, plunderen, branden en vermoorden overal op de 18e, zijnde Zondag, 19e en 20e April niet, maar bedreven de afgrijselijkste daden en meest onmenselijke gruwelen, die slechts konden worden uitgedacht.

Om zijn plan te beter uit te voeren, wendde de markgraaf de 21e April, behalve het gruwelijke geweld, nog groot bedrog, leugens en listen aan, door namelijk schijnbare goede woorden te zeggen, dat hij de afgevaardigden van de Hervormden herhaalde malen met dure eden had toegezegd, dat, wanneer de Hervormden maar enig teken van gehoorzaamheid en vertrouwen, namelijk door het toelaten van drie afdelingen soldaten, het een te Angrogna, het andere te Villar en het derde te Bobi, en aan iedere plaats een kleine afdeling ruiters, wilden betonen, hij hun dan beloofde in zijn naam en die van zijn koninklijke doorluchtigheid, dat zij in geen ongelegenheid meer zouden komen.

Daar nu deze goede lieden geloofden, dat zij, volgens deze dure beloften, voor geen kwaad behoefden te vrezen, lieten zij de soldaten zonder enige tegenstand binnentrekken. Zij maakten temeer op die woorden staat, daar deze plaatsen bij het door Gastaldo openlijk afgekondigd bevel waren uitbedongen en voorbehouden, en het de Hervormden nooit verboden was daar te wonen.

Doch spoedig daarna zagen zij, hoe men de dusgenaamde ketters woord hield, want op dezelfde tijd, toen de toegestane soldaten langs de algemene straat van Angrogna gingen, voegden zich drie of vier duizend andere soldaten bij hen, die in allen spoed voorttrokken, en alles versloegen, wat hun ontmoette. De huizen in Angrogna, in de nabijheid van Pré du Tour, dat een van de sterkste plaatsen was, en ook andere in die omtrek, werden, voor zij in het midden van de gemeente Angrogna, hun bestemde legerplaats waren, in brand gestoken. Hetzelfde deden ook de andere soldaten gedurende die gehele dag, aan de andere zijde tegen St. Jean, Bricheras en in vele plaatsen tegen la Vour.

Toen de bewoners van St. Jean die hun vrouwen en kinderen en wat zij van hun bezittingen konden meenemen, op de bergen hadden gebracht dit zagen, kwamen zij met de lieden van Anorogna om hun vrouwen en kinderen te redden. Zij hadden ook de afgevaardigden van St. Jean en Angrogna, die op het bevel van de markgraaf waren verschenen, gevangen gehouden.

Gedurende deze zo onverwachte inval, de vele en gruwelijke aanvallen en schandelijke bedriegerijen en verraderijen werd in de lucht, die dan eens in gloed stond door de vlammen, en dan eens geheel zwart was van de damp der afbrandende huizen en kerken, niet anders dan een verschrikkelijk geschrei, gehuil en geweend gehoord, dat door de weerklank der bergen en steenrotsen op hoogst akelige wijze werd teruggekaatst.

Toen het leger met de grootste woestheid deze plaats overviel, bedreef het daar, aangezien het de soldaten vergund was, zoals wij dit van hen, die er bij tegenwoordig waren, hebben vernomen, allerlei onmenselijke en barbaarse wreedheid, die slechts uit te denken is, zonder onderscheid te maken tussen man of vrouw, voornamen of geringen. Men schond, beroofde, verbrandde en vermoordde hen, en betoonde allerlei moedwil, zoals men gewoon is te plegen aan hen, die men wil uitroeien.

Is de mens van nature geneigd uit medelijden te verschonen en anderen daartoe te bewegen, deze goddeloze boeven konden in hun onmenselijk en meer dan dierlijk woeden en razen niet gestuit worden, maar jong en oud, groot en klein, man en vrouw, ouders en kinderen moesten het onrechtvaardig geweld ondervinden en gevoelen. Daar verloor de goede man zijn getrouwe huisvrouw, de liefhebbende moeder haar

tedere zuigeling, de ene broeder de ander, de vriend zijn vriend, en allen in het algemeen werden overgegeven aan de uiterste droefheid en ellende. Enige, die zich een weinig ophielden om iets van het hunne mee te nemen, werden op schrikkelijke wijze, vermoord; anderen, ten enenmale als verslagen en verschrikt, vluchtten naar de hoge bergen, en verborgen zich in de holen der rotsen en in de sneeuw, zonder vuur, zonder spijs, drank of enige nooddrift, onder welke waren oude, zieke en zwangere vrouwen en zuigelingen. Onder de vrouwen waren er velen, die zodanig waren gekwetst, dat zij en haar kinderen, nadat zij zich met een weinig sneeuw hadden gelaafd, dood bleven.

De 22e April staakten de moordenaars en brandstichters hun werk evenmin als tevoren. Een Franciskaner monnik en een priester, die met elkaar wedijverden in het brandstichten, staken de kerken te St. Jean en meest alle huizen, die er nog overgebleven waren, in brand; zij deden dit ook te la Tour en in een gedeelte van het gebied van Angrogna. En, waar zij een verborgen plaats vonden, die bij de eerste uitbarsting niet geheel was uitgeroeid, deed de priester slechts een schot met een geweer, waardoor alles in brand vloog.

De grimmige en bloeddorstige soldaten beklommen ook de hoogste toppen der bergen, waar niemand durfde te komen, om ook daar allen, die zij er dachten aan te treffen, te verworgen, ofschoon deze geen tegenstand boden, maar hete tranen schreiden en erbarmelijk smeekten, wat zelfs de wreedste en meest barbaarse onmenschen tot medelijden zou hebben bewogen.

Alleen te Taillare, een dorp, gelegen op een der hoogste bergen van la Tour, sloegen zij honderd vijftig vrouwen en kinderen, nadat zij die allerlei schande en smaad hadden aangedaan, de hoofden af. Enigen kookten zij, en aten de hersenen; doch dit deden zij niet dikwerf, want zij zeiden, dat die te laf en onsmakelijk waren en hartpijn verwekten, waarop een goddeloze boef van Cumiane zich niet schaamde te beroemen in tegenwoordigheid van drie geloofwaardige personen uit Dauphiné.

Vele martelaren werden in stukken gehouwen, met welke stukken de moordenaars elkaar naar het hoofd wierpen. Een arme vrouw, die aan hun handen ontlopen en nog in leven was, ontnamen zij haar kind, dat nog in doeken was gewonden, en wierpen het van een hoge steile plaats; anderen verpletterden zij tegen de rotsen en weer anderen vermoordden zij voor de ogen van hun eigen moeders op gruwelijke wijze. Velen werden van elkaar gescheurd en in tweeën gehakt. Wanneer twee goddeloze soldaten een der onschuldige kinderen in handen hadden de een bij de ene, de ander bij de andere voet, trokken zij het aldus van elkaar, en sloegen elkaar met de stukken.

Vele personen werden, zonder onderscheid, geheel ontkleed, hun lichamen op een verschrikkelijke wijze in stukken gesneden, en die daarna met zout en buskruit bestrooid. Na hun hemden in brandewijn gedompeld te hebben, trokken zij die hun weer aan, staken die in brand, en deden die aan hun reeds zo gemartelde lichamen in vlammen opgaan.

Andere sloegen zij nagels en scherpe ijzers in het hoofd; weer anderen bonden zij geheel ontkleed het hoofd tussen de voeten, en wierpen hen aldus van de rotsen en steile plaatsen in de afgrond.

Daarbij verschoonden zij zelfs niet een honderdjarige man, Pieter Simond, van Angrogna en zijn vrouw, vijfennegentig jaren oud. Velen werden in hun eigen huizen verbrand, zonder hen tevoren, op hun ernstig verzoek, te willen doden. Ziehier daarvan een voorbeeld.

In een dorpje te St. Jean, Brunerol genaamd, kwamen de ruwe soldaten tot Maria van Pravillelm en Margaretha van Carettera, twee eerbare vrouwen, die wegens haren hoge ouderdom en zwakheid niet hadden kunnen vluchten, in haar woning, en dwongen die de mis bij te wonen. Toen deze dit echter standvastig weigerden, verbrandden zij haar in haar eigen woning.

Een soortgelijke afgrijselijkheid begingen zij aan vrouw Helena te la Tour, die tachtig jaren oud en blind was. Hetzelfde deden zij aan een andere, die ook tachtig jaren telde, en Jeanne heette, en hetzelfde voorts aan vele anderen, zowel mannen als vrouwen.

Enige openden zij de borsten, anderen scheurden zij de ingewanden uit het lichaam en sneden de geheime lichaamsdelen af.

Nadat enige andere vrouwen eerst waren geschonden, duwden zij die met geweld vele stenen in het lichaam, en voerden die, in die toestand, zolang over straat, totdat zij de geest gaven; weer anderen vulden zij het lichaam met buskruit, staken dit aan, en lieten hen aldus in de lucht vliegen.

Velen, die liever stierven dan de mis bij te wonen, hing men op bevel, en in tegenwoordigheid van de markgraaf, op.

Enige werden met het hoofd naar beneden aan bomen gebonden en vastgenageld, zoals onder anderen Johan Paillas, een vroom landman van la Tour, de heer Paulus Clement, diaken, en Thomas Marguer, ouderling der gemeente, die omtrent negentig jaren oud was, welke allen deze martelingen met grote standvastigheid, waarover ook de vijanden zich ten hoogste moesten verwonderen, doorstonden. Toen men namelijk een tweede van hen dwingen wilde de mis bij te wonen, en de afgezonden monniken, die door zijn afval vele anderen hoopten te winnen, hem ernstig vermaanden door te zeggen, dat het nog tijd was de dood te ontgaan, wanneer hij katholiek wilde worden, wees hij die op moedige wijze af, en zei tot de scherprechter, dat hij doen moest, wat hij te verrichten had. Hij bad God om vergiffenis voor zijn vijanden, maar voegde erbij, dat hij de wraak, die God wegens het bloedvergieten van zovele onschuldigen zenden zou, als voor ogen zag.

Aangaande de laatste wordt verhaald, dat men hem telkenmale, als hem gevraagd werd, of bij de mis wilde bijwonen, en hij daarop ontkennend antwoordde, een stuk van het lichaam hakte, eerst de neus, daarna de ogen, en dat men hem eindelijk, evenals de anderen, aan een tak van een boom bond. Toen de beul hiermee bezig was, zou hij gezegd hebben: "Bind vrij mijn lichaam zo vast als gij wilt, toch zult gij mijn ziel niet kunnen verhinderen het Paradijs in te gaan."

Velen werden op Turkse wijze, met pinnen in hun fundament te slaan opgeheven, anderen werden met palen door de buik aan de grond vastgehecht.

(Bij het beschrijven van deze afgrijselijke dingen zou ons de pen bijna uit de hand vallen; ja, wanneer wij er slechts aan denken, siddert ons gehele lichaam, en de haren rijzen ons te berge. Het moet wel een hart zo hard als diamant, een stalen hand en een ijzeren pen zijn, die deze, ellendige schouwspelen en verschrikkelijke voorbeelden der onmenselijke onbarmhartigheid, die bij de ouden, ja bij de meest barbaarse volken nooit gehoord, veel minder ooit onder de christenheid werden aanschouwd, wilde beschrijven.)

Wat er nu reeds van verhaald is, is nog maar het minste gedeelte van wat bij dit bloedbad afgrijselijks en schandelijks geschied is.

Aangezien het in het dal Lucern zo onstuimig en woedend is toegegaan, dat de gevluchten, die zich met de grootste spoed moesten redden, niet konden terugkeren,

om te zien, hoe het de achtergeblevenen gegaan was, hebben wij alle omstandigheden, de namen en het aantal der personen, die op zulk een erbarmelijke wijze werden vermoord, niet te weten kunnen komen.

Van hen, die levend voor de markgraaf van Pinasse werden gebracht, en hun godsdienst niet wilden verloochenen, werd een groot aantal, en onder hen de heer Gros en Aghit, predikanten te Villar en Boby, naar Turijn gevoerd. De anderen, die als uit de brand, door Gods genade, waren ontkomen, wisten hun leven te redden in de nabij gelegen dalen.

Enige sleepten hun vrouwen en kinderen, onder hete tranen en zware verzuchtingen, met zich; anderen, die de hunnen hadden verloren, klaagden en schreiden op jammerlijke wijze. Aldus werd het dal Lucern verwoest, dat, Rocheplatte daarbij gerekend, zeven gemeenten, ieder van omtrent drie duizend zielen, telde, uitgenomen Rocheplatte en Rora, waar er minder waren.

Het is niet onbekend, dat de aanleggers van deze schandelijke, barbaarse, ja onmenselijke daad, daar zij zagen, dat de gehele wereld daarvan een afkeer had, en jegens de bedrivers ervan met recht vertoorn was, die zoveel mogelijk zochten te verkleinen, door voor te geven, dat deze gruwelen niet dan alleen jegens hen, die zich verzet hadden, en de soldaten niet wilden ontvangen, noch hun enige levensmiddelen verschaffen, hadden plaats gehad. Later zeiden zij weer, dat de boosdoeners en Fransen dit uit eigen beweging hadden gedaan, zonder bevel van hun overheden.

Maar de onwaarheid van deze flauwe en nietige verontschuldiging, waardoor de daders ervan, zich voor God en mensen gehaat maakten, was al zeer spoedig te ontdekken. Hoe durfden zij met de eerste verontschuldiging voor de dag te komen, daar de zaak zelf die tegensprak. Is het dan een geringe zaak vrouwen en meisjes te schenden, benevens het verbranden, vermoorden, in stukken hakken, verscheuren en andere gruwelen, die wij hebben meegedeeld, en die volgens ooggetuigen zijn gepleegd? En dat men deze verontschuldiging staande houdt, met andere getuigen bij te brengen, die ooggetuigen en medeschuldigen waren, is toch tevergeefs. Wij hebben immers genoegzame grond om aan de verzekering van zulke getuigen te twijfelen, daar deze in vele andere opzichten van onwaarheid konden worden overtuigd.

Niemand moet zich derhalve verwonderen, dat zij, die aan deze gruwelen schuldig zijn, deze zoeken te loochenen, zoveel in hen is. Deze moeten bedenken, dat, zovele bloeddruppels als er in deze moord vergoten werden, ook zovele getuigen zich tegen hen verheffen, die voor God om wraak roepen, evenals het bloed van Abel.

En, wat de bewering betreft, dat zij, die de wapenen opvatten en zich verzetten, daarom zo werden behandeld; op welke grond kon men dat zeggen?

Wij vragen hun, of zij met een goed geweten zeggen kunnen, dat de vrouwen, onschuldige kinderen en stokoude lieden, jegens welke de soldaten hun moedwil niet minder hebben aan de dag gelegd dan jegens anderen, of deze hun tegenstand hebben geboden? Waren zovele onschuldige schepselen van God, die deze moordenaars verscheurd, tegen de stenen verpletterd, ja uit de lichamen der moeders hebben gesneden, wel gewapend? Hebben de zwakke vrouwen, die, omdat zij niet wilden afvallen, in haar huizen levend zijn verbrand, wel enige tegenstand geboden? Het is er zover af, dat dit waarheid zou zijn, dat ook zelfs de mannen tot zulk een afgrijselijke tirannie geen reden gaven. Want, ofschoon zij geheel onverwachts te St. Jean en te La Tour door het leger werden overvallen en daarom, om het leven te beschermen, genoodzaakt waren enige tegenstand te bieden, zo is het ook zeker, wat zelfs de vijanden niet durfden ontkennen, dat de markgraaf van Pinasse, nadat hij de afgevaardigden van Angrona, Villar en Bobi met zijn vleiende woorden en vele dure

eden had misleid, hun verzekerde, dat hun geen leed zou geschieden, wanneer zij slechts de soldaten, die hij zenden zou, benevens zijn volk, zouden ontvangen, wat immers ook zonder enige tegenstand heeft plaats gehad.

Waarom heeft men deze in diezelfde tijd, toen zij Angrogna binnentrokken, de overige afdelingen zijwaarts naar La Tour, St. Jean en Bricheras, waar zij toch geen bestemde legerplaats hadden, laten optrekken? Was het niet om het beraamde bloedbad te doen plaats hebben, en dat van deze beklagenswaardige lieden, nadat hun de weg om op de bergen te vluchten was afgesneden, niemand zou ontkomen?

Hieruit blijkt ook, zo klaar als de dag, welke grove onwaarheid het is te zeggen, dat, wanneer er iets gruwelijks heeft plaats gehad, dit niet is geschied op bevel van de markgraaf van Pinasse of van enige andere overheid, maar alleen door de woede der soldaten. Want, aangezien de markgraaf bevel gegeven had, dat het volk van alle kanten zou tezamen komen, wie twijfelt er dan aan, dat hij niet tevens bevel gaf van hetgeen er heeft plaats gehad? En, wanneer hij het niet had gewild, wie zou er dan aan twifelen, dat hij geen middel zou hebben gevonden om dit te beletten, daar hij dit zeer gemakkelijk had kunnen doen? Het is echter maar al te goed bekend, dat men zulke uitvluchten gezocht heeft, en dat de raad van de voortplanting van het geloof niets anders wenste dan de goede lieden uit te roeien, en om dit te doen een van zijn voornaamste leden gebruikte.

Inderdaad, deze raad mag zich verontschuldigen zoveel hij wil, hij zal toch het geloof niet kunnen onderdrukken, dat hij van dit vreselijk onheil de voornaamste oorzaak is. Was hij niet te La Tour, toen de gruwelijkste dingen werden verricht? Heeft hij niet de straten met lijken en mensenleden, die men vaneen gescheurd had, bedekt gezien? Heeft hij zelfs niet enige gevangenen onder voorwendsel, dat zij de mis niet wilden bijwonen, toen hij die, onder aanbidding van genade, daartoe nodigde, laten ophangen? Heeft hij de diep gezonken booswichten, die zulke barbaarse daden pleegden, laten straffen? Toch niet. En wie twijfelt dan nog, of niet alles met zijn wil is geschied?

Nu zou licht iemand denken, dat het woeden van de tegenstanders door deze vreselijke verwoestingen enigermate zou zijn bevredigd. Doch neen, hun grimmigheid en razernij gingen nog verder, daar alle bewoners der dalen hun onmenselijkheid moesten ondervinden.

Daarna werden de Hervormde onderdanen van zijn Koninklijke doorluchtigheid in het dal St. Martin, Perouse en Rocheplatte gedwongen de mis bij te wonen of huis en hof te verlaten. Zij besloten tot het laatste, en verlieten aldus, voor het leger kwam, hun huizen en bezittingen, en boden geen tegenstand. In weerwil daarvan werden hun bezittingen geplunderd en hun huizen en kerken in brand gestoken.

En, opdat nu niemand in de waan verkeert, dat dit de ruwe soldaten uit moedwil zonder bevel of tegen het verbod van hun overste zouden gedaan hebben, kan men het afschrift van eert brief zien van de heer Emanuel Boschart, een pausgezind edelman, die in ons bezit is, waaruit zo klaar als de dag, het uitdrukkelijk bevel, om te doen, wat heeft plaats gehad, te zien is.

Hij schrijft uit Perier van de 5e mei 1655, zowel in zijn naam als in die van de heren Coutes, Vagnon en Verdines, om de lieden te Rioclaret, in het dal St. Martin, tot inval te dwingen. Nadat hij enige voorbeelden van hen, die tot de roomse kerk zonden overgaan, had genoemd, laat hij volgen:

“Volbrengt met vlijt, wat gij doen wilt: want ik zweer u bij de heilige doop, dat de markgraaf van Penasse, die het volk tegen het dal St. Martin heeft aangevoerd, bevel

had om alles te verbranden en uit te roeien, en ook om de wijnstokken en bomen van hen, die niet gehoorzamen wilden, om te houwen."

Waaruit licht te besluiten is, dat het hun bepaald voornemen was, om hen die niet wilden gehoorzamen, te verdelgen, en dat de gehele oorzaak dezer vervolging lag in de godsdiensthaat, waarmee men hen ook wil verschonen of verontschuldigen.

5. Verdediging van hun rechten

Doch, opdat de medelijdende lezer nog beter overtuigd zij, of men op rechtmatige wijze zulk een gestrengheid en dergelijke gruwelen jegens deze lijdende lieden gepleegd heeft, laat ons dan eens nagaan, welk recht zij hadden om in de plaatsen te wonen, waaruit zij verdreven werden. Want de grond van deze gehele handeling bestond daarin, dat men weet, welk recht de Hervormden hadden te Lucern, Lucernette, St. Jean, la Tour, Bubiane, Fenil, Campillon, Uricheras en St. Second te wonen; uit welke plaatsen de heer Gastaldo, de gezant van zijn Koninklijke doorluchtigheid, zonder enige voorafgaande waarschuwing, of gehoord te worden in hun gegronde redenen en verkregen toelating, hen verdreef, alsof zij slechts voor korte tijd in deze plaatsen waren binnengeslopen, en zich door geweld daar gevestigd hadden, en aldus de vroeger gestelde grenzen van hun woonplaats willekeurig hadden verplaatst.

Hun onweersprekelijk recht op hun bezittingen daar is uit het volgende zo klaar als de zon te zien.

- I. Eerstelijk, aangezien de Evangelischen niet pas of onlangs, maar van oude tijden en onnoemelijke jaren aan, in de bovengenoemde plaatsen hebben gewoond, zoals dat uit de oude geschriften en burgerboeken, als uit andere bevestigingen der aantekeningen van gezworen schrijvers te zien is, en uit ontelbare verzegelde brieven nog op heden kan worden getoond, dat namelijk hun vaders, grootvaders en voorouders, van vele geslachten herwaarts, die allen de Hervormden godsdienst waren toegedaan, en die beleden, deze huizen en bezittingen, waaruit zij, tegen alle recht en billijkheid, zijn verdreven, werkelijk bewoond en bezeten hebben.
- II. Dit wordt bewezen en bevestigd door de onpartijdige uitspraak van de rooms katholieke inwoners van die plaats, vanouds hun bijwoners, die dit zullen getuigen. Ja, die ook voor de overheid met eden hebben bevestigd, dat deze Hervormden, zo lang zij zich herinneren, ook van hun kindsheid aan, in de genoemde plaatsen hun bijwoners waren.
- III. Aangezien Zijn doorluchtige hoogheid, de heer Emanuël Philibert, na de oorlog door hem in 1561 ingevoerd, volgens het verdrag met zijn Evangelische onderdanen gemaakt, hun het volkomen recht gegeven heeft om in deze plaatsen te wonen. Uit de inhoud toch is het zeer duidelijk, dat zijn doorluchtige hoogheid het recht van de Hervormden van te mogen wonen in het dal Lucern, niet heeft verbonden aan Boby, Villar, Angrogna, Rora en de omtrek van Bonnet, waarheen Gastaldo hen door zijn geschrift als wil verbannen."

Wanneer men nu dit verdrag goed inziet, blijkt daaruit zo klaar als de dag, dat deze genoemde plaatsen niet aangeduid worden, alsof de Hervormden daar alleen en in geen andere plaatsen van het dal zouden mogen wonen; maar dat deze worden aangewezen, om daar hun godsdienst in het openbaar uit te oefenen, en iedere Hervormde vrijheid gaf te mogen wonen en verblijven, waar ook zijn bezittingen

gelegen waren. Men moet ook niet vergeten, dat het de kerkdienaren geoorloofd was de leden der gemeente, waar zij ook buiten de genoemde plaatsen mochten wonen, te bezoeken, te troosten en te doen, wat zij aan hen, volgens hun ambt, schuldig waren te bewijzen. Alleen was bepaald, dat er buiten de genoemde plaatsen geen predicatiën of samenkomsten mochten gehouden worden.

Tot bewijs van het bijgebrachte dient een kort uittreksel uit het verdrag, dat in 1561 tussen zijn doorluchtige hoogheid Emanuël Philibert, hertog van Savoye, en tussen de Hervormde gemeenten der genoemde dalen is gemaakt en vastgesteld, zoals dat in de bovenstaande kerkelijke geschiedenis van het jaar 1561 en in de geschiedenis van de geestelijken Roranco, met goedkeuring te Turijn in 1649 gedrukt, uitvoerig is te vinden.

Artikel II.

Aan de lieden van Augrogna, Bobby, Villar, Valcluson, Pora, (als bewoners van het dal Lucern) en die te Prals, Bietone, Bodoret, Macel, Alaneille en Salsa, als bewoners van het dal St. Marlin is het geoorloofd hun vergaderingen, predicatiën en andere plechtigheden van hun godsdienst aan de gewone plaatsen te houden.

Artikel IV.

De leden en inwoners der dalen Lucern en St. Marlin is het niet geoorloofd buiten de aangewezen plaatsen hun predicatiën of samenkomsten te houden, noch daar te redetwisten; en staat dit alleen hun vrij, die in de hen aangewezen streek wonen. Wanneer echter de een of ander wegens de godsdienst wordt aangehouden, is het hun vergund, zonder betaling van geldboete of het ontvangen van lichaamsstraf, verantwoording en rekenschap te geven.

Artikel VIII.

Alle inwoners der genoemde dalen, die bij deze gelegenheid op de vlucht gegaan zijn, en zich elders ophouden, en aan hun godsdienst standvastig hebben vastgehouden, onverschillig wat zij voor de oorlog beleden hebben, is het geoorloofd met de hunnen weer naar huis te trekken, hun huizen en goederen te bewonen, en de predicatiën en vergaderingen, die hun kerkdienaren in de daartoe bestemde plaatsen zullen houden, te bezoeken, aangezien zeer velen in de dalen, *buiten de aangewezen plaatsen, waar zij hun predikaties houden*, wonen mogen, ook hun kerkdienaren hen bezoeken, en zo dit in hun godsdienst nodig is dienen; doch op deze plaatsen mogen geen predicatiën of andere samenkomsten gehouden worden.

Wij moeten hier opmerken, dat de geestelijke bij het overschrijven van dit artikel, in plaats van de woorden: "buiten de aangewezen plaatsen, waar zij prediken en hun godsdienst uitoefenen," zoals in het oorspronkelijke staat, en nu nog in de oudste afschriften gelezen wordt, de woorden "waar zij prediken" heeft weggelaten, en alleen geschreven: "buiten hun plaatsen of grenzen het begrip van de predikaties en van de woning aldus met elkaar te verwarren."

Doch, niettegenstaande deze gruwelijke vervalsing zal ieder, die op het andere nauwkeurig let, evenwel duidelijk bemerken, dat door deze dalen niet de woonplaatsen der Hervormden moeten worden verstaan, of dat men hen daarheen zou mogen bannen, aangezien de kerkdienaren met duidelijke woorden wordt geoorloofd de Hervormden, die buiten deze streek wonen, te bezoeken.

Uit artikel XXI blijkt, "dat de Hervormden, die buiten de bepaalde plaatsen, waar zij hun predikatiën houden en godsdienst uitoefenen, goederen hebben gehad, niet alleen die mogen bewaren, maar het hun ook geoorloofd is andere te kopen en die te bewaren."

In Artikel XXIII wordt getoond, "dat bij de behandeling van deze bepalingen geweest zijn **Michiel Reymonet en Joan Malanot**, gemachtigden van de Hervormden, zowel in naam van de gemeente te Taillare als in die van St. Jean, die nochtans de plaatsen waren waaruit Gastaldo, overeenkomstig zijn bevel, zich verstoutte de Hervormden te verdrijven."

Deze artikelen, inzonderheid wat het recht aangaat van te wonen in de plaatsen, waaruit Gastaldo hen verjaagde, zijn voor de Hervormden zo klaar en duidelijk, dat niemand, die deze goed inziet, kan nalaten de grote onrechtvaardigheid te bespeuren, die hun is aangedaan. Daarom zochten ook de tegenstanders, die met deze zaak geen raad wisten, zo lang de genoemde artikelen bleven bestaan, deze op allerlei wijze krachteloos te maken; en, naar wij hebben kunnen vernemen, wierpen zij, om die alle gezag te ontnemen, de Hervormden vooral drie dingen voor.

1. Dat de Hervormden het oorspronkelijke niet tonen konden.
2. Dat zijn doorluchtige hoogheid het niet had bevestigd.
3. Dat de Hervormden de voorwaarden niet hadden gehouden, maar die verbroken.

1. Op de eerst tegenwerping, dat de Hervormden het oorspronkelijke niet tonen kon, dient tot antwoord:

Vooreerst. Stelt eens, dat het oorspronkelijke, dat de Hervormden hebben bezeten, door de vele oproeren, die de tegenstanders in de dalen hebben verwekt, was verloren gegaan, behoorde dan niet de secretaris van zijn doorluchtige hoogheid, als de algemene vader van zijn volk, de stukken van gewicht van al zijn onderdanen te bewaren? Doch de onomstotelijke waarheid is aan het hof van Savoye zo bekend, dat zijn doorluchtige hoogheid die nooit heeft betwijfeld. Twistgierige lieden echter zoeken dergelijke nietige uitvluchten.

2. Wanneer de bewuste artikelen geloofwaardig noch waar waren, waarom heeft dan de geestelijke, Aurelius Roranco, die een der hevigste vervolgers was der Hervormden, toen hij zijn geschiedenis, die hij op last van zijn koninklijke doorluchtigheid geschreven heeft, en met goedkeuring der overheid laten drukken, die daarin opgenomen? Het is waar, dat hij die, nadat hij ze had ingevoerd, daar hij en zijn geestverwanten de Hervormden van de vruchten daarvan zochten te beroven, door allerlei listen en leugens trachtte krachteloos te maken; doch zijn geweten pijnigde hem daaronder derwijze, dat hij die niet onecht durfde verklaren, wat hij niet zou verzuimd hebben, indien zij niet waar geweest waren. Hij toch was in de gelegenheid de onechtheid gemakkelijk te ontdekken, wanneer dit mogelijk was. Hij had dus langs die weg de Hervormden alle wapenen kunnen ontnemen, en hen, als die in naam van zijn doorluchtige hoogheid met valse zaken voor de dag kwamen, in grote ongelegenheid kunnen brengen en doen straffen, en ook daarmee de roomsen stoel, die zich van het jaar 1561 steeds bemoeide hen uit te roeien, een grote dienst bewezen.

3. Wie zou er aan twijfelen, dat te Turijn een schriftelijk stuk van zulk een gewichtige zaak, een gemaakt verdrag namelijk, in naam van zijn doorluchtige hoogheid tot wegneming van een bloedige oorlog niet zorgvuldig zou zijn bewaard geworden? Wanneer Roranco de door de Hervormden aangehaalde artikelen voor

verdacht en vals gehouden had, waarom heeft hij dan niet de echte en geloofwaardige uit de geheime raadkamer van zijn doorluchtige hoogheid aan het licht gebracht? Aangezien dan de bedoelde geestelijke, die zich voor zulk een geleerde geschiedschrijver uitgaf, noch te Turijn noch aan andere plaatsen, andere door de heer Raconis in het jaar 1561 met de Hervormden gemaakte artikelen van dit verdrag gevonden heeft dan die welke door hem worden aangehaald; waarom durfde hij die dan twijfelachtig te maken? Het is er echter zover vandaan door dit bedrog wat uit te richten, dat hij integendeel die genoemde artikelen des te beter keurt bij allen, die de zaak onpartijdig beoordelen. Ziehier het antwoord op de eerste tegenwerping.

II. Op de tweede tegenwerping namelijk, *dat zijn doorluchtige Hoogheid de artikelen van het verdrag niet heeft bevestigd*, daarop dient tot antwoord, dat de heer Raconis dit verdrag niet in een afgelegen land, maar te Cavour, en buiten twijfel op bevel van zijn doorluchtige hoogheid, aangezien hij daar tegenwoordig was, heeft opgesteld. In de artikelen van dit verdrag zegt hij ook niet, dat hij zijn best wil doen de vrijheden bij zijn doorluchtige hoogheid te verwerven, maar belooft die in zijn naam zonder enige voorwaarde, als iemand die daartoe volkomen bevoegd was. De oprechtheid van de heer Raconis was zo groot, dat wij aan zijn redelijkheid en trouw in dit verdrag niet, en nog veel minder aan die van zijn doorluchtige hoogheid Emanuël Philibert, kunnen twifelen.

Om dit echter noch krachtiger te bewijzen, willen wij hier twee getuigschriften bijvoegen, die, aangezien zij van de tegenstanders zelf afkomstig zijn, niet betwijfeld kunnen worden.

De eerste getuigenis ontleen wij aan Joan, Consul van Milaan. In het leven van Emanuël Philibert, hertog van Savoije, te Turijn, in het jaar 1596 door Tarin gedrukt, schrijft hij aangaande deze zaak, met duidelijke woorden:

"Deze hertog heeft hen door Filippus van Savoije mild in zijn bescherming aangenomen."

Dit had hij niet kunnen zeggen, wanneer de door hem ontworpen artikelen van het verdrag door zijn doorluchtige hoogheid waren verworpen.

De andere nog duidelijker getuigenis is van de heer Thuani, een beroemd geschiedschrijver, die in geen twijfel kan getrokken worden, aangezien de tegenstanders ook dikwerf zijn getuigenissen aanhalen, zoals in dat voor het huis van Savoye, in het jaar 1631, te Chamberry gedrukt beschermingsgeschrift.

In het zevenentwintigste boek van zijn geschiedenis deelt hij de korte inhoud van deze toelating mee, en geeft genoegzaam te kennen, dat daar in genoemde omtrek openbare predikatiën mochten plaats hebben, en dat het de Hervormden niet alleen toegestaan was buiten die omtrek te wonen, maar het ook hun kerkdienaren was vergund hen daar te bezoeken, de zieken te troosten en andere zaken uit te oefenen, en dat dit alles hun in naam van zijn doorluchtige hoogheid was toegezegd. Zijn woorden in het zevenentwintigste boek, het tweede deel luiden aldus:

"Eindelijk is men overeengekomen, en is het volgende verdrag gemaakt, en in schrift gesteld, dat al het gebeurde zou opzij gesteld worden, en dat de hertog al zijn onderdanen in de dalen, volgens zijn natuurlijke goedheid, al wat zij in deze oorlog begaan hadden, zou vergeven, dat zij vrijheid van geweten behouden mochten, dat zij konden prediken, en hun bijeenkomsten houden aan bepaalde plaatsen, maar het hun niet geoorloofd was die te overschrijden; maar dat het de kerkdienaren toegestaan was, buiten de bestaande plaatsen hun zieken te bezoeken, te troosten en andere

kerkelijke diensten te verrichten, maar niet te prediken. Wanneer zij aangaande hun geloof ondervraagd werden, mochten zij zonder gevaar voor geldboete of lichaamsstraf antwoorden en rekenschap geven. En, wat alle andere zaken zoals zij die wegens de godsdienst hun huizen hadden verlaten; die was het geoorloofd tot het hunne terug te keren, de godsdienst van hun vaderen te belijden, de predikatiën en samenkomsten in de daartoe bestemde plaatsen te bezoeken, onverschillig welke godsdienst zij vroeger mochten belijden, of wat zij ook beloofd hadden," enz.

Dit was te Cavour de 5e Juni vastgesteld, en door Filippus van Savoye, graaf van Raconis, in de naam van de hertog, als artikelen van het verdrag ondertekend. Wie durft nu nog beweren, dat de genoemde artikelen van het verdrag niet gemaakt en niet in de naam van de hertog vastgesteld werden?

III. Men beweerde echter nog, dat, ofschoon alles zo was, de Hervormden dit verdrag, en deze toelating in latere tijden hadden verbroken, aangezien zij die hadden overtreden, en wel vooral aangaande hetgeen in artikel XV of VII vervat is, "dat aan alle plaatsen, waar de Hervormde godsdienst wordt uitgeoefend, ook de mis en andere plechtigheden van de roomsen godsdienst zullen gehouden worden en plaats hebben, voor welke godsdienst de Hervormden niet verbonden zijn tot onderhoud bij te dragen; maar zullen hen ook, die dit doen willen, daarin niet verhinderen." Dit, zeggen de tegenstanders, zijn zij niet nagekomen.

Dit artikel veroordeelt hem, die er zich op beroept. Er staat toch, "dat de Hervormden niet verplicht zijn, het minste bij te dragen tot onderhoud van de Roomse godsdienst" Derhalve verzetten de Hervormden zich met recht tegen hen, die hen wilden dwingen hun huizen of bezittingen daartoe af te staan. Overigens verhinderden zij de pausgezinden nooit de mis te zingen of iets anders van hun godsdienst in hun huizen uit te oefenen. Zij konden dan ook niet met zekerheid zeggen, dat zij de gemeenten in het algemeen ooit overlast aandeden. Derhalve, aangezien zij van hun kant niets hebben geschonden, blijft het van kracht, en kunnen zij dus niet vernietigen alle bevelen en instellingen, die nu en dan door de list en de boosheid van de priesters en monniken tot groot nadeel van de Hervormden met geweld werden onderdrukt, zoals onder andere bij zulk een bevel van 10 Juni 1565 plaats had, en evenmin de gedane toezeggingen van zijn doorluchtige hoogheid ook wel, aangezien hij, volgens zijn bekende goedheid, zijn onderdanen de vruchten der door hem gegeven vrijheid deed plukken. Want de Hervormden bezaten van die tijd aan meer dan honderd jaar hun huizen en bezittingen in de genoemde plaatsen. En wanneer soms ook enige monniken of priesters van die plaatsen aangaande onze godsdienst ook al mochten vernomen hebben, dat enige, uit onwetendheid of door een blinde ijver, de openbaren godsdienst hebben gehouden buiten de bepaalde plaatsen, en ten gevolge daarvan door overijling van zijn doorluchtige hoogheid, enige bevelen tegen het recht van inwoning der Hervormden hebben afgeperst, en de Hervormden door ootmoedige beden dan hun toevlucht namen tot hun doorluchtige genadige vorst en heer, werden zij voortdurend in het vreedzaam bezit van hun bezittingen in genoemde plaatsen, waaruit zij nu verdreven zijn, gelaten en genadig beschermd, en ook zij, die vertrokken waren, teruggeroepen en begunstigd, zoals dit uit de toelating, hun de 9^e April 1603 door zijn doorluchtige hoogheid, heer Karel Emanuel gegeven, duidelijk blijkt inzonderheid uit het IIIe en IV artikel, zoals hier volgt:

Uittreksel uit de toelating

In de toelating van de 9e April 1603, artikel III en IV, op hun onderdanig aanhouden, staat: dat alle bewoners der dalen, de Hervormden godsdienst toegedaan, zich weer naar huis begeven, en in hun huizen wonen, vrijheid van geweten genieten, en in de gewone en daartoe bepaalde plaatsen hun openbare godsdienst weer mogen uitoefenen, van zijn doorluchtige hoogheid dit antwoord hebben verkregen. Wat de bewoners van de drie dalen aangaat, het is hun geoorloofd zich weer naar huis te begeven."

En in de toelating, van de 29e September 1603, artikel I.

"Op het onderdanig aanhouden der Hervormden, die dit nogmaals begeren, dat zij hier boven voor alle plaatsen en gemeenten der genoemde dalen hebben verzocht, heeft zijn doorluchtige hoogheid heden besloten, dat alle leden van de Hervormden godsdienst, die zich uit hun huizen en woningen, in de genoemde dalen hebben begeven, weer naar huis trekken, en in de drie dalen, geen plaats uitgezonderd, wonen mogen."

Nu zijn de plaatsen, waaruit men hen verjaagd heeft, in deze drie dalen gelegen. Deze toelating tot het wonen daar is daarna een onafscheidelijk en onherroepelijk recht geworden, toen namelijk de 20e Juni en de 17e Augustus 1620 de genoemde toelating door de rekenkamer en de raad van Turijn is goedgekeurd, en door zijn doorluchtige hoogheid, heer Karel Emanuël, zowel uit bijzondere vorstelijke genade, als wegens een zekere en tot dit einde door de Hervormde gemeenten der drie dalen opgebrachte som geld van zes duizend zilveren kronen, bevestigd, zoals de geloofwaardige en bekrachtigde akte en met zegel voorzien geschrift duidelijk bewijst.

Deze toelating werd ook andermaal bekrachtigd door de regerende Koninklijke weduwe, 1638, en door zijn doorluchtige hoogheid als tegenwoordig regerend landvorst, de 30e juni en de 9e Juli en 29sten December 1653; op welke dag de Hervormden, door ootmoedig aanhouden, aan zijn koninklijke doorluchtigheid verzochten hun de verleende rechtszaak zonder enige voorwaarde of verandering, onaangezien enige bevelen, die daartegen mochten gegeven zijn of gegeven worden of iets anders daartegen, te bevestigen.

Waarop zijn doorluchtige hoogheid zijn genadige goedkeuring met de volgende woorden, onder aan hun verzoekschrift deed schrijven.

"Zijn doorluchtige hoogheid verklaart mits deze, dat het zijn bedoeling nooit geweest is, dat door het antwoord, dat de verzoekers op hun gegeven herinnering een brief gekregen hebben, de juni 1653, en door wijlen hertog Karel Emanuël, zijn grootvader en de andere van zijn doorluchtige voorvaders gegeven toelating, iets zou zijn teruggenomen, of daarin verminderd of vermeerderd zou worden.

Gegeven te Turijn de 29e december 1653."

En in de anderen brief, gevoegd bij het verzoekschrift, en met het geheime zegel van zijn doorluchtige hoogheid voorzien, antwoordde deze op dit verzoekschrift het navolgende:

"Wij Carolus Emmanuël, door Gods genade hertog van Savoye, prins in Piëmont, koning van Cyprus enz. geven, nadat wij in onze verhoorplaats het gedachte verzoekschrift gezien en zijn inhoud overwogen hebben, hiermee met een rijp verstand, als macht en gezag hebbende, na gehouden goedvinden van onze raad, de verklaring, dat door het antwoord, dat door de verzoekers op hun overgelegde herinnering, de 2e Juli 1.1. is meegedeeld, en de door wijlen Karel Emanuël, onze grootvader lofwaardiger gedachtenis, en anderen van onze doorluchtige voorouders,

aan de verzoekers gegeven vrijheden niet verminderd noch, vermeerderd zullen worden, want aldus is onze wil."

Onder het zegel werd herhaald: "De bedoeling van zijn doorluchtige hoogheid is niet, dat de door zijn doorluchtige hoogheid, de heer Karel Emanuël, in het jaar, 1620 de verzoekers verleende vrijheden en gerechtigheden verminderd of vermeerderd zullen worden, blijvende die hiermee in haar vorige kracht."

Waaruit dus duidelijk blijkt, dat het voorwendsel voor deze vervolging, dat ook aan Gastaldo bij de aanvang daarvan is herinnerd, alsof de Hervormden hun aangewezen grenzen hadden overschreden, ten enenmale onwaar is; en dat door hem uit hun huizen en bezittingen verjaagde Hervormden, niet buiten de grenzen van de hun toegewezen woonplaatsen gegaan zijn.

6. Valse beschuldigingen

Daarom wilden ook de tegenstanders, aangezien zij de nietigheid van het eerste voorwendsel gemakkelijk kunnen zien, en hun bezorgdheid, wanneer de zaak in de grond werd onderzocht, dat zijn doorluchtige hoogheid dus niet zou nalaten de Hervormden in hun zo billijk verkregen vrijheden te beschermen, niet toestaan dat zijn koninklijke doorluchtigheid van deze zaak goed onderricht werd; maar zochten de Hervormden bij zijn doorluchtige hoogheid des te meer gehaat te maken, en hem tegen hen te verbitteren, door allerlei schandelijke en tastbare leugens en **valse beschuldigingen**.

1. Het eerst, dat hun werd toegedicht was een dwaas kinderspel door enige jongens te la Tour, gedeeltelijk rooms katholieke en ten dele Hervormde jongens, omstreeks Kerstfeest, op onbedachte wijze begaan. Om twee personen namelijk, die met elkaar verloofd waren, en welke verloving men, wegens het grote verschil van leeftijd en andere redenen, ongerijmd achtte, te bespotten, hadden zij een ezelin genomen, die de bruidegom toebehoorde, en brachten die naar een groot plein, tamelijk verwijderd van het klooster en de roomse kerk. De gezonden monniken zagen daarin een andere bedoeling, en trokken zich deze zaak, alsof dit gedaan was om de mis te bespotten, hoog aan. Evenwel werd de onwaarheid van deze schandelijke en valse beschuldiging uit verschillende omstandigheden, als ook uit de getuigenis van de bewoners van het vlek La Tour, zo van de zijde der roomsen als die van de Hervormden, zo openbaar en bekend, dat de gezant, de heer Gastaldo, op het aanhouden van de Hervormden van die plaats, zo naarstig naar deze zaak onderzocht, dat hij de Hervormden geheel onschuldig aan deze zaak bevonden heeft, en wilde, dat men daaraan niet meer zou denken.

Niettegenstaande dit alles lieten de haatdragende monniken en priesters van die plaatsen niet na, waar de onschuld van de Hervormden niet bekend was, groot geschreeuw te maken, en uit te strooien, dat dit kinderspel tot bespottung van de mis plaats gehad had; enige voegden er nog bij, dat zij de ezelin gekleed hadden als een priester; anderen zeiden als een monnik, zodat er geen einde was aan de leugens over deze zaak.

Doch, indien dit nu werkelijk had plaats gehad, wat zo niet was, dan behoorden de schuldigen daarvoor te zijn gestraft, en deze daad niet aan onschuldigen, tegen alle recht en billijkheid, toegeschreven te worden.

II. **De tweede beschuldiging** is van veel groter gewicht, betreffende namelijk een onverantwoordelijke moord begaan aan zekere priester van Fenil: die ook door

afschuwelijke boosheid aan de Hervormden werd toegeschreven. Daarover riepen echter de Hervormden hemel en aarde tot getuigen, dat niet een druppel bloed van deze gedode van hun handen kon worden geëist.

1. Vooreerst is er niemand, die naar waarheid zeggen kan, zoals ook tot nog toe niemand heeft kunnen bewijzen, dat of de Hervormde gemeenten in het algemeen of enig lid in het bijzonder, aan deze misdaad de minste schuld had.

2. Ten tweede weten de rooms katholieken te Fenil, waar deze moord begaan werd, het best, dat geen lid van de Hervormden godsdienst hieraan de minste schuld had, wat de Rooms katholieken van hart zouden getuigen, indien zij niet vreesden voor de ban, waarmee zij altijd door de priesters en monniken bedreigd werden, wanneer zij iets ten gunste zeiden van de Hervormden.

3. Ten derde is het bekend, dat de Hervormden niet wegens deze begane moord werden verjaagd, aangezien deze enige dagen, nadat zij uit Fenil verdreven waren, was begaan. Bovendien heeft ook de heer Gastaldo in zijn bevel, waardoor de Hervormden verdreven werden, met geen woord van dezen moord gesproken.

4. Ten vierde is het er zover vandaan, dat de Hervormde gemeenten aan deze afschuwelijke daad zouden schuldig zijn, of het recht zijn gang niet zouden hebben laten gaan, dat zij veel meer, toen Bartholomeüs Berru, een jeugdig Hervormde, tot een verhoor werd geroepen, hem zeiden, dat hij zich vrijwillig in de handen van het gerecht van zijn doorluchtige hoogheid moest overgeven, wat hij ook deed. Doch zij, die niet wilden, dat men de zaak ernstig zou onderzoeken, joegen hem, in de gevangenis, aangezien hij tegen een voornaam en machtig persoon getuigde, schrik aan en lieten hem daarna los.

5. Toen de Hervormden bemerkten, wat hun tegenstanders voor hadden, drongen zij er met allen ernst, ook door een geschrift aan de koninklijke weduwe, en opperschatbewaarder en de commissaris Perrachini, op aan, dat de rechtbank de dader van deze moord met allen ijver zou doen opzoeken en naar behoren straffen. Doch, aangezien de dader dezer misdaad niet alleen een aanzienlijk maar ook een listig man was, wist deze dit te voorkomen. En, ofschoon zijn paleis te Fenil en hij de Rooms katholieke godsdienst toegedaan was, woonde hij toch geruime tijd de mis bij de bewuste priester niet bij, maar, liet een kapel bouwen, en had een eigen priester. Hij zowel als zijn secretaris en nog een ander roomse, die vroeger een andere priester, de voorganger van de vermoorde, geslagen en bij herhaling gezegd had, dat deze, namelijk de vermoorde, niet veel zout te Fenil gebruiken zou, zochten alle gelegenheden om van deze priester ontslagen te worden.

Toen nu deze secretaris, met zijn metgezellen, de priester de 20ste Januari vermoord had, en de genoemden Bartholomeüs Berru, die in die tijd te Fenil was, twee Spaanse goudstukken had gegeven, opdat hij zou verzwijgen, wat hij had gezien, zond hij zonder uitstel een brief aan Gastaldo, waarin hij deze schandelijke daad, als een tweede Nero, de Hervormden aanwreef. Deze brief werd aan Gastaldo ter hand gesteld, benevens een anderen, die hij tot hun verontschuldiging aan de markgraaf van Pinasse wilde verzenden, waarin stond dat "de ketters" zoals hij de Hervormden noemde, "de priester te Fenil niet vermoord hadden."

De secretaris en zijn heren kozen ijverig deze tijd, namelijk de vijfden dag na de verdrijving der Hervormden uit Fenil, tot het plegen van de gruwelijke moord, opdat men te gemakkelijker zou geloven, dat de Hervormden aan deze daad schuldig waren. Zij wilden zich dus tegelijkertijd aan deze priester wreken, en tevens de monniken gelegenheid geven om de Hervormden uit te roeien, daar toch aan de laatste de schuld daarvan zou gegeven worden. Dit kon nu de anderen priesters en monniken, die niet te

Fertil woonden, en dit gerucht door een geschrift vernomen hadden, worden wijsgemaakt, die dit op hun beurt door het schrijven van de secretaris, van hun heren en de brieven van hun dienaren aan alle plaatsen konden verspreiden.

Ofschoon nu daarna de secretaris en zijn medeplichtigen, aangezien de zaak bekend was, naar de gevangenis werden overgebracht, wilde toch de overheid, die geheel Rooms katholiek was, deze zaak niet verder doorzetten, maar schoven die op de lange baan, en lieten daarenboven de voorgestelde getuige van de Hervormden heengaan, daar zij hun geestelijken niet van leugens durfden beschuldigen, uit vrees dat zij van deze schandelijke en de Hervormden aangewreven daad overtuigd mochten worden.

Niettemin is daarin duidelijk te zien dat de Hervormden in het algemeen van dergelijk moorden een afkeer hadden, daar zij later, na hun geleden onrecht en schade, die de gehele wereld bekend zijn, toen zij te Perier, in het dal Lucern, de monniken in de macht hadden, en zich zeer goed aan hen hadden kunnen wreken, die nochtans zonder enige hinder lieten heengaan.

Behalve deze nalatigheid, benevens de algemene rechten en de Goddelijke wet, die niet toelaat, dat een onschuldige voor de schuldige, de vader voor de zoon of de zoon voor de vader gestraft wordt, ook de vorstelijke vergunning, zowel die van zijn doorluchtige hoogheid, Karel Emanuël, van 29 September 1603, als die van zijn doorluchtige hoogheid, onze tegenwoordige regerende vorst, van 4 Juni 1653, zijn verleend, laten ook niet toe, dat enige bijzondere misdaden de Hervormden in het algemeen zouden worden aangewreven, en willen ook, dat hierin gerechtigheid geschiedt, zoals zij ook in deze zaak naar hun beste vermogen hebben getoond.

Daarom, wanneer er onder de Hervormden te Fenil zulk een ongelukkige moordenaar geweest ware, zoals onder de Apostelen een Judas, die zulk een schandelijke daad begaan had, dan moest men daarom niet anderen, veel minder de gehele gemeente en andere gemeenten, hebben bezwaard. Om welke reden of onder welke schijn van recht heeft men de gemeenten, die ver van Fenil gelegen zijn, en die in de verste verte van deze daad niet konden beschuldigd worden, te vuur en te zwaard vervolgd, en zelfs de jeugdige kinderen, ja de ongeboorenen jammerlijk vermoord

III. Derde beschuldiging

Toen nu deze beide lasteringen en valse beschuldigingen door de Hervormden zo duidelijk waren weerlegd, dat de tegenpartijders zich daarover moesten schamen, hebben zij een derde lastering, aan de beide vorige ontleend, verzonnen, door namelijk te zeggen, dat men een priester levend had geschonden, en daarna dat het een monnik geweest was, die men op een ezel geplaatst en rondgeleid, en hem, na vele aan hem gepleegde gruwelen, het hart uit het lichaam gescheurd had. Doch deze grove leugens zijn gelijk aan wonderbaarlijke dromen, die door vereniging van velerlei zaken, die in de hersens onder elkaar vermengd worden, ontstaan, of zij zijn gelijk aan misdragen wonderdieren, die in Afrika, door vermenging van verschillende dieren, welke elkaar bij de fonteynen ontmoeten, en tegelijk daaruit drinken, geboren worden. Daarom is het al te dwaas, dat deze valse beschuldigers met deze verdachten priester of monnik, die levend zou geschonden zijn, voor de dag komen. Want, indien toch zulk een daad bedreven ware, wie zou dan denken, dat de Rooms katholieken, die het recht alleen in handen hebben, in gebreke zouden zijn gebleven om alles wat deze zaak aanging, zoals tijd, plaats en personen, nauwkeurig te onderzoeken en aan het licht te brengen? Wat de overheid nooit gedaan heeft.

Boven dit alles heeft ook zijn doorluchtige hoogheid in het schrijven, dat bij onlangs aan de Evangelische eedgenoten richtte, hun van zulk een misdaad niet beschuldigd.

Ook de markgraaf van Pinasse, toen hij uit zijn leger in de dalen kwam, en de Hervormde gemeenten in bovengenoemde ellendige toestand bracht, heeft hun zulk een daad of dergelijke dingen niet aangewreven, wat uit een zijner brieven is af te leiden, die aldus luidt:

“Kennelijk zij hiermee de bewoners van Angrogna, Villar, Boby, Rora en allen anderen Hervormden, die zich uit de dorpen van het graafschap Lucern naar de genoemde vier plaatsen begeven hebben: aangezien de heer Gastaldo, op bevel van zijn koninklijke doorluchtigheid, de bewoners der bewuste vier plaatsen Villar, Angrogna, Boby en Rora, in Januari l.l. bevolen heeft binnen de tijd van drie dagen vandaar te vertrekken, en daar niet meer te gaan wonen, met verlies van hun leven en de verbeurdverklaring van al hun bezittingen, en dat zij daarentegen tot hun oude ongehoorzaamheid vervallen zijn, ofschoon zij in verschillende tijden hun toevlucht tot Turijn genomen hebben, waar zij de wil en de bedoeling van de voornaamste dienaren van zijn koninklijke doorluchtigheid hadden kunnen vernemen, die hun ook zouden hebben gezegd, door daartoe bevoegde afgezanten, terug te komen, om, in aller naam aan te nemen en te ontvangen, wat hun van zijn koninklijke doorluchtigheid tot hun troost en verlichting zou worden toegezegd, opdat zij hun, tegen de bepaling en het bevel van zijn koninklijke doorluchtigheid, gekochte bezittingen des te beter verkopen en de straf, die zij om die reden hadden verdiend, zouden ontgaan, maar zij hebben dit niet anders dan zonder genoegzame macht en aanwijzing gedaan.

Aangezien nu, reeds lang geleden, vele gedane beloften niet zijn nagekomen, als ook verscheidene verboden en ergernisgevende samenkomsten gehouden zijn, en zij ook onder een vals voorwendsel bij vreemde staten hulp hebben gezocht, en bevolen, dat de buiten de toegestane plaatsen gekochte goederen, die zij toch nooit hadden mogen kopen, en die van rechtswege aan zijn koninklijke doorluchtigheid waren vervallen, maar die hij, volgens zijn goedheid, zich niet heeft willen toeëigenen, en hun veroorloofde die te mogen verkopen, niet zouden verbeurdverklaard worden, kwamen hun afgevaardigden met een aanwijzing en bepaling, die men echter niet te weten is kunnen komen, in die tijd te Turijn, toen zijn koninklijke doorluchtigheid de markgraaf van Pinasse bevel gegeven had, zich naar die plaatsen te begeven, om zijn opgedragen last daar te volbrengen.

Toen nu de genoemde afgevaardigden dit vernamen, begaven zij zich weer naar Lucern, onder voorwendsel van bij de genoemden markgraaf opnieuw aan te houden, wat zij echter niet gedaan hebben; maar, aangezien enig volk, op bevel van zijn koninklijke doorluchtigheid, naar de dorpen St. Jean en la Tour, om daar te vertoeven, in aantocht was, hebben al de ketters van de genoemde dorpen in het algemeen, tegen wie men niets vijandelijks in de zin had, de wapenen opgenomen, en het volk van hun overheid vijandig aangevallen, voor zij door hen in enig opzicht waren benadeeld. Ook hebben alle bewoners der genoemde dorpen zich met geweer en wapenen naar la Tour begeven, en het bevel, dat hun door enige lieden werd bekend gemaakt, aangaande de huisvesting, voor het andere volk daar gekomen was, niet dan als onderdanen van een vijand geweigerd aan te nemen, en gewapend allen mogelijke tegenstand geboden, totdat ons volk genoodzaakt werd hen te dwingen, zoals zij te la Tour gedaan hebben.

Al deze zaken zijn inderdaad van zulk een gewicht, en klagen de bedoelde onderdanen van zijn koninklijke doorluchtigheid op zulk een wijze aan, dat men noodzakelijk tot zulke middelen de toevlucht moest nemen, die bij dergelijk verzet gewoonlijk worden

aangewend, niettegenstaande de gunstige toelating en de vrijheden, die zij van zijn koninklijke doorluchtigheid en zijn voorvaders hebben verkregen, die zij zich door hun verkeerd gedrag onwaardig hebben gemaakt.

Doch, aangezien de markgraaf van Pinasse het volkomen er voor houdt, dat deze grove verkeerdheden, voornamelijk wat bijzondere personen aangaat, die onder een vals voorwendsel, ook de andere, om dezelfde misdaad en verkeerdheid te begaan, hebben verleid, bedrogen of gedwongen, en niet goed geloven kan, dat hij deze onderdanen in het algemeen een zodanige vermetelheid en hoogmoed, die ten hoogste strafwaardig is, tegen hun eigen en verwanten opperheer, die hen met zulk een grote goedheid en zachtmoedigheid geduld heeft, ingeworteld zou kunnen zijn; temeer, omdat het vals en uit de lucht gegrepen is, dat zijn koninklijke doorluchtigheid hun in godsdienstige zaken heeft willen dwingen, zoals ieder hieruit gemakkelijk zien kan, aangezien hun nooit iets anders is opgelegd, dan dat zij zich in hun bepaalde plaatsen zouden ophouden, wat dan ook een zaak is, die niet strijdt tegen hun geweten. Integendeel zou hun dit tot vrijwillige gehoorzaamheid jegens hun overheer aanleiding geven, zoals de heilige Schrift dat op vele plaatsen vordert, vooral wanneer het zulke zaken aangaat, waarin ieder soldaat, welk voornaam persoon hij ook wezen mag, zonder tegenspreken schuldig is te gehoorzamen, en uit welke stad of provincie ook hun geboden wordt te vertrekken, verplicht is dit te doen. Daar echter de markgraaf in het minst niet gezind is allen in dezelfde mate te straffen, aangezien er onder zijn kunnen, die in het geheel geen of niet even grote schuld hebben als de anderen; zo is dit het bevel, de bedoeling en het eindelijke verklaring, dat zij, die de genoemden Hervormden godsdienst zijn toegedaan, bekennen dat zij verleid zijn, en zich van hen, die hun in deze zaak betrokken hebben, afscheiden, zich gehoorzaam gedragen, de wil van zijn koninklijke doorluchtigheid volbrengen, en van hun trouw in het vervolg verzekeren. Wanneer dit plaats heeft, zal hij ook hun zijn eigen genade bewijzen; maar, wanneer zij weigeren dit te doen, zullen zij geen reden hebben zich te beklagen, indien zij als strafwaardigen even schuldig als de anderen bevonden worden, en niets gedaan hebben om zulke grove verkeerdheden goed te maken, met dezelfde straf worden gestraft.”

Was getekend: **P. Clauditis, van Simiane.**

Aan de heren geestelijken en voorstanders der gemeente Villar.

Hieruit blijkt, dat alles geschiedde uit haat tegen de godsdienst, en dat hij naar de gemeenten te Angrogna, Bobby, Villar en Rora, nadat zijn leger reeds een gedeelte van het dal Lucern verwoest had, allen heenzond, en daarbij, om deze gemeente van de andere, die hij te vuur en te zwaard vervolgde, afkerig te maken, alles wat de vervolgden gehaat en schuldig had kunnen maken, bijeenzamelde en breed uitmat. Niet de kleinste beschuldiging was, dat zij de mis of de roomse geestelijkheid zouden hebben bespot, en een priester of monnik gedood of beledigd hadden. En toch was het hem niet onbekend welke valse beschuldigingen en lasteringen aangaande deze zaak overal in de dalen waren uitgestrooid. Indien zij dus een zo schandelijke daad begaan hadden, zou hij niet verzuimd hebben die in zijn brief mee te delen, om daardoor voor zijn tirannieke handelingen een beter voorwendsel te hebben. Hieruit zien wij dan ook de valsheid der tijding, die de 24ste April 1655 uit Turijn kwam, en die de leugenachtige schrijver bij zijn te Parijs gedrukte stukken voegde, waarvan de leugenachtige inhoud is:

“Het Franse en Savoijsse leger hebben de Hervormde inwoners der valleien behoorlijk gestraft, daar zij vroeger alle monniken en priesters, die daar door de hertog van Savoye onderhouden werden, te dele verjaagd en voor een deel jammerlijk hadden vermoord.”

Dit is weer een schandelijke en valse beschuldiging, die hen, zonder enig toedoen van de Hervormden, verontschuldigt. Het is toch bekend, dat de Hervormden zich niet met de wapenen, maar met de akkerbouw bezig hielden, en in vrede en rust zaten, en wel tot de 16de April, daags voor zij door het leger overvallen werden, op welke tijd zij door aanzienlijke afgevaardigden van hun gemeente te Turijn bij zijn doorluchtige hoogheid, door ootmoedige beden, niets behoorlijks hebben nagelaten. Hun werd geen ander antwoord gegeven, dan dat de markgraaf van Pinasse, tot wie zij gewezen werden, niet bij de hand was, en dat die de volgende dag met zijn volk de beklagenswaardige Evangelischen onvoorziens overviel, en alles te vuur en te zwaard verdelgde. En, wat nog erger is, die goddeloze boeven, eervergeten bandieten en ander gespuis tegen hen gebruikte, hen tot de roof overgaf aan allen, die hen wilden aanvallen en verworgen.

Wanneer nu deze onderdrukte lieden tegen deze moorddadige hoop de wapenen hadden opgevat, en als zij, die aan hun moorddadige handen waren ontsnapt, door, een in de gehele wereld geoorloofde tegenstand, om aan zulk een gruwelijk geweld te ontgaan, en hun leven te beschermen, dit hadden durven doen, en zij later zich weer van hun bezittingen, en van de met goed recht verkregen vrijheid, waarvan deze rovers en moordenaars hen op zulk onbillijke en gruwelijke wijze beroven wilden, in het bezit wilden stellen, wie zou dit vreemd dunken?

Aangaande de monniken en priesters is het er zover vandaan, dat de Hervormden enigen hunner zouden verjaagd of vermoord hebben, dat zij, veel meer, toen het genoemde leger de 17e April de bekende inval in Lucern deed, de bedoelde monniken en priesters in alle plaatsen, waar zij onder de Hervormden woonden, zoals te Lucern, la Tour, Villar, in het dal Lucern, St. Martin en Perier, in rust en vrede lieten. Ja, waar de verdrukte Hervormden in het dal Lucern reeds ten dele vermoord waren, en een gedeelte der gevluchten zich naar de vallei van St. Martin begeven hadden, hebben zij de monniken te Perier, die toch in hun macht waren, daar zij aan hun geestverwanten, diens vrouwen en kinderen, zwangeren en zogenden, een onverantwoordelijke, ja een moorddadigheid, waarvan de wereld een afschuw zou hebben, hadden kunnen tonen, geen leed aangedaan, maar hen, zonder enige hinder of schade, laten vertrekken. Maar daarvan vindt men in de gedrukte, tegen hen in naam van zijn doorluchtige hoogheid uitgegeven geschriften, geen enkel woord.

IV. Meerdere beschuldigingen

Doch de boosheid van de vijanden ging nog verder, en verdichtte allerlei andere beschuldigingen, als een wapen tegen de Hervormden. Zij schaamden zich niet, de Hervormden op andere plaatsen, waar men met hun onberispelijk leven onbekend was, als trouweloze, oproerige en ongehoorzame lieden, die de belastingen niet wilden betalen, of de soldaten hun winterverblijf weigerden, en in andere dingen onwillig waren, voor te stellen.

Doch ook deze beschuldiging kan gemakkelijk worden weerlegd; want, behalve dat zij onder de redenen, waarom zij hen verjaagden, niets dergelijks konden beweren, bewezen zij bij vele gelegenheden hun oprechte trouw jegens hun vorst op zodanige wijze, en is die ook onder de roomsen zo duidelijk gebleken, dat zijn doorluchtige

hoogheid, om dit mee van hen te getuigen, zich niet ontzag hen in zijn geschriften te noemen "zijn oprechte getrouwe en gehoorzame onderdanen."

Toen Turijn door de Spanjaarden was ingenomen, en de meesten te Piëmont de huik naar de wind hingen, bleven de bewoners der dalen aan zijn doorluchtige hoogheid getrouw.

Toen vroeger Frankrijk en Savoye in oorlog kwamen, streden de edellieden zo dapper voor hun eigen landvorst, dat zij de laatste waren, die zich aan Frankrijk overgaven, en wel met toestemming van zijn doorluchtige hoogheid, onder voorwaarde echter, dat zij niet zouden gehouden zijn tegen zijn hoogheid, de hertog van Savoye, te strijden, maar alleen de valleien, wanneer die zouden worden aangetast, verdedigen.

Wat nu aangaat het weigeren van betaling der belasting en het niet vergunnen van winterverblijf aan de soldaten, was het de schatmeester van zijn doorluchtige hoogheid en de afdelingen soldaten, die in de valleien gehuisvest waren, zeer goed bekend, dat zij altijd, niettegenstaande hun uiterste armoede, hierin hun verplichtingen, boven hun vermogen, zijn nagekomen; waartoe zelfs, soms gehele gemeenten, soms ook bijzondere personen, als zij slechts geld konden opbrengen, voor hen spraken; en wanneer zij geen geld ter leen konden krijgen, gaven zij de vorsten, van wat zij ten achteren waren, schriftelijk bewijs.

Waar was dan het oproer en de ongehoorzaamheid? Wil men hen voor oproerlingen houden, omdat zij hun landvorst ten allen tijde behoorlijke eer en verschuldigde gehoorzaamheid bewezen? Moeten zij ongehoorzaam genoemd worden, omdat zij zich aan zijn bevelen, voorzover deze niet in strijd waren met hun geweten en vrijheid, met alle vrijwillige onderdanigheid onderwierpen? Wanneer het dan ongehoorzaamheid heten moet, dat zij de vleiende woorden van de markgraaf van Pinasse, door wie zij, onder voorwendsel van enige afdelingen soldaten bij hen thuisvesten, in het ondervonden gruwelijke bloedbad gedompeld werden, hebben geloofd, ja, dan konden zij oproerlingen genoemd worden. Maar wanneer dit alles geschiedde uit achting en eerbied jegens zijn doorluchtige hoogheid, met welk recht kon men hun dan zulk een gehate naam geven?

Enige wilden de goede Evangelische lieden bij zijn doorluchtige hoogheid, doch op valse wijze, aanklagen, alsof zij met de predikanten van de vallei Perouse, onderdanen van de koning van Frankrijk, verboden samenkomsten hielden.

Dit zeiden de tegenstanders, daar zij mogelijk de bedoelde kerkdienaars in een vergadering tezamen vonden, die hun, volgens de vroeger gegeven vrijheid, geoorloofd was te houden. Het is toch bekend, dat de koning van Frankrijk en de hertog van Savoye, toen zij het dal Perouse onder elkaar deelden, de oude gebruiken der Hervormde gemeenten in de valleien, die sedert onheugelijke tijden bestonden, namelijk om in tijd van nood, teneinde zich wegens algemene zaken te beraden, in een vergadering samen te komen, niet wilden opheffen. Zo doen ook de Rooms katholieken, wanneer een bisdom gedeeltelijk in het gebied van de een en ten dele in dat van een anderen vorst gelegen is. Daarom moesten de Hervormden, aangaande deze dingen niet op een onbehoorlijke wijze worden aangeklaagd, omdat zij hierin niet hebben gehandeld in strijd met de eerbied en verschuldigde gehoorzaamheid aan hun hoge overheid.

Eindelijk heeft men aan de Hervormde gemeenten verweten, dat zij bij vreemde vorsten, heren en stenden hulp en bescherming hebben gezocht.

Hierin doet men hun andermaal onrecht, want het is zeker, zoals ook de bedoelde vorsten en stenden vrijwillig getuigden, dat zij van deze gemeenten geen schrijven,

zelfs niet het minste bericht ontvingen. En hebben de bedoelde vorsten brieven aan zijn doorluchtige hoogheid gezonden, zo was dit enkel uit ijver voor de godsdienst, en voortgevloeid uit een hartelijk medelijden met hun verdrukte geloofsgenoten. Aldus ontvingen ook de stenden niet van de verdrukte lieden uit het dal, maar van andere plaatsen tijding, hoe afgrijselijk men met hun geliefde medeleden gehandeld had; hoe namelijk vele duizenden hunner in de scherpste winterkoude, met vrouw en kinderen, kleinen en groten, gezonden en zieken, en wel zonder naar hun gegronde klachten te willen horen, noch hun recht tot inwoning te handhaven, noch te luisteren naar hun ootmoedige beden, onder bedreiging van lichaamskastijding of doodstraf, hun huizen en bezittingen binnen drie dagen moesten verlaten.

Niet minder was het voor de stenden verborgen, dat deze beklagenswaardige verdrukten alle toegang tot zijn doorluchtige hoogheid, hun eigen en genadige vorst en heer, werd afgesneden en dat de raad, ingesteld tot voortplanting van het geloof en uitroeping der kettters, tegen alle recht en billijkheid, zich verstoutte in deze zaak te spreken. Daarom meenden zij, dat het niet onbetamelijk was, om bij zijn doorluchtige hoogheid voor hun arme verdrukte broeders vriendelijk te verzoeken en aan te houden, om zelf de zaak van zijn getrouwe onderdanen, die de Hervormde godsdienst waren toegedaan, op te vatten en hun rechten te handhaven, en niet toe te laten, dat zij door hun tegenstanders, door een onbehoorlijke dwang, zoals reeds had plaats gehad, werden onderdrukt.

En, aangezien nu de genoemde raad het gezag, om over de Hervormden uitspraak te doen, zich aanmatigde, en zonder twijfel hun bepaald besluit, om hun bevel door de wapenen uit te voeren, gaf, zoals dit reeds door velerlei meer dan barbaarse wreedheden, helaas, plaats had, en de arme verdrukten eindelijk tegen zulk onrechtvaardig geweld en onmenselijke nooit in een geschiedenis gehoorde tirannie, genoodzaakt werden zich te beschermen, zo is het te denken, dat ieder, die zonder veroordeel en onpartijdig het bovenverhaalde inziet, zal moeten erkennen, dat zij zich niet tegen zijn doorluchtige hoogheid, hun eigen vorst en heer, voor wie zij hun lichaam en leven, have en goed overhadden, verzetten, maar ook bereid waren de goede God voor de bestendige vrede, het heil en de welstand voor hem en zijn koninklijk huis hartelijk en vurig te bidden; en veel meer tegen een ontelbare menigte bandieten, rovers en moordenaars, die, in de hoop, dat hun de bewoners der dalen ten roof zouden gegeven worden, met grote scharen daarheen trokken, en alles te vuur en te zwaard vernielden, ook tegen het ongemanierd geweld van de genoemde raad, en vooral tegen de markgraaf van Pinasse, die boven het gegeven vorstelijk woord, hen onvoorziens overviel, hen tot geen gehoor bij hun gewone overheid toeliet en evenmin bij zijn doorluchtige hoogheid, hun genadige vorst, tot wie zij, naast God, hun enige toevlucht namen, bij hem alleen hun troost zochten, van Hem alleen hun verlossing verwachtten, toegang verleenden, en dus gedwongen waren naar de wapenen te grijpen; de barmhartige God ernstig en onophoudelijk biddende, dat Hij, Die de harten der koningen en vorsten in zijn hand heeft, het medelijdende hart van zijn, doorluchtige hoogheid genadig verzachte, tot betoning van genade en erbarming, alsook tot herstelling in het hunne en het vreedzaam genot daarvan.

Om dit te verwerven werden alle gelovige en christelijke zielen gebeden en vermaand, dat zij, als leden van één lichaam en kinderen van één Vader, met deze beklagenswaardige verdreven en aan het afgrijselijk bloedbad ontvloden medechristenen, hartelijk medelijden zouden hebben, en hen in hun gebeden gedenken, dat het God behagen mag hen in hun grootste droefheid te troosten en te

versterken, en hun bij zijn doorluchtige hoogheid genade te doen verkrijgen, als ook, uit innerlijke recht christelijke liefde, door hun milde en vrijwillige handreiking, zovele verwoeste gemeenten te vertroosten en te helpen.

7. Overheidsdwang bij Waldenzen om Rooms-Katholiek te worden

Aangezien dan, uit hetgeen is meegedeeld, duidelijk blijkt, dat alle bovengenoemde lasteringen en beschuldigingen, die men deze beklagenswaardige lieden wilde aanwrijven, ten enenmale vals zijn; wie zou dan ook niet inzien, dat alles wat hun tegenstanders tegen hen begingen, tot geen ander einde plaats had dan tot uitroeiing der Hervormden en tevens tot verbreking van hun godsdienst? Hun toch werd bevolen de mis bij te wonen, of, zo zij dit weigerden, bij lichaamsstraf en doodsvonnissen hun huizen en woningen te verlaten. Daarna liet men ook niet na hun dit alles op te leggen hun, die men vermoord had of tot de dood veroordeeld, verlossing en behoud van hun leven toe te zeggen, *wanneer zij de roomsen godsdienst wilden aannemen.*

En dit alles is niet alleen uit het geschrift van de heer Boschart, waarvan wij hier boven melding hebben gemaakt, openbaar, maar ook uit het gedrukte bevel van de markgraaf van Pinasse, waarin allen, die terugkeerden tot de Rooms katholieke godsdienst, levensbehoud en het bezit van hun goederen beloofd werd. En, opdat zij hieraan niet zouden twijfelen, werden hun, door zijn eigen hand, gezegelde afschriften gegeven, waarvan een met een bijgevoegd handschrift, dat door een der voornaamste monnikensekte of misdienaars aan een, die tot afval was gedwongen, is meegedeeld, en waarvan hier het afschrift volgt.

Afschrift van het gedrukte bevel aan de markgraaf van Pinasse, aangaande de beloofde vrijheid aan hen, die van de godsdienst zullen afvallen.

“Markgraaf van Pinasse, ridder en generaal over het voetvolk van zijn koninklijke doorluchtigheid, hebbende van zijn koninklijke doorluchtigheid kracht en bevel ontvangen, beloven wij N. N., nadat wij van de eerwaardige vader, de oversten der gezonden monniken, een getuigenis hebben gehoord, dat hij tot de rooms katholieke godsdienst is teruggekeerd, te mogen wonen in de plaats N., en in het huis, waarin hij voor de onlusten gewoond heeft, en de goederen die hij in die plaats heeft bezeten, in zekerheid te mogen genieten, niettegenstaande hij mede aan het stichten van oproer schuldig was, en daardoor de dood en verbeurdverklaring van al zijn bezittingen verdiend had; welke straf, zowel lichaams als doodstraf, als ook wat de bezittingen aangaat, zijn koninklijke doorluchtigheid ten goede vernietigt, omdat hij tot de rooms katholieke godsdienst teruggekeerd is, onder voorwaarde, hem niet alleen het leven, maar ook de bezittingen te schenken, gedurende de lijd van twee achtereenvolgende jaren, wanneer hij in die lijd, zoals het een goed rooms katholiek christen betaamt, leeft, en niet handelt tegen het bevel van zijn koninklijke doorluchtigheid, maar, wanneer hij tot de vorige ketterij terugkeert, en door nieuwe ongehoorzaamheid tegen het bevel van zijn koninklijke doorluchtigheid handelt, zal hij niet alleen van de beloofde weldaden verstoken zijn, maar ook als een oproerling, die tegen de goddelijke en menselijke majesteit gezondigd heeft, gestraft en zijn huizen, goederen en vruchten, hoe ook genaamd, verbeurd verklaard worden.

Gegeven te La Tour, in het dal Lucern, de 4e Mei 1654,
P. Claudius, van Simiane Berton."

Getuigenis van de monnik.

"Ik ondergetekende getuig, dat Y. van deze of die plaats, de ketterij van Calvijn afgezworen, en zich tot de gehoorzaamheid der Roomse kerk overgegeven en beloofd heeft daarin te leven en te sterven. Gegeven te la Tour de 3e Mei 1655. "

Nadat de afgrijselijke vervolging in het dal Lucern had plaats gehad, scheen het, dat het woeden en razen der tegenstanders bevredigd was, en dat het gevaar voor de bewoners van het dal **St. Martin en Perouse** zou zijn geweken, aangezien zij niet net als de anderen belasterd werden; doch het ging hun niet beter dan hun broeders. Men kon daaruit gemakkelijk zien, dat deze vervolging niet slechts enkelen betrof, maar allen in het algemeen, om hen namelijk uit te roeien, of tot afval te bewegen.

Niet lang daarna liet Gastaldo een bevel uitgaan, in de naam van zijn koninklijke doorluchtigheid, waarin hij alle Hervormde bewoners van het dal St. Martin en ook een gedeelte van het dal Perouse, beide onderdanen van zijn koninklijke doorluchtigheid, gebod, onder bedreiging van lichaamsstraf of doodsvonnis, of hun bezittingen te verlaten, of de mis bij te wonen; en beloofde tevens, in naam van zijn koninklijke doorluchtigheid, aan allen, die hun godsdienst zouden laten varen, dat zij in hun woningen blijven, en al hun goederen in vrede en rust bezitten zouden.

Het geschrift dat tegen de bewoners van de vallei **St. Martin** in het openbaar werd afgekondigd, luidde als volgt:

"Andreas Gastaldo, doctor in de rechten, raad en rekenmeester in de rekenkamer van zijn koninklijke doorluchtigheid en de bij deze gelegenheid algezonderene.

Uit kracht van het ontvangen bevel van zijn koninklijke doorluchtigheid, wordt de overste raadsdienaar of gezworen beambten bevolen, dat hij bevelen en gebieden, zoals wij door dit geschrift bevelen en gebieden: aan allen en ieder der huisvaders van de huisgezinnen, die zijn overgegaan tot de Hervormde godsdienst, met hun huisgezinnen, die binnen de grenzen van St. Martin wonen, en onderdanen zijn van zijn doorluchtige hoogheid, dat zij met hun huisgezinnen uit die plaatsen vertrekken, en wel binnen de lijd van vierentwintig uren na openbare afkondiging van dit bevel; dat zij Zich begeven buiten het gebied en het land van zijn doorluchtige hoogheid, op verlies van leven en bezittingen. Wanneer zij dit bevel binnen de bepaalde tijd niet nakomen, zullen zij voor oproerigen en strafwaardigen worden gehouden. Tevens verklaart ook zijn doorluchtige hoogheid, dat zijn bedoeling nooit geweest is, dat de onderdanen, die de wapenen hebben opgevat, en de bewoners van het dal Lucern te hulp gekomen zijn, enige vrijheid of inwoning, die hiermee worden ingetrokken, genieten zullen.

Zo wordt ook verklaard en bevolen, dat hun huizen en woningen, roerende en onroerende goederen, hoe die ook helen mogen, vervallen zijn aan de schatkamer van zijn hoogheid, wanneer zij binnen die dagen niet voor ons verschijnen, en bewijs geven, dat zij hun bezittingen aan roomsgezinde personen hebben verkocht, of dat de bedoelde huisvaders en hun gezinnen tot de Rooms katholieke godsdienst zijn overgegaan. Bij deze gelegenheid toch vergunt zijn doorluchtige hoogheid hun voortaan in hun huizen te wonen, en hun goederen in vrede te genieten. Voorts zal dit bevel aan de gewone plaatsen in het openbaar worden afgekondigd, en zoveel kracht en macht hebben, alsof het ieder in het bijzonder ware aangezegd.

Gegeven te Lucern, de 28e April 1655."

Andreas Gastaldo,
 Rekenheer en Gezant
 Lager stond: Ossaco, secretaris.”

Wie dit bevel slechts leest, zal daaruit gemakkelijk zien, dat alles wat hier boven van de aanslagen tegen de Hervormden en de eigenlijke redenen dezer vervolging is meegedeeld, de zuivere waarheid is. Aangezien toch aan allen in het algemeen, op lichaams- of doodstraf, bevolen werd binnen vierentwintig uren hun woningen te verlaten, en te vertrekken uit het gebied en het land van zijn koninklijke doorluchtigheid, wanneer zij niet tot de Rooms-katholieke godsdienst wilden overgaan, in welk geval hun al het kwaad, dat zij mochten hebben begaan, hun vergeven, en hun het bewonen van hun huizen en het zeker bezit van hun goederen werd geoorloofd. Was dit dan niet een onomstotelijk bewijs, dat het alleen om de godsdienst te doen was, en dat men hen overigens van niets kon beschuldigen?

Wat de bijvoeging betreft, *dat zij straf verdiend hadden, omdat zij de wapenen hadden opgevat, en de bewoners van het dal Lucern te hulp kwamen*, dat heeft niet de minste grond. Dit was slechts een ijdele uitvlucht, om hun bloedige daad, onder enige schijn van recht te volbrengen; want om nu alleen te spreken van de poging der Hervormde tot bescherming van hun leven, en dat van hun vrouwen en kinderen, tegen de gruwelijke moordenaars, door wie zij trouweloos werden overvallen, hebben zij daarin niets anders gedaan dan wat recht en billijk is? Wanneer enige lieden uit de dalen St. Martin en Perouse zich in die tijd bij hun broeders lieten vinden, toen deze in die ellendige toestand verkeerden, waren dat enige bijzondere personen, en mogelijk uit honderd nauwelijks één. Moesten daarom de onschuldigen zowel als de schuldigen de straf voor gemeend kwaad dragen? Immers, die op de daad betrappt werden, en wie men had kunnen bewijzen, dat zij de wapenen hadden opgevat, deze hadden verjaagd moeten worden. Om welke reden heeft men dan allen zonder onderscheid, man en vrouw, klein en groot, jong en oud, niet één uitgezonderd, ofschoon er toch velen waren, die aan deze daad geen deel of gemeenschap hadden, of hebben konden, in de ellende gejaagd? Geeft men hierdoor niet genoeg te kennen, dat het niet was om het opvatten van de wapenen, maar het alleen om de godsdienst plaats had, daar men het land van de dusgenaamde ketterij reinigen, en de roomse geestelijkheid, die daarop lang hadden aangedrongen, genoegenschaffen wilde?

Daarenboven, wanneer het opvatten van de wapenen de eigenlijke reden van het dusgenoemde oproer en de daarop volgende verstoting in de ellende geweest ware, hadden, volgens recht, alleen die aan deze plaats als schuldigen werden aangemerkt, gelijkelijk behoren gestraft te worden.

Evenwel werden zij, die Rooms wilden worden, verschoond. Men gunde deze alle vrijheden, en hun werd toegestaan in zekerheid en vrede in hun huizen te wonen. Wat alles een zeker teken is, dat zij alleen wegens de godsdienst, daar zij God meer wilden gehoorzamen dan de mensen, voor oproerlingen gehouden werden. Waarom dan ook de Hervormden, voor wie het plan van hun tegenstanders niet verborgen was, nadat zij deze strenge bevelen hadden ontvangen, niet langer beraadslaagden, of zij in hun huizen zouden blijven wonen en hun godsdienst vaarwel zeggen, of zich aan ellende bloot stellen en bij de belijdenis der waarheid blijven volharden.

Terstond besloten zij om Christus' wil alles te verlaten, en eerder het tijdelijke in de weegschaal te stellen, dan door een schandelijke afval de genade Gods te verbeuren,

en zich van de heerlijke erfenis en de rijke schat, die de Heiland in de hemel hun had toegezegd, te beroven.

Daarom vertoefden zij niet hun huizen te verlaten, het land van zijn koninklijke doorluchtigheid uit te trekken, en zich naar de nabij gelegen dalen Quelras en Pragela in Dauphiné, te begeven, naar zijn *koninklijke majesteit van Frankrijk*, die zijn groot medelijden jegens de ellendige van alle plaatsen bewees, hen door zijn grote genade duldde, en hun zekerheid gaf te midden van hun ellende, zoals hij later, in zijn schrijven aan de hertog van Lesdigueres tot dit einde overvloedig toonde.

Aldus werden deze verdrukte lieden genoodzaakt te vertrekken, hun huisgenoten in bittere ellende achter te laten, en daarom allerlei grote ongelegenheden en jammeren uit te staan. Zij deden dit nochtans met vreugde, aangezien zij om Christus' wil deden, en vast voornemens waren Hem Zijn kruis en versmaadheid met volharding na te dragen, en liever te sterven dan van de waarheid te wijken.

Intussen vielen de vijanden, die niet nalieten hun grote haat en verbittering te tonen, terstond met hun volken in de dalen van St. Martin en Perouse, waar zij zich, evenals in het dal Lucern, overgaven aan roven, plunderen, het verbranden van huizen en kerken, het omhakken van bomen en alles vernielden. Zij deden in één woord alles, wat men gewoon is, als men een land wil herscheppen in een woestijn. Zoals blijkt uit het schrijven van de graaf Boschart, "dat het overige van de dalen, dat door de Hervormden in de landen van zijn doorluchtige hoogheid gelegen, bewoond werd, in één ogenblik door de goddeloze soldaten beroofd werd en verwoest."

Doch hierdoor werden ook de haat en de vijandschap van hun tegenstanders niet bevredigd; want de markgraaf van St. Damian, die het volk van zijn koninklijke doorluchtigheid aanvoerde, wilde hen, weinige dagen daarna, wederom overvallen, en heeft hen gewapend tot in het dal Pragela vervolgd, wat nochtans tot het gebied van zijn koninklijke majesteit van Frankrijk behoorde, waar hij twaalf huizen verbrandde en enige versloeg. Hij zou zeker nog meer geweld hebben gepleegd, wanneer de bewoners van dit dal zich niet tegen deze inval verzet hadden, en hen gedwongen te vertrekken uit de landen van zijn koninklijke majesteit.

Daarna bezetten zij de voornaamste plaatsen der valleien, zoals La Tour, Lucern, Angrocna, St. Second en andere vlekken met sterke wachten, opdat de Hervormden niet zouden terugkeren. Ja, om hun oogmerk beter te bereiken, werd van Turijn geschreven, dat men voornemens was alle bandieten uit Piëmont derwaarts te zenden, om aldaar te wonen, met kwijtschelding van hun misdaden, wanneer de raadsheren dit wilden toestaan.

En teneinde hun, die het geweld van hun vijanden waren ontlopen, te groter vrees aan te jagen, en de vijanden te beter moed zou gegeven worden, bevalen zij om hen, waar zij ook gevonden werden, om te brengen. Daartoe maakten zij een lijst, waarop zij de namen der voornaamste Hervormden, zowel kerkdienaren en anderen, aantekenden, en enige honderden zilveren kronen op hun hoofden zetten, en beloofden hem, die hen dood of levend te Turijn zou overleveren, het loon der ongerechtigheid.

Om daartoe te geraken, wendden zij alles aan, en zagen naar alle gelegenheden uit, zoals zij dan ook enige in hun handen overleverden, en onder deze ook de heer Paul Fentrier, die, ofschoon hij een onderdaan des konings was, in de nabijheid van Pinerol, in het land van de koning, door deze goddeloze moordenaars verslagen werd, die hem het hoofd afsloegen, en dat te Turijn brachten, teneinde daarvoor de beloofde honderd vijftig kronen te ontvangen. Aldus werd door hun vijanden niets verzuimd

om hen geheel uit te roeien. Bovendien liet het zich ook niet aanzien, om het lang in deze ellendige en beklaglijke toestand uit te houden, of zich weer te herstellen.

8. Verzet en verlossing

Maar gelijk God de Zijnen nooit geheel verlaat, en Zijn kracht in hun hoogste zwakheid volbrengt, liet Hij ook in die tijd, toen alle hoop scheen uitgeblust, enige stralen van genadige verlossing schijnen. Als Hij namelijk enige uit hen met de geest der sterkte aangordde, gaf Hij het hun ook in het hart, door een geoorloofde en rechtmatige tegenstand, de moedwil en het geweld van hun vervolgers te weerstaan, en liet hun de rechtmatige bezittingen van hun vaderlijk erfdeel, dat zij sedert onheugelijke tijden hadden bezeten, en de door hun doorluchtige vorsten geschonken voorrechten en vrijheid, behouden.

Onder aanvoering van Bartholomeüs Jaher en Jozua Janavel, verenigden zich omstreeks zeven of acht honderd; deze keerden terug naar hun land, en bemachtigden de voornaamste plaatsen in de genoemde dalen, zoals het gehele dal St. Martin, een gedeelte van de vallei Perouse, liggende in het gebied van zijn koninklijke doorluchtigheid, de vlakte van het dal Lucern, en in de eerste plaats het dorp Lucern, waaruit de grootste bezetting was genomen. Deze veroverde plaatsen versterkten zij goed, verweerden zich daarin met grote standvastigheid, vielen in de vlakten, en maakten het hun vijanden, door onophoudelijke schermutselingen, zeer lastig, waardoor de krachten van deze, ofschoon zij verreweg de sterksten waren, voortdurend te kort schoten.

In Mei plunderden en verbrandden zij ook enige dorpen, waarin zich de moordenaars ophielden, zoals vooral St. Second, waar zij honderd barbaarse Ieren, door wie zij zo gruwelijk waren behandeld, en die met enige boeren onder de wapenen waren, versloegen.

Zij kwamen ook te Usasque, Garsillane, Bricheras en in andere plaatsen, waar zij allerwege de genadige hand Gods bespeurden, die hen leidde, om op billijke wijze hen te straffen, door wie zij tegen alle recht waren overvallen. Toen echter de hertog van Savoye dit vernam, zond hij de graaf Campan met drie honderd paarden en een afdeling soldaten van Savoye om hen te beteugelen.

Intussen waren zij ook van tijd tot tijd door andere geloofsgenoten versterkt. De hun aangedane wreedheid, die in alle gewesten, waar zich Hervormden ophielden, werd bekend gemaakt, veroorzaakte overal grote ontsteltenis, medelijden en lust tot wraak jegens de hertog van Savoye.

De eerste, die zich daardoor gehoord achtten, waren de **Zwitserse protestantse kantons**. Deze schreven over deze zaak aan de heer rijksbeschermer in Engeland en aan hun hoogmogenden, als ook aan de gemeenten in Frankrijk, en verzochten hun hulp. Deze lieten ook in hun gehele gebied voor de genoemde overgebleven verdrevenen terstond vrijwillige giften inzamelen. De lieden te Bazel gaven daartoe 6.000 gulden, en al de overige plaatsen samen 12.000 gulden.

Voorts verzamelde men in **Engeland** meer dan twee tonnen goud voor deze vervolgde Hervormden in.

In de **Verenigde Provinciën** geschiedde dit ook, waarbij Holland in mildheid uitmuntte, waar de inzameling op 5 September 1655 o. a. plaats had, en ontvangen werd:

Van de Hervormde Duitse gemeente te Amsterdam ...	f 45.000
Van de Waalse gemeente te Amsterdam ...	f 9.000
Van de Lutherse gemeente te Amsterdam ...	f 12.000
Van de Waterlandse en Vlaamse Doopsgezinden ...	f 20.000

Van de Hervormde gemeente te Haarlem . . .	f 25.000
Van de kleine stad Enkhuizen . . .	f 6.000
Van de Hervormde gemeente te Beverwijk ...	f 400
Van de Hervormde gemeente te Oost-Zaan ...	f 500
Van het kleine dorp Velsen ...	f 80
Enzovoorts door het gehele land naar evenredigheid.	

De leden van Zürich en Bern zonden enige afgevaardigden naar de hertog van Savoye, om van hem te vernemen waarom hij de Waldenzen, niettegenstaande hun gemaakt verdrag en zijn gegeven woord, zo slecht had laten behandelen.

Zij kregen slechts het eenvoudige antwoord, *dat hij en zijn raad de zaken zouden onderzoeken.*

En daar de markgraaf van Pinasse zich had laten ontvallen, dat hij de Hervormde Zwitsers te St. Martin evenzeer wilde laten overvallen als hij de Waldenzen gedaan had, lieten zij de genoemde hertog berichten, dat het bij hen besloten was, dat zij die naar hun beste vermogen zouden beschermen.

Afschrift van de bevestiging der verkregen vrijheid en voorrechten, in het jaar 1655.

“Wij Carolus Emanuël, door Gods genade hertog van Savoye, prins van Piëmont en koning van Cyprus.

Naardien wij, door de vergunning van de 2e en 4e Juni, alsmede van de 29e September van het jaar 1653, de bewoners van de dalen Lucern, Perouse, St. Martin, Roche-platte, St. Bartholomeüs, Preruslin en de plaatsen daartoe behorende, die belijders van de bedoelden Hervormden godsdienst, in het bezit van dezelfde vrijheden en vergunning, die zij van wijlen hertog Karel Emanuël en hertog Victor Amadeus, mijn grootvader en vader, loffelijker gedachtenis, verkregen hebben, voortaan laten, zoals hun is toegezegd en beloofd; maar dat zij die tot hertoe de handelingen in ‘s lands raadkamer niet hebben kunnen laten inlijven, en wel wegens de Franse volken, die zich in de vorige winter in de dalen hebben opgehouden, en vanwege de schade, die zij in de omliggende plaatsen veroorzaakt hebben. Niettemin is onze wil en bedoeling dat deze, van deze tijd aan, zonder enig beletsel, zullen worden genoten, totdat zij binnen de drie volgende maanden ingelijfd worden.

Na rijp overleg, als hebbende volkomen macht en onbepaald gezag, met goedvinden van onze raad, bevelen en gebieden wij, dat de bedoelde vergunningen in alle en aan alle plaatsen, volgens haar invloed, nagekomen en opgevolgd zullen worden, en opdat die te beter zouden worden nagekomen, vergunnen wij de genoemde Hervormden te oogsten en te dorsen en in de overige plaatsen van onze land en koopmanschap te drijven en daarin te handelen, maar niet daarin te wonen.

Dat alles echter in dier voege, dat niemand hen wegens de godsdienst lastig valle, onder de voorwaarde echter, dat zij met niemand over de godsdienst zullen redetwisten, noch iemand ergernis geven, en zij voor het overige onze en der voorvaderen instellingen en bevelen vlijtig in acht nemen. Wij verklaren, dat de bekendmaking van deze tegenwoordige erkenning, die openlijk zal worden uitgeroepen en aan de genoemde plaatsen aangeplakt, even zo krachtig en vast zij, alsof deze aan ieder in het bijzonder ware gegeven, en dat door Sinibaldo, onze

drukker en die van de rekenkamer, het gedrukt afschrift, evenals het oorspronkelijke, zal worden geloofd en nagekomen. Want dit is onze wil. Gegeven te Turijn, de 29e Mei 1655.

Te Turijn, door Joan Sinibaldo, drukker van zijn Koninklijke doorluchtigheid en van zijn rekenkamer.

Toen nu de Hervormden deze vergunning van zijn doorluchtige hoogheid hadden verkregen, hielden zij zonder ophouden om de hun toegezegde inlijving van hun bewilliging aan, zoals in het vorige bericht werd getoond, en gaven hun niet de minste reden om hen te vervolgen.

Waaruit dan weder duidelijk blijkt, dat het aangerichte bloedbad niet met toestemming van zijn koninklijke doorluchtigheid plaats had, en geen reden geweest is van het oproer, dat de Hervormden werd aangewreven; ***maar dat het plan uitgegaan is van Rome en Madrid, die het met elkaar eens waren de Hervormde godsdienst uit te roeien, en de Franse regering uit Italië te verjagen.***

In de maand Juli ontvingen zij enige onderstand **uit Frankrijk**, waarmee zij hun *hoogte* gewapenderhand weer innamen, en sterk bezet hielden. Doch, aangezien zij zeer weinige ruiters bezaten, konden zij hun oogst in *de valleien* niet beschermen, maar werd die door de macht van de Piëmontezen en Savoyers afgesneden en weggehaald, doch niet zonder groot verlies van hun volk en arbeiders.

Later werden zij geholpen uit de Franse gewesten met drie honderd ruiters, enige welbereden vrijwilligers, benevens een goede som geld en verscheidene oorlogsbehoefden, wat hun versterkte en bemoedigde.

Intussen werden door de gevolmachtigde van Bern aan de hertog van Savoye enige artikelen tot een verdrag voorgesteld. Doch, aangezien zij daarmee enige Hervormde staten ingesloten wilden hebben tot hun verzekering, verwierp hij die, omdat deze hem ergerden. Zij stelden derhalve enige andere op, ten gevolge waarvan enige gevolmachtigden van beide zijden bij elkaar kwamen, om te zien of er ook mogelijkheid bestond de geschillen bij te leggen.

9. Gedwongen vredes-akkoord

Eindelijk, door toedoen van de heer Abel Servien, die te Turijn als gezant vanwege de koning van Frankrijk bij de hertog van Savoye kwam, bracht men zoveel teweeg, benevens het geestelijke gezelschap tot voortplanting van het geloof, dat zonder andere buitenlandse gezanten dan de vier gevolmachtigden van de valleien, als **Stockhart, Jean Léger, Michalin en Isaak Lepreux**, toe te staan, op de 28e September 1655, het volgende besluit te Turijn, genoegzaam gedwongen, hun te doen ondertekenen, omdat men hun, in geval van weigering, dreigde af te snijden van alle gemeenschap met Savoye en ook met Frankrijk.

De punten in het kort zijn de volgende:

- I. Van al wat gebeurd is wordt kwijtschelding door de hertog van Savoye gegeven.
- II. De Hervormden zullen moeten verlaten hun woningen en bezittingen aan de overzijde van de Peles, en hun wijngaarden, Bubiane, Lucern, Fenil, Campillon,

- Garzillane en de onderhorige dorpen van Lucern, doch zullen het hunne daar aan de roomsen voor Allerheiligen a.s. mogen verkopen.
- III. De Hervormden zullen mogen wonen te St. Jean, doch zullen daar geen kerk mogen hebben.
- IV. Te La Tour mogen de Hervormden als vroeger wonen.
- V. Te St. Second mogen de Hervormden niet wonen dan op de gewone plaatsen Prerustin, St. Bartholomeüs, Rocheplatte, en de gewone vrijheid van hun godsdienst genieten.
- VI. Voorts zullende Hervormden, om zich van de geleden schade te verbeteren, de jaren 1656, 1657 en 1658 vrij zijn van alle winterverblijven, inlegering, toevoer van granen, van belastingen, en in de jaren 1659 en 1660, zullen zij van alles, behalve de belasting, vrij zijn, en hun wordt voorts kwijtgescholden, wat zij mochten schuldig zijn.
- VII. Alsmede wordt hun gegeven vrijheid van godsdienst in al de genoemde plaatsen.
- VIII. Zij zullen koophandel mogen drijven, timmeren en delen met de roomsgezinden, zonder gemoeid te worden wegens hun godsdienst.
- IX. Men zal onverhinderd in alle Staten de mis en de roomsen godsdienst mogen uitoefenen, ook in de plaatsen welke aan de Hervormden zijn toegestaan; doch de Hervormden zullen aan de ene kant die niet behoeven bij te wonen, noch daarin helpen, doch aan de andere zijde die dienst op generlei wijze mogen storen of verhinderen.
- X. De roomsen zullen de bewoners van de drie valleien geen overlast mogen aandoen wegens hun eerste beginselen tot deze handeling, maar hen in hun geweten en godsdienst vrij en ongemoeid laten.
- XI. Alle gevangenen aan beide zijden, zo mannen, vrouwen als kinderen, zullen zonder onderscheid losgelaten worden.
- XII. De Hervormden zullen ook delen in alle openbare bedieningen en ambten.
- XIII. Het verzoek van de bewoners van La Tour, om een vrije markt, zal hun vergund worden.
- XIV. In de bovengenoemde plaatsen zal de wettelijke verkiezing niet worden vernietigd onder voorwendsel van de godsdienst.
- XV. Geen Hervormden zullen gedwongen worden tot de roomse godsdienst, noch de kinderen van hen genomen worden, of de jongensmoeten twaalf, en de meisjes tien jaren oud zijn.
- XVI. Als getuigen voor de waarheid zal men de Hervormden zowel als andere godsdienstbelijders toelaten, en geen Hervormde zal men mogen beschimpen of belasteren.
- XVII. Zowel aan de bewoners van de drie valleien als aan die van de andere plaatsen worden de rechten en vergunningen als vanouds toegestaan.
- XVIII. Wanneer de predikanten over lijfstraffelijke zaken onderzocht worden, zullen zij als anderen niet ten eerste voor ons gedagvaard mogen worden, maar zal de eerste en tweede rechtsvordering onder hun rechtsgebied moeten vooraf gaan.
- XIX. Zodanige gronden en erven van verwoeste huizen, waar men katholieke kerken en huizen wil bouwen, zullen buiten de toelating gesloten zijn.
- XX. Deze punten willen wij door onze beambten en dienaars strikt onderhouden hebben, en, zonder er iets voor te betalen, gerechtelijk ingeschreven."

Toen de buitenlandse gezanten, die te Bern vergaderd waren, om een goed middel tot schikking te beramen, van deze gedwongen artikelen hoorden, waren zij zeer

misnoegd, en verklaarden, dat het buiten hun toestemming geschied was, en niet zou doorgaan, of, indien er iets kwaads uit volgen mocht, zij de schuld daarvan niet op zich namen. Doch de bepalingen bleven bestaan, en de gevluchten keerden naar hun huizen terug, zij namelijk, aan wie dat was toegestaan. De anderen bleven bij hun geloofsgenoten, en hoopten, door tussenkomst van de Engelsen gezant, op de voorbede van de koning van Frankrijk, in het bezit van hun woningen te worden gesteld.

Voorts werden de gevangenen, aan beide zijden, op vrije voeten gesteld, en verliet het volk van de hertog de valleien. Een der predikanten getroostte zich de moeite om de vermoorde lichamen te verzamelen, en die te doen begraven. Onder deze bevonden zich twee duizend twee honderd achtenzeventig personen (2.278) , die hij kende, als zovele beklagenswaardige overblijfselen van christelijke liefde jegens hun naasten, en slechte lokmiddelen voor Jood en Heiden, om rooms christen te worden.

In de maand September 1656 lieten de beklagenswaardige vervolgte Hervormden uit de valleien aan de hoogmogende Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden weten, dat de giften, door hen gezonden, goed waren ontvangen, maar dat de roomsen hun van alles beroofden, en zij bijna niets te zaaien noch te maaien hadden, ten gevolge waarvan zij nog in een ellendige toestand verkeerden.

Dat voorts het meegedeelde de goedgunstige lezer genoeg zij, totdat ons een meer uitvoerig bericht zal toegezonden zijn, wat wij hem dan zullen meedelen. Wij bidden intussen de Almachtige God, om alles tot eer en lof van Zijn Naam te besturen, en de Zijn te beschermen voor alle aanvechtingen der geestelijke en wereldse vijanden.

10. Korte geloofsbelijdenis der Hervormde gemeenten (Waldenzen) in Piëmont

Aangezien wij hebben vernomen, dat hun tegenstanders niet tevreden waren, dat de Hervormden op het gruwelijkst vervolgd en van al hun bezittingen beroofd werden, en, om ben daarenboven nog meer gehaat te maken, overal allerlei lasteringen van hen uitstrooiden, waardoor zij niet alleen hun personen, maar ook de heilrijke leer, die zij belijden, zochten verdacht te maken en te verzwakken, zijn wij genoodzaakt, om hun, die aan zulke eerroverijen geloof mochten slaan, deze waan te ontnemen, hierbij te voegen een korte verklaring van hun geloof, wat zij in vroeger tijd beleden, en die zij, als overeenkomstig met Gods Woord, nog behouden, opdat de gehele wereld de grove onwaarheden en valse lasteringen, als ook de onbillijke wijze, waarop zij wegens een zodanige onschuldige leer gehaat en vervolgd werden, zien mag.

"Wij geloven

1. Dat er een enig God is, Die een geestelijk, eeuwig, oneindig, afwijs, zeer barmhartig en rechtvaardig, in één woord, gans volkomen Wezen is, en dat in dit enige Wezen drie personen begrepen zijn, namelijk, de Vader, de Zoon en de Heilige Geest.
2. Dat zich deze God aan de mensen door Zijn werken, zowel der schepping als door de onderhouding van alle dingen, en door Zijn Woord, dat in het begin op velerlei wijze, door goddelijke openbaring, maar daarna in de boeken, die de heilige Schrift genoemd worden, aangetekend is, heeft geopenbaard.
3. Dat men deze heilige Schrift voor Goddelijk en canoniek, zoals wij die aannemen, aannemen moet, dat is als een regel en richtsnoer van ons geloof en ons leven, en dat die volkomen in de boeken des Ouden en Nieuwe Testaments vervat zijn; dat in het Oude Testament alleen moeten aangenomen worden die boeken, welke God aan de Joodse kerk gegeven heeft, en die zij steeds voor goed gehouden en als goddelijk erkend hebben, namelijk, de vijf boeken van Mozes, Jozua, Richteren, Ruth, twee boeken van Samuël, twee boeken der Koningen, twee boeken der Kronieken, Ezra, Nehemia, Esther, Job, de Psalmen, de Spreuken Salomo's, de Prediker, het Hooglied, de vier grote en twaalf kleine Profeten, en in het Nieuwe Testament: de vier Evangeliën, de Handelingen der Apostelen, de Brieven van Paulus, zoals een aan de Romeinen, twee aan de Corinthiërs, een aan de Galatiërs, een aan de Epheziërs, een aan de Philippensen, een aan de Colossensen, twee aan de Thessalonisensen, twee aan Timotheüs, een aan Titus, een aan Philemon, en een aan de Hebreëen, de brief van Jakobus, twee brieven van Petrus, drie brieven van Johannes, de brief van Judas en de Openbaringen van Johannes.
4. Dat wij het Goddelijke gezag van deze boeken niet alleen erkennen door de getuigenis der kerk, maar voornamelijk door de enige ontwijfelbare waarheid der leer, die daarin vervat is, door de geheel goddelijke voortreffelijkheid, hoogheid en majesteit, die daarin blijkt, en door de werking des Heilige Geestes, Die maakt, dat wij de getuigenis der kerk met eerbied aannemen, die onze ogen opent, opdat wij de stralen van het hemelse licht, die in de heilige Schrift schijnen, zien, en onze smaak derwijze bestuurt, dat wij deze spijs door de goddelijke smaak, die daarin is, kunnen onderscheiden.
5. Dat God door Zijn vrije wil en door de oneindige kracht van Zijn Woord alles uit niet heeft geschapen.

6. Dat Hij alles door Zijn Voorzienigheid bestuurt en regeert, aangezien Hij alles, wat op aarde geschiedt, bestuurt en leidt en evenwel geen oorzaak van het kwaad, dat de schepselen begaan, kan worden genoemd, en dat ook de schuld daarvan op generlei wijze Hem mag worden toegeschreven.

7. Dat enige uit de Engelen, die toch allen rein en heilig geschapen waren, in zulk een ellende en verderf verzonken zijn, waaruit zij nooit kunnen worden verlost; maar dat de overige Engelen door de goedheid Gods, Die hen behouden en bevestigd heeft in het goede zijn staande gebleven.

8. Dat de mens, die heilig en rein naar het beeld van God geschapen was, zich van deze zaligen toestand heeft beroofd, aangezien hij aan het bedrog van de satan heeft gehoor gegeven.

9. Dat de mens door zijn val de ontvangen gerechtigheid en heiligheid verloren, en zich daardoor niet alleen aan de toorn Gods, maar ook aan de dood en de gevangenschap en aan hem, die het geweld des doods heeft, namelijk, de duivel, heeft onderworpen: zo geheel, dat zijn vrije wil tot een knecht en slaaf der zonden geworden is, zodat van nature alle mensen, Joden en heidenen, kinderen des toorns zijn, dood in zonden en misdaden, en daarom onbekwaam tot enige goede, of tot enige heilzame daad; ja dat zij, zonder Gods genade, niets goeds kunnen bedenken, omdat al hun gevoelens en gedachten ten allen tijde boos zijn.

10. Dat alle nakomelingen van Adam, in hem, aan zijn ongehoorzaamheid, schuldig zijn, met zijn bederf bevangen en in een gelijke ellende, tot de pas geboren kinderen van moeders lichaam aan, gevallen zijn, van waarde erfzonde haren naam bekomen heeft.

11. Dat God uit dit verderf en verdoemenis uittrekt degenen, die Hij uit genade in Zijn Zoon Jezus Christus verkoren heeft; en de overigen, zonder dat Zijn gerechtigheid en vrijheid daarin mag berispt worden, daarin gelaten heeft.

12. Dat Jezus Christus, nadat Hij van God, in Zijn eeuwige raad, tot de enige Heiland en Hoofd Zijns lichaams, welk de kerk is, beschikt was, die ter bestemder tijd, door zijn eigen bloed, verlost heeft, en haar al Zijn schatten, door de prediking Zijns Woords laat voorhouden.

13. Dat in Christus Jezus twee naturen zijn, de Goddelijke en de menselijke, waarachtig in één persoon verenigd, en wel zonder vermenging, zonder verzwakking, zonder verandering; aangezien iedere natuur haar onderscheiden eigenschappen behoudt, en dat Jezus Christus tegelijk waar God en mens is.

11. Dat God de wereld alzo lief gehad heeft, dat Hij Zijn Zoon heeft gegeven, om ons door Zijn volkomen gehoorzaamheid zalig te maken, voornamelijk door die, welke Hij, door Zijn bitter lijden en sterven, aan het vervloekte kruishout bewezen, en de overwinning, die Hij, tegen de duivel, de zonde en de dood verworven heeft.

15. Dat Jezus Christus, aangezien Hij volkomen vergiffenis onzer zonden door Zijn allervolmaaktste, aan het kruishout eenmaal volbrachte offerande, teweeg gebracht heeft, noch zal, noch kan, op welke wijze ook, meer geofferd worden.

16. Dat, aangezien ons Jezus Christus niet God Zijn Hemelse Vader door dat bloed Zijns kruises volkomen verzoend heeft, wij door Zijn enige verdiensten, en niet door onze werken, voor God vrij en rechtvaardig gesproken worden.

17. Dat wij met Christus verenigd, en Zijner weldaad deelachtig worden, door het geloof, dat gebouwd is op de belofte des eeuwige levens, die ons in het Evangelie gedaan is.

18. Dat dit geloof ontstaat door de genadige en krachtige werking des Heilige Geestes, Die onze ziel verlicht, en die alzo bekwaam maakt, dat zij zich op de barmhartigheid Gods verlaten, en zich de verdiensten van Jezus Christus toeëigenen kan.

19. Dat Jezus Christus onze enige ware Middelaar is, niet alleen ten aanzien van de verlossing, maar ook ten aanzien van de voorbeding, en dat wij door Zijn verdiensten en door Zijn voorbeding, de toegang tot de Vader hebben, en Hem met een heilig vertrouwen, dat wij zullen verhoord worden, aanroepen, en dat het daarom niet nodig is, dat wij onze toevlucht tot enige anderen Voorbidder nemen, dan tot Hem.

20. Dat, omdat God de wedergeboorte in Jezus Christus belooft, zij allen, die met Hem door een levend geloof verenigd zijn, zich op goede werken toelagen zullen, en zich inderdaad daarop bevljtigen.

21. Dat de goede werken de gelovigen zo noodzakelijk zijn, dat zij zonder die niet in het koninkrijk der hemelen kunnen komen, omdat het waar is, dat God deze tevoren bevolen heeft, dat wij daarin wandelen zouden, en dat wij daarmee de laster vermijden, en ons daarentegen op de christelijke deugden bevljtigen; en daartoe het vasten en alle andere middelen, die ons tot zulk een heilige zaak dienstig zijn kunnen, zullen gebruiken.

22. Dat, ofschoon wij met onze werken niets verdienen kunnen, de Heere nochtans die met het eeuwige leven zal belonen, door Zijn ontfermende genade en barmhartigheid jegens ons, en uit kracht, der onveranderlijke bestendigheid der beloften, die Hij ons gedaan heeft.

23. Dat zij, die het eeuwige leven op hun geloof en goede werken reeds bezitten, zullen aangemerkt worden als heilige en verheerlijkte lieden; dat zij, vanwege hun deugden, zullen geloofd worden, en dat men hun heerlijke daden zal navolgen; maar dat zij niet zullen aangebeden noch aangeroepen worden, omdat men God alleen, door Jezus Christus, aanroepen en aanbidden moet.

24. Dat Zich God in deze wereld een kerk, tot heil der mensen, verzameld heeft, en dat die niet meer dan één Hoofd en fundament heeft, namelijk Jezus Christus.

25. Dat deze kerk de gemeenschap der gelovigen is, die, aangezien zij, voor de grondlegging der wereld, door God verkoren, en door een heilige roeping geroepen zijnde, zich tezamen voegen, het Woord Gods te volgen, omdat zij, wat ons daarin geleerd wordt, geloven, en in zijn vrees leven.

26. Dat deze kerk niet kan feilen, noch geheel uitgeroeid worden, maar eeuwig moet blijven.

27. Dat zich allen in haar begeven en in haar gemeenschap leven moeten,

28. Dat God ons niet alleen door Zijn Woord onderricht, maar dat Hij ook daartoe bovendien de heilige plechtigheden ingesteld en bij dit Woord gevoegd heeft, als middelen om ons daardoor met Christus te verenigen en Zijner weldaden deelachtig te maken; dat er slechts twee zijn, die voor alle leden van de kerk des Nieuwe Testaments zijn gegeven, namelijk, de doop en het heilige avondmaal.

29. Dat Hij de plechtigheid van de heilige doop heeft ingesteld, opdat deze zij een getuigenis van onze verkiezing, en dat wij daarin van onze zonden door het bloed van Jezus Christus gewassen en tot een heilig leven vernieuwd worden.

30. Dat Hij de plechtigheid van het heilige avondmaal heeft ingesteld tot een spijs van onze zielen, opdat wij, door een levend en waar geloof, door de onbegrijpelijke kracht des Heilige Geestes, inderdaad zijn vlees eten en zijn bloed drinken, en ons aldus op het innigst en onveranderlijkst met Christus verenigen, opdat wij in Hem en door Hem het eeuwige leven hebben."

En teneinde de gehele wereld onze bedoeling aangaande dit artikel te beter verstaan mag, voegen wij hierbij de woorden, die in het gebed, dat wij voor het gebruik van het avondmaal doen, vervat zijn, die te vinden zijn in ons formulier van het Heilige Avondmaal, en in onze Christelijke Catechismus, welk stuk gevonden wordt achter onze Psalmen.

De woorden van ons gebed zijn de volgende:

"En, gelijk onze Heere niet alleen Zijn lichaam en bloed tot vergeving van onze zonden heeft opgeofferd, maar ons die ook tot een spijs tot het eeuwige leven wil meedelen, verleent ons dan die genade, dat wij met een oprecht hart, en met waren vurige ijver, zulk een grote weldaad van Hem ontvangen, dat is, dat wij door een waar geloof Zijn lichaam en bloed, ja de gehele Heere deelachtig worden," enz.

De woorden van ons formulier zijn: *"Vooreerst dan, laat ons de beloften, die Jezus Christus, Die de onbedrieglijke waarheid is, Zelf heeft gesproken, geloven, namelijk, dat Hij ons waarlijk Zijn lichaam en Zijn bloed deelachtig wil maken, opdat wij Hem zodanig mogen bezitten, dat Hij in ons en wij in Hem leven."* De woorden van ons Kinderbericht, in de 53ste afdeling, luiden evenzo.

31. Dat het nodig is, dat de kerk herders bezitte, die door hen, welke daartoe bevoegd zijn, voor kundig genoeg en versierd met een goede wandel gehouden worden, om zowel het Woord Gods te prediken, als de heilige bondzegels te bedienen, en over de kudde van Jezus Christus te waken, volgens de regel van een goede en heilige kerktucht, zo ook de ouderlingen en diakenen, en de gebruiken der eerste christelijke kerk.

32. Dat God de koningen en overlieden beschikt heeft, om de volken te leiden en te regeren, en dat de volken hun onderdanig en gehoorzaam zullen zijn, uit kracht van dit bevel, niet alleen om des toorns, maar ook om des gewetens wil, in alle zaken, die met het Woord Gods overeenkomen, Die de Koning is van alle koningen en de Heere aller heren.

33. Eindelijk geloven wij, dat men de apostolische geloofsbelijdenis, het gebed van onze Heere en de heilige tien geboden schuldig is als ware hoofdstukken van ons geloof en onze overpeinzing aan te nemen."

Tot nadere verklaring van ons geloof herhalen wij hier de betuiging, die wij in het jaar 1603 hebben laten drukken, namelijk, dat wij in de heilige leer overeenstemmen met alle Hervormde gemeenten in Frankrijk, Engeland, Nederland, Duitsland, het Eedgenootschap, Bohemen, Polen, Hongarije en anderen, zoals in hun geloofsbelijdenissen is uitgedrukt, ja ook in de Augsburse Confessie, volgens de verklaring die de stichter daarvan in het licht heeft gegeven.

Wij beloven ook, met de hulp van God, daarin in leven en dood te volharden, en bereid te zijn deze enige waarheid Gods met ons eigen bloed te bezegelen, zoals onze voorvaders van de apostolische tijd vooral in deze laatste tijden hebben gedaan.

Wij bidden derhalve, in de hoogste ootmoed, alle evangelische en protestantse gemeenten, ons, niettegenstaande onze armoede en geringheid, te houden voor ware leden van het geestelijk lichaam van Jezus Christus, Die om Zijn heilige Naam lijden, en in hun gebeden voor ons tot God en in alle andere christelijke bewijzen van hun grote liefde, te volharden, zoals wij reeds overvloedig ondervonden hebben, waarvoor wij hen in allen ootmoed danken, en God de Heere uit de grond van ons hart ernstig aanroepen en bidden, dat Hij Zelf de vergelding zij, en over hen de allerrijksten zegen Zijner genade en van Zijn heerlijkheid, in dit en het toekomstig leven, uitstorte."

V. Overzicht van de regerende hertogen van Savoye vanaf 1580

Karel Emanuel I van Savoye (kasteel van Rivoli, 12 januari 1562 - Savigliano, 26 juli 1630), bijg. *de Grote*, was een zoon van Emanuel Filibert van Savoye en Margaretha van Frankrijk. In 1580 volgde hij zijn vader op als hertog van Savoye. Om de band met Rome te versterken, werd één van zijn zoons, Maurizio van Savoye, kardinaal. Na zijn nederlaag in de Escalade van Genève, diende hij in 1603 het verdrag van Saint-Julien te aanvaarden, waardoor Genève politieke onafhankelijkheid verwierf.

In 1585 huwde hij met Catalina van Spanje (1567-1597), dochter van koning Filips II van Spanje, en werd vader van:

- Filips Emanuel (1586-1605)
- Victor Amadeus I van Savoye (1587-1637)
- Emanuel Filibert (1588-1624)
- Margarita van Savoye , Hertogin van Mantua en Spaans onderkoningin van Portugal (1589-1655)
- Isabella (1591-1626)
- Maurizio (1593-1657), kardinaal en bisschop van Vercelli, gehuwd met zijn nicht Louisa Christina, dochter van zijn broer hertog Victor Amadeus I van Savoye
- Maria (1594-1656)
- Francisca Catharina (1595-1640)
- Thomas Frans (1596-1656)
- Johanna (1597-1597).

Victor Amadeus I (Turijn, 8 mei 1587 - Vercelli, 7 oktober 1637) was een zoon van hertog Karel Emanuel I van Savoye en Catalina van Spanje. In 1630 volgt hij zijn vader op als hertog van Savoye. Daarnaast wordt hij ook koning van Cyprus en Jeruzalem.

In 1619 trouwt hij met Christina Maria van Frankrijk, dochter van koning Hendrik IV van Frankrijk, en wordt de vader van:

- Lodewijk Amadeus (1622-1628)
- Louisa Christina (1629-1692), gehuwd met haar oom Maurizio van Savoye (1593-1657), zoon van Karel Emanuel I van Savoye
- Frans Hyacinth
- Karel Emanuel II van Savoye
- Violante Margaretha (1635-1663), gravin Farnese
- Catharina Beatrix (1636-1637)
- Henriëtte Adelheid (1636-1676), gehuwd met keurvorst Ferdinand Maria van Beieren (1636-1679).

Karel Emanuel II van Savoye (Turijn, 20 juni 1634 - aldaar, 12 juni 1675) was de derde zoon van hertog Victor Amadeus I van Savoye en Christina van Frankrijk. In 1638 volgde hij zijn broer Frans Hyacinth op als hertog van Savoye. Tegelijkertijd was hij ook graaf van Nemours en van Genève. Een eerste keer was hij getrouwd met Françoise van Orléans en een tweede keer met Maria Johanna Baptista, dochter van Karel Amadeus van Savoye-Nemours, en werd vader van Victor Amadeus II van Sardinië (1666-1732).

VI. Uniek pamflet uit de Academiebibliotheek opgenomen in bronnenpublicatie over de Waldenzen

Albert de Lange, Arjan van Dijk

Inleiding

Een voor zover bekend uniek exemplaar van een pamflet uit de Academiebibliotheek wordt op microfiche gepubliceerd in een bronnenpublicatie over de Waldenzen, een religieuze minderheid die in de twaalfde eeuw in Lyon is ontstaan. De Leidse uitgeverij IDC Publishers bereidt een microfiche-uitgave over deze groepering voor, waarbij 200 uiterst zeldzame titels uit de periode 1510-1712 voor het eerst in één collectie voor wetenschappelijk onderzoek toegankelijk worden gemaakt. De titels worden bij elkaar gebracht uit 25 bibliotheken in zeven landen in Europa en Noord-Amerika. Naast het IISG nemen onder meer Cambridge University Libraries, de Bibliothèque Nationale de France en The Huntington Library in Californië aan het project deel. Verreweg de meeste titels komen uit de Biblioteca della Società di Studi Valdesi in Torre Pellice, de thuisbasis van de Waldenzen in Italië.

Geschiedenis

De Waldenzen danken hun naam aan koopman Waldes uit Lyon, die in 1174 afstand van zijn bezittingen deed en zich bekeerde tot een apostolisch leven van armoede. Waldes' volgelingen trokken rond op sandalen, waarbij mannen én vrouwen predikten. Omdat zij dit als leken deden, veroordeelde de paus hen al in 1184 als ketters, wat een lange geschiedenis van vervolgingen inluidde die aan tienduizenden Waldenzen het leven zou kosten.

In het begin waren de Waldenzen vooral in Zuid-Frankrijk en Noord-Italië te vinden. In de veertiende eeuw kwam het zwaartepunt van de beweging in gebieden in Duitsland, Zwitserland, Oostenrijk en Bohemen te liggen. Door de inspanningen van de inquisitie waren de Waldenzen aan de vooravond van de Reformatie ten Noorden van de Alpen echter uitgeroeid en overleefden nog slechts in kleine groepen in de bergen ten Westen van Turijn, vaak teruggetrokken in grotten. Een deel van hen woonde in Piëmont, een ander deel in de Dauphiné, de provincie waarvan Grenoble de hoofdstad is.

Onder invloed van de Reformator Guillaume Farel, die zelf uit de Dauphiné afkomstig was, sloten de Waldenzen zich in 1532 tijdens de Synode van Chanforan aan bij de Reformatie. Later kwamen zij onder invloed van Calvijn en stichtten in 1555 een calvinistische kerk. De bloedigste slachtingen lagen op dat moment nog voor hen. Vele Waldenzen moesten in 1698/99 naar Duitsland uitwijken.

Pas in de negentiende en twintigste eeuw kregen de Waldenzen langzaam maar zeker meer vrijheid. Tegenwoordig is de Waldenzische Kerk met ongeveer 20.000 leden de grootste protestantse kerk van Italië. Daarnaast zijn er Waldenzengemeentes in de Verenigde Staten (Texas, North-Carolina en Missouri), Uruguay en Argentinië.

De wortels van de Reformatie

Veel gereformeerde, lutherse en anglicaanse theologen lieten zich in de zestiende en zeventiende eeuw door de geschiedwerken van de Waldenzen overtuigen dat deze, zoals ze zelf al sinds de dertiende eeuw beweerden, op de tijden van de apostelen

teruggingen. Deze theologen zagen in de aansluiting van de Waldenzen aan de Reformatie een bewijs dat het protestantisme de oorspronkelijke, zuivere, apostolische leer uitdroeg. De Waldenzen golden in deze periode als "moeder van de Reformatie". Deze overtuiging was zo wijd verbreid, dat de Waldenzen bij nieuwe vervolgingen telkens weer op de politieke en geldelijke ondersteuning door het protestantse Europa konden rekenen.

De moderne geschiedeniswetenschap heeft op grond van de bronnen bewezen, dat de Waldenzen niet op de apostelen, maar op Waldes teruggaan. Ook liet zij zien dat de Waldenzen na de aansluiting aan de Reformatie vrijwel al hun middeleeuwse tradities prijsgaven en geenszins als protestanten *avant la lettre* beschouwd kunnen worden. Niettemin hebben de Waldenzen een bijzondere plaats in de protestantse wereld behouden. Zij gelden voor vele christenen nog steeds als 'voorlopers' van de Reformatie en sommige kerken in Noord-Amerika, zoals de Baptisten en Adventisten, voeren zichzelf zelfs op de middeleeuwse Waldenzen terug.

De in de microfichecollectie opgenomen polemieken en historische geschriften laten zien, wat voor een belangrijke rol de Waldenzen speelden in het debat over de vraag, of de kerken van de Reformatie nu terug te voeren zijn op het "zuivere Christendom" van de apostolische tijd of dat ze nieuw waren, zoals de katholieke polemisten geloofden. Daarom is de collectie niet alleen van belang voor het historisch onderzoek naar het beeld van de Reformatie, maar ook voor de hoogst actuele vraag, hoe de protestantse kerken heden ten dage hun bestaan kunnen rechtvaardigen.

Pamflet Academiebibliotheek

Op 25 januari 1655 gaf Andreas Gastaldo, gezant van de hertog van Savoye, de Waldenzen in Piëmont opdracht binnen drie dagen hun huizen in de Povlakte te verlaten en zich terug te trekken in de bergdalen. Als reden voerde Gastaldo aan dat de Waldenzen alleen in de bergdalen hun religie openlijk mochten uitoefenen, niet in de vlakte voor de dalen. De Waldenzen protesteerden, waarop de markies van Pianezza in april met enkele honderden soldaten de bergdalen introk. Toen hij op gewapend verzet stuitte riep de markies de hulp in van een paar duizend Franse soldaten die op weg waren naar Pavia om daar tegen de Spanjaarden te vechten. De Franse troepen richtten een verschrikkelijk bloedbad onder de Waldenzen aan dat sindsdien bekend staat als het "Piëmontese Pasen".

De moderator ("secretaris-generaal") van de Waldenzenkerk, **Jean Léger**, wist aan de slachtingen te ontsnappen en bereikte in mei Parijs. Dat lijkt op het eerste gezicht wat vreemd, omdat juist de aanwezigheid van de Franse troepen tot het bloedbad had geleid. Léger wist echter dat de toenmalige leider van de Franse politiek, kardinaal Mazarin, allesbehalve gelukkig was met het Franse bloedvergieten. Mazarin was namelijk onderhandelingen met Oliver Cromwell begonnen, die toen in Engeland regeerde, en deze had woedend op het bloedvergieten gereageerd. Samen met de Franse protestanten oefende Cromwell druk op Mazarin uit om de voor Pianezza gevluchte Waldenzen op te nemen in de Dauphiné en oogluikend toe te staan, dat zij wapens kregen.

Al spoedig begonnen de Waldenzen vanuit de Dauphiné een guerrillaoorlog tegen Pianezza, waarbij zij steun kregen van Franse protestantse vrijwilligers. Dankzij Franse bemiddeling eindigde de strijd in augustus 1655. De hertog vaardigde een edict uit, waarin hij de Waldenzen hun opstand vergaf, hun oude rechten herstelde en de schade gedeeltelijk vergoedde.

Léger speelde een belangrijke rol bij het mobiliseren van de Franse protestanten. Zo liet hij een open brief onder de gereformeerde predikanten in Parijs verspreiden en publiceerde hij een uitvoerig bericht van het bloedbad, dat ook in de microfichecollectie is opgenomen. Daarnaast stimuleerde hij anderen om pamfletten ten gunste van de Waldenzen te schrijven. Een daarvan is *La Persecution des Vaudois l'an 1655* (s.l., s.a.), waarvan vermoedelijk maar één exemplaar is overgeleverd dat al in de negentiende eeuw in bezit kwam van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen (AB E 1651). *La Persecution* (8 bladen, 4°) is anoniem verschenen en bestaat uit twee delen: een open brief van een vooraanstaande protestantse Fransman aan een andere Fransman, die invloed aan het hof had, en een korter deel getiteld: *Suite de la Relation des cruautez, qui ont esté exercées aux vallées du Piedmont de Prejalat*, niet noodzakelijkerwijs van dezelfde auteur. Onduidelijk is, waar het geschrift is gedrukt. Waarschijnlijk in Parijs, maar het is niet uitgesloten dat het in Nederland is gedrukt, waar in 1655 ook andere Franstalige geschriften ten gunste van de Waldenzen verschenen. *La Persecution* is vermoedelijk begin juni 1655 van de pers gerold.

Nederlandse vertalingen

Heel kort daarna, waarschijnlijk nog voor half juni, verscheen een Nederlandse vertaling, *Wreede vervolginge en schrickelijcke moordt aen de Vaudoisen, in Piedmont geschiet in 't jaer 1655* (s.l., s.a.), waaraan nog een derde deel is toegevoegd, dat in de Franse uitgave ontbreekt. Dit derde deel draagt de titel: *Kort verhael van de woonplaetsen, religie, ende vorder gelegentheden der voorschreve Gereformeerde ende verjaeghde Vaudoisen, volgens een oprecht advys nevens het voorgaende van aensienlijcke goeder kant opgenomen ende informatie becomen* en is gedateerd: Parijs 28 mei. Mogelijkerwijze is het van de hand van een derde auteur. De Academiebibliotheek heeft ook hiervan een exemplaar: AB E 1652s.

Rond dezelfde tijd verscheen nog een andere editie van deze vertaling, deze keer in gotisch schrift en voorzien van zeven houtsneden van de folteringen die de Waldenzen moesten ondergaan. De titel is iets langer: *Wreede vervolginge en schrickelijcke moordt aende Vaudoisen, in Piedmont geschiet in iaer 1655 ofte droevige tijdinge over 't onnosel bloet vande Gereformeerden vergoten door den Hartoog van Savoyen*. Ten opzichte van de vertaling in Romeins schrift ontbreekt een - belangrijke - passage. Deze editie verscheen "'t Amsterdam, gedrukt by Jacob Cornelissz." en is in het bezit van de Universiteitsbibliotheek Amsterdam (Pfl. F.t.21) en de Bibliothèque Wallonne in Leiden.

In de Bibliothèque Wallonne bevindt zich nog een derde editie van dezelfde vertaling (signatuur B.146), weer in gotisch schrift maar zonder de illustraties, echter wel met de belangrijke passage uit de in romein gezette uitgave. De titel is gelijk aan de uitgave in het Romeinse schrift. Deze derde editie verscheen in augustus 1655. Aan het eind zijn enkele korte teksten toegevoegd, waaronder het anonieme gedicht: *Op de moordt der Vaudoisen*, dat van Jacob Westerbaen stamt.

De Nederlandse vertalingen zijn alle drie opgenomen in de microfiche collectie.

Lobby

Tot op heden is niet duidelijk wie zich in Nederland in 1655 allemaal ten gunste van de Waldenzen hebben opgesteld. Er moet hier een invloedrijke lobby hebben bestaan. De Staten-Generaal benoemden in juli 1655 een van haar leden, Rudolf van Ommeren uit Gelderland, als gezant om bij de hertog van Savoye in Turijn beklag over de

behandeling van de Waldenzen te doen en voor het herstel van hun rechten op te komen. Van Ommeren vertrok echter pas in augustus, veel te laat om nog aan de onderhandelingen daar deel te kunnen nemen. H.C. Rogge heeft in 1903 *in de Verslagen en medeelingen van de KNAW* uitvoerig over zijn missie bericht.

Wie in Nederland achter de uitgave van pamfletten als *Wreede vervolginge* stak, is nog niet opgehelderd. Zeker is dat de vrienden van de Waldenzen in Nederland nauwe banden onderhielden met de protestanten in Zwitserland, Engeland en Frankrijk en daardoor vaak over informatie uit eerste hand beschikten. De microfiche collectie omvat diverse in Nederland gedrukte geschriften, die meer licht moeten werpen op de samenstelling, rol en invloed van de Nederlandse lobby.